

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Markéta Pekárková

Pohlavní identita u dospívajících vyrůstajících v dětském domově

Sexual identity in adolescence growing up in an orphanage

Praha, 2014

Vedoucí práce: **Prof., PhDr., Šulová Lenka, CSc.**

Velmi děkuji své vedoucí práce prof. Šulové za příjemné vedení a důležité připomínky a komentáře, které mě v práci posouvali dále a do hloubky tématu. Dále velké díky patří doc. Hnilicovi za velkou ochotu a strávený čas při konzultacích nad touto diplomovou prací a za jeho nadšení pro dané téma. Děkuji všem lidem, se kterými jsem se během výzkumu setkala a kteří velmi pomohli jeho realizaci. Velmi děkuji všem respondentům za jejich ochotu a otevřenost při rozhovorech. Velice si jejich sdělení vážím. Stejně tak děkuji studentkám, které s trpělivostí nahrávky rozhovorů posuzovaly. Velmi děkuji své rodině za velkou podporu při celém studiu. A také Eliemu za jeho podporu a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. 12. 2014

.....
Markéta Pekárková

Abstrakt:

Práce je členěna na teoretickou a empirickou část. Teoretický oddíl se věnuje adolescenci, identitě, pohlavní identitě a problematice formování pohlavní identity v dětských domovech. Empirická část popisuje průběh výzkumu a shrnuje výsledky výzkumu. Výzkum byl realizován kvalitativním postupem. Pro výzkum této práce byl vytvořen polostrukturovaný rozhovor. Data byla zpracována několika způsoby: neparametrickými testy Wilcoxonovým testem, Mann-Whitneyovým pořadovým testem; deskriptivními způsoby tvorby kategorií či popisu jevu. Zkoumány byly především charakteristiky připisované ženě, muži, partnerovi/ce, sobě samému, matce a otci. Výsledky ukazují rozdíly mezi výzkumnou a kontrolní skupinou především v některých charakteristikách týkajících se sebe sama v rámci partnerských vztahů, oceňovaném faktu být s někým v rámci vztahu, negativním elementům v sociální reprezentaci „Já“. Výzkum představuje náhled na danou problematiku a svou kvalitativní povahou odkrývá charakteristiky zmíněné samotnými respondenty spíše, než aby hledal potvrzení vztahů.

Klíčová slova:

Pohlavní identita, dětský domov, ústavní péče, identita

Abstract:

This thesis is divided into theoretical and empirical part. The theoretical section is devoted to adolescence, identity, gender identity and issues in formation of sexual identity in foster homes. The empirical part describes the process of research and summarizes the research results. The research was conducted in qualitative way. For this research was created semi-structured interview. Data were processed in several ways: non-parametric tests, Wilcoxon test and Mann-Whitney rank test; descriptive ways of creating a category or simple description of the phenomenon. The attention of research was mainly focused to the characteristics of a woman, men, boyfriend/girlfriend, me, mother and father. The results show differences between the experimental and the control group, especially in some characteristics relating to oneself within partnerships, award-winning fact to be someone within the relationship, the negative elements in the social representation of "Me". The research gives an insight on the issue. Its qualitative nature reveals the characteristics mentioned by respondents, rather than to seek confirmation of relationships.

Keywords:

Gender identity, adolescence, foster home, identity, orphanage

Obsah

Úvod.....	9
-----------	---

Teoretická část	10
1. Adolescence	11
1.1 Základní charakteristiky období adolescence	11
1.2 Identita	14
1.2.1 Vymezení pojmů	15
1.3 Období Adolescence a formování identity	26
1.3.1 Tělesný aspekt vývoje identity	27
1.3.2 Psychické aspekty vývoje identity	33
1.3.3 Sociální aspekty vývoje identity	41
2. Pohlavní identita	48
2.1 Vymezení pojmů	49
2.2 Pohlavní identita jako součást osobní identity	52
2.3 Vývoj pohlavní identity	54
2.3.1 Od početí do dospělosti	54
2.3.2 Teoretické přístupy	60
2.4 Jádrová pohlavní identity	69
2.4.2 Sociální reprezentace	70
2.5 Vliv sociálního prostředí	74
2.5.1 Vliv rodinného prostředí	74
2.5.2 Vliv vrstevníků a širší společnosti	80
2.5.3 Gender jako sociální fenomén	81
2.6 Pohlavní identita, sexuální chování a navazování partnerských vztahů	82
3. Problematika formování pohlavní identity u dospívajících v dětských domovech	85
Empirická část	88
4. Téma	89

4.1 Cíle výzkumu	90
4.1.1 Výzkumné otázky	90
4.2 Metody sběru dat	91
4.3 Výzkumný soubor	92
4.4 Průběh sběru dat.....	93
4.5 Analýza dat	93
4.6 Výsledky	95
4.6.1 Analýza dat a výsledky pro výzkumnou otázku č. 1	95
4.6.2 Analýza dat a výsledky pro výzkumnou otázku č. 2	104
4.6.3 Analýza dat a výsledky části sociálních reprezentací: odpověď na výzkumnou otázku č. 4	106
4.6.4 Analýza a výsledky části sebehodnocení, sebepřijetí, hodnot a zájmů: odpověď na výzkumnou otázku č. 4	114
4.6.5 Analýza a výsledky části týkající se výskytu genderových stereotypů: odpověď na výzkumnou otázku č. 5	130
4.6.6 Analýza a výsledky části rodiny: odpověď na výzkumnou otázku č. 6.....	130
4.6.7 Analýza a výsledky části týkající se zkušeností v partnerských vztazích: odpověď na výzkumnou otázku č. 7	132
4.7 Diskuze	134
Závěr	145
Seznam použité literatury	146
Přílohy:.....	158
Příloha č. 1: Polostrukturovaný rozhovor	158
Příloha č. 2: Leták informující o výzkumu a možnosti účasti.	165
Příloha č. 3: Instrukce pro posuzovatele nahrávek rozhovorů a záznamové archy s vytvořenými kategoriemi.	166

Úvod

Tématem této diplomové práce je pohlavní identita u dospívajících v dětských domovech. Téma bylo zvoleno vzhledem ke zkušenostem diplomantky s dětmi a dospívajícími z dětských domovů v rámci svých dobrovolných aktivit. Kromě akademických účelů tak bylo záměrem hlubší porozumění dané problematice z důvodu práce s touto cílovou skupinou i do budoucna.

Cílem teoretické části je zmapování a teoretické uchopení dané problematiky. První oddíl se zabývá obdobím adolescence s akcentem na formování identity. Identitě jako takové je věnován značný prostor, jelikož i na pohlavní identitu se v této práci díváme jako na důležitou součást celkové identity člověka. Druhý oddíl teoretické části již je zaměřen na pohlavní identitu. U obou těchto oddílů je pozornost věnována vymezení pojmů, teoretickým přístupům a oblastem vývoje. Do části týkající se pohlavní identity je začleněna kapitola zabývající se teorií sociálních reprezentací. Je tomu tak z důvodu začlenění zkoumání sociálních reprezentací do empirické části. Třetí oddíl týkající se problematiky formování pohlavní identity uzavírá celou teoretickou část práce.

Empirická část se věnuje stručnému popisu tématu. Následuje prezentace cílů výzkumu a formulace výzkumných otázek. Dále pak text popisuje realizaci výzkumu. Analyzovaná data a výsledky jsou prezentovány ve sledu výzkumných otázek. Empirická část je uzavřena diskuzí. Následuje závěr, seznam použité literatury a přílohy.

Teoretická část

1. Adolescence

1.1 Základní charakteristiky období adolescence

V kontextu našich sociokulturních podmínek je období adolescence vymežováno od 15 do 20 let (Vágnerová, 2000). Macek (1999) vymezuje toto období podobně mezi 15 a 20 až 22 lety života. Věkové hranice jsou však pohyblivé a individuálně podmíněné (sociálně, psychicky a někdy i somaticky), (Vágnerová, 2000). Například pokud jedinec studuje vysokou školu, může se u něj adolescence protáhnout i do 25 let (Říčan, 1990). Na tento moment upozorňuje i Macek (1999), který podle zkušeností s vysokoškolskými studenty zjišťuje, že mnoho z nich ve věku 19 – 24 let se cítí spíše adolescenty než dospělými.

Biologicky je nástup adolescence ohraničen reprodukční zralostí, čímž je ukončeno předešlé období pubescence (Vágnerová, 2000; Macek, 1999). Pro ukončení adolescence již nejsou biologické změny tak významné. V průběhu adolescence dochází především ke změnám psychosociálním. Jedinec dosahuje autonomie a mění se jeho sociální role (Vágnerová, 2000; Macek, 1999).

Důležité mezníky adolescence dle Vágnerové (2000, s. 253):

1. První pohlavní styk
2. Ukončení povinné školní docházky. Dovršení přípravného profesního období a nástup do zaměstnání a tím tedy získání ekonomické samostatnosti.
3. Plnoletost, která je důležitá z právního i sociálního hlediska.

Věkové vymežování vývojových období jedince je závislé na sociálně-kulturních podmínkách. Macek (2003) se přiklání k takové periodizaci adolescence, která zahrnuje celé období mezi dětstvím a dospělostí. Období adolescence je možné dále vnitřně členit na časnou adolescenci (přibližně 10/11 – 13 let), střední adolescenci (ca 14 – 16 let) a pozdní adolescenci (přibližně 17 – 20 let a popř. déle), (Macek, 1999).

Macek (1999) poukazuje na procesy probíhající v adolescenci, které se objevují ve vyspělých industriálních zemích a které období adolescence prodlužují. Jedná se o sekulární akceleraci (zrychlené pohlavní dospívání) a prodlužování doby „*přípravy na dospělost*“ (s. 12), tzn. prodloužená doba vzdělávání, mnoho různých požadavků a norem a složité sociální prostředí,

v kterém se musí adolescenti zorientovat. Macek (1999) dále poukazuje na další fakt, který prodlužuje období adolescence. Nazývá jej „*adolescentí kulturou*“ či „*stylem života teenagerů*“ (Macek, 1999, s. 12). Období přechodu do dospělosti Erikson (2002) nazývá psychosociálním moratoriem. Říčan (1990) popisuje toto období kultem nezralosti. V naší společnosti chybí rituály, které by tento mezník jasně vyznačily a které byly běžnou součástí kultury v minulosti a dodnes jsou uplatňovány v některých přírodních kulturách (Macek, 1999). V západoevropské a severoamerické společnosti je zároveň kladen význam na individualitu jedince. Sociální struktura je složitá a období adolescence má tak velký význam pro odehrání sociálně-psychologických proměn (Macek, 1999).

Dospívající člověk získává nové sociální role, emancipuje se od závislosti na rodině a stává se autonomním, proměňují se vztahy s rodiči, vztahy s vrstevníky nabývají intenzivněji na významu a partnerské vztahy tohoto období jsou obvykle zralejší (Vágnerová, 2000).

Základním vývojovým úkolem období adolescence je podle Eriksona (2002) nalezení vlastní identity. Toto období je tedy dobou hledání a zkoušení různých způsobů existence. Důležitost vlastní individuality jedince v osobním životě (ne jen v politickém a ekonomickém) nabývá podle Rutherforda (2008) významu především ve dvacátém století. S vlastní individualitou je spojena osobní autonomie, která předpokládá možnost si svobodně volit to, kým se stanu (Rutherford, 2008).

Pro adolescenci je typická potřeba volnosti a experimentování. Hodnoty starších generací se spíše ignorují, než aby se proti nim bojovalo, jak tomu bylo v předešlém období pubescence (Vágnerová, 2000). Adolescenti se podle Vágnerové (2000) vyznačují nechutí k definitivním rozhodnutím a řešením. Přijetím definitivního rozhodnutí by totiž byla omezena svoboda, která je pro adolescenty velmi podstatná. Adolescenti však mají oproti dětem a dospělým větší tendenci k přijímání riskantních rozhodnutí, což uvádějí např. Blakemore a Robbins (2012), kteří popisují souvislost přijímání rozhodnutí s vývojem mozkových center. Adolescenti dle Vágnerové (2000) kladou důraz především na přítomnost. Oproti pubescenci, kdy mladí dospělí toužili být samostatnými, což bylo v rozporu s představami rodičů, žijí v adolescenci spíše přítomným okamžikem a nevěnují se příliš naplňování vzdálených budoucích cílů, což je opět v rozporu s představami rodičů, kteří své potomky právě nyní vidí jako samostatné (Vágnerová, 2000).

Tělesné aspekty adolescence

Po bouřlivém období puberty, ve kterém došlo k výrazným tělesným změnám, ve fyzickém vývoji již k převratným proměnám v adolescenci nedochází (Vágnerová, 2000).

Tělesné vývojové změny období puberty jsou podmíněné hormonálně (Skřenková, 2011). Jedná se o procesy fyzického zrání a růstového urychlení, jejichž ideálním výsledkem je jedinec, který je schopen reprodukce (Skřenková, 2011). Podrobnější popis tělesného dozrávání dívek v období pubescence viz Skřenková (2011). Kolem 17. a 18. roku života dochází dle Skřenkové (2011) u dívek ke stabilizaci a dokončení tělesného a psychosexuálního dospívání a dívky jsou tělesně připraveny pro mateřství. Jak autora však dále dodává, psychosociálně jsou dívky, resp. mladé ženy, pro mateřství připraveny až po několika dalších letech (Skřenková, 2011). Kromě dozrávání reprodukčních orgánů, které je u dívek spojené s nástupem menarche, se objevují sekundární pohlavní znaky (např. zvětšování prsou, specifické ochlupení, specifické rozložení tuku a svalové hmoty), (Skřenková, 2011). Lancmanová (2011) popisuje tělesné dospívání chlapců, které dle autorky probíhá mezi 10. a 17. rokem života. Dospívání autorka dělí na období *puberty* (11-15 let) a období *dorostového věku* (15-19 let). Reprodukční dozrávání je u chlapců spojeno s výskytem noční poluce (Šulová, 2011). Mezi sekundární znaky dospívání u chlapců patří proměny postavy, růst varlat a penisu, specifické ochlupení a tzv. mutování (Lancmanová, 2011). U obou pohlaví se setkáváme s výskytem problematické pleti a maštění vlasů, které souvisí s dočasnou zvýšenou produkcí mazu pokožky (Skřenková, 2011; Lancmanová, 2011). V období adolescence pak dochází k dokončování tělesného růstu, který se stává rovnoměrným (Šulová, 2011). Jedinec se v období adolescence vyrovnává se změnami, které s jeho tělem v předešlém období nastaly (Šulová, 2011).

Emocionální aspekty v adolescenci

Dle Švancary (1973) v období adolescence dochází k diferenciaci citových zážitků a k přibývání vyšších citů. Emotivita je v období dospívání charakteristická svou labilitou (Příhoda, 1967), což dle Macka (1999) souvisí s hormonálními změnami, zvýšenou sebereflexí a egocentričností a zvýšenou mírou sebehodnocení. Typicky zvýšená emoční labilita je zvláště typická pro období puberty, v období adolescence se emotivita postupně

stabilizuje (Macek, 1999). Macek (1999) dále uvádí, že dospívání neprobíhá vždy ve formě „bouřlivého“ období. Záleží na mnoha faktorech jako např. styly výchovy a dalších kulturních a sociálních vlivech. Emoční labilitu v dospívání vykazují především ti adolescenti, kteří měli emoční problémy již v dětství (Petersen, 1988 in: Macek, 1999). Podle této autorky pak emoční labilita pokračuje většinou i v dospělosti (Petersen, 1988 in: Macek, 1999). V jiném článku se Petersen zabývá tématem spirituality jako dalším důležitým aspektem adolescentní osobnosti (Petersen, 2008). Oblasti vzbuzující emoční a citový zájem adolescentů se týkají erotického života, estetiky a mravního cítění (Macek, 1999).

Kognitivní aspekty adolescence

V raném období dospívání, na začátku puberty, se dle Piagetovy (1966) teorie rozvíjí schopnost formálních operací. Tedy schopnost abstraktního myšlení. V období adolescence se dále rozvíjejí základní kognitivní schopnosti člověka jako je symbolizace, anticipace, zástupné učení, sebereflexe a seberegulace (např. Vágnerová, 2000, Macek, 1999). Právě sebereflexe a seberegulace jsou pro období adolescence velmi významné Macek (1999). Proměnami prochází také paměť a to jak krátkodobá, tak dlouhodobá, jejíž obsah se s přibývajícím věkem zvětšuje (Macek, 1999). Proměňuje se dále charakter pozornosti a zvyšuje se kvalita schopnosti zpracování informací (Macek, 1999). Na paměť, pozornost i zpracování informací mají významný vliv přibývajících osobní zkušenosti (Macek, 1999). K významu kognitivního vývoje se vrátíme v kapitole 2.3 a to v souvislosti s vývojem identity.

1.2 Identita

Nalezení vlastní identity, identity vlastního já (ego-identity) je jedním ze základních vývojových úkolů adolescence (Erikson, 1996). Pokud se držíme vývojových stadií dle Eriksona, v období adolescence se nalzáme v pátém stadiu vývoje: identita vs. zmatení rolí (Erikson, 1996). Kapitola 1.2 Identita se věnuje vymezení pojmu identita a vymezení pojmů s pojmem identita souvisejících (např. sebepojetí, sebehodnocení, seberegulace, vědomí sebe sama, jáská zkušenost). Vzhledem k tomu, že se na adolescenci v této práci díváme především jako na období plnění vývojového úkolu dosažení identity, tato kapitola dále popíše statusy či stavy identity dle teorie Marcii (1980 in: Macek, 1999), který svou teorií navazuje na teorii Eriksona.

1.2.1 Vymezení pojmů

Co je skryto za pojmem identita? Pokud se zeptáme lidí v našem okolí, laiků na poli psychologie, jejich odpověď bude pravděpodobně jasná a snad i celkem stručná. Pokud se však ponoříme do psychologických teorií identity, zjistíme, že vymežit tento pojem není zdaleka tak jednoduché.

Můžeme hledat mnoho rovin identity. Záleží, v jaké šíři se na jedince díváme. Různí autoři popisují různé úrovně. Hetherington rozlišuje čtyři základní dimenze identity, které by si měl jedinec během svého vývoje uvědomit a integrovat do svého sebepojetí:

1. *Lidská identita* – uvědomění si specifických možností myšlení lidského druhu.
2. *Sexuální identita* – uvědomění si vlastní pohlavní odlišnosti a příslušnosti.
3. *Individuální identita* – uvědomování si vlastní jedinečnosti.
4. *Kontinuum identity* – uvědomění si stálosti já v plynutí času (Hetherington in: Šulová, 2011).

Pro tuto diplomovou práci je Hetheringtonovo členění významné, jelikož uvádí jako součást identity člověka sexuální/pohlavní rovinu. Pohlavní identitě jako součásti osobní identity se věnuje samostatná kapitola (viz. kap. 2.2).

Zjednodušeně můžeme říci, že identita je odpovědí na otázku „Kdo jsem?“ (Říčan, 1990). Pokud chci umět odpovědět na tuto otázku, musím se dokázat na sebe jaksi „podívat“, uvědomit si, kým jsem, zvládnout reflektovat sebe sama. Významu sebereflexe v procesu utváření identity se věnuje např. Macek (1999; 2009).

Existují široká vymezení pojmu identita, jako např. dle Macka, který uvádí, že pojem identita je pojmem „... integrujícím veškerou sebereflexi člověka, včetně existenciálního zážitku sebe sama a pomyslných přesahů jedince v čase a v jeho sociálním a kulturním prostoru“ (Macek, 2009, s. 1). V tomto místě lze uvést i Matějčkovu pojetí identity, podle kterého identita představuje: „... vnitřní odpověď na otázku kdo jsem. Ne tedy, co mám, co mi patří, ale co já sám pro sebe samotného a pro druhé lidi znamenám. Jaké místo zaujímám v předivě vztahů, které panují v mém společenském okruhu“ (Matějček, 1994, s. 54). Pro Matějčka je důležitý i tělesný aspekt identity (jak vypadám, jak se druhým prezentuji) a dále pak původ jedince (má

životní historie, odkud pocházím, jaké mám rodiče, ke komu patřím a zda je se mnou všechno v pořádku), (Matějček, 1994).

Jak však Macek (2009) sám dále ve svém textu uvádí, pro psychologii je nutné vymezit pojem identity precizněji tak, aby jej bylo možné operacionalizovat pro potřeby výzkumu. V následujícím textu se budu opírat především o výše zmíněný text Macka, jelikož celý jeho článek se zabývá hledáním rámce a základních pojmů pro vymezení pojmu identita. Následující řádky tak představují shrnutí a vyzdvižení důležitých bodů Mackova textu z pohledu autorky této práce.

Základním předpokladem a zároveň termínem v problematice identity je uvědomění si existence já ve vědomí jedince. Pro srovnání je možné citovat Erbanu (2010), který se zabývá tématem masky a identity na poli kulturologie. Ve svém textu zmiňuje jako možný původ masek kognitivní a perceptivní schopnosti lidské mysli uvědomit si vlastní tvář. Důležitými psychickými procesy jsou sebeuvědomování a obsahy vědomí sebe sama (Macek, 2009). Pokud si je tedy jedinec schopen uvědomit sebe sama, je schopen nahlížet na vlastní já z pozice pozorovatele, hodnotitele. Dostáváme se tak k pojmům sebereflexe, sebehodnocení a k představě sebe/já ve dvou podobách: reflektujícího a reflektovaného, hodnotitele a hodnoceného. Macek (2009) připomíná teorii Jamese (1890/1999 in: Macek, 2009), dále rozpracovanou Meadem (1934 in: Macek, 2009), která rozlišuje činné já a předmětné já. Činné já je subjektem, je tím, kdo hodnotí, jedná, vnímá, myslí a prožívá. Je nositelem vůle. Činné já v přítomném čase nahlíží předmětné já, které je nositelem myšlenek, představ a soudů o sobě samém. Činné já tak zajišťuje kontinuitu vědomí já v čase a uvědomování si vlastní jedinečnosti. Zároveň tak organizuje a integruje pocity a vědomí zkušenosti sebe sama do relativně stabilního a konzistentního celku (Macek, 2009). Činné já může reflektovat vlastní aktivitu, ovšem ve zpětném pohledu, tedy ve sledování vzpomínek, které jsou však již dle této teorie součástí předmětného já. Oba konstrukty se tak v reálném životě člověka prolínají a mísí, jelikož jsou součástí mnohovrstevnatého fenoménu (Macek, 2009). Jak bylo řečeno výše, předmětné já je nositelem představ, myšlenek a soudů o sobě samém. Macek uvádí, že předmětné já bývá také označováno termínem sebepojetí (Macek, 2009). Sebereflexe je v tomto pohledu aktem a sebepojetí obsahem tohoto aktu (Macek, 2009). Sebereflexe a sebepojetí jsou doplněny procesem sebehodnocení, proces přemýšlení o vlastní

hodnotě, významu sebe sama a smysluplnosti vlastní existence (Macek, 2009). Dalším důležitým termínem je vědomá seberegulace, kterou dle Macka (2009, s. 3) rozumíme: „...*vliv činného já, sebepojetí a sebehodnocení na vlastní jednání a chování.*“ V každodenní zkušenosti člověka se tedy jednotlivé složky a procesy prolínají v mnohovrstevnatý komplex, ve kterém kontury jednotlivých fenoménů nejsou tak zřetelné ve srovnání s teoretickým uchopením tématu (Macek, 2009). Již v samotných pojmech můžeme spatřit prolnutí konstruktů činného a předmětného já. Sebe-reflexe, sebe-pojetí, sebe-hodnocení a seberegulace obsahují část „sebe“, na kterou můžeme nahlížet jako na součást předmětného já, která je „reflektována“, „pojímána“, „hodnocena“ a „regulována“ aktivitou činného já.

Pojmem identita Macek (2009, s. 3) rozumí: „...*konstrukt, který označuje integraci jáských zkušeností do smysluplného celku.*“ Proces sebereflexe se uplatňuje na celý široký rámec života jedince. Člověk vnímá sebe sama v kontextu okolního světa, historie a představ o budoucnosti. Hledá a usiluje o perspektivy vlastní existence (Macek, 2009). Zdá se tedy, že na pojem identita nelze nahlížet bez současného zřetele ke všem širokým a mnohým kontextům, které jsou přítomné v životě člověka. Identita člověka je silně ovlivněna společenskými a kulturními standardy (Macek, 2009). Již v momentu, kdy identitu chápeme jako konstrukt, si uvědomujeme, že se ve velké míře jedná o výtvar člověka, který žije v určité společnosti a kultuře a je tedy nevyhnutelné, že konkrétní společnost a kultura výrazně ovlivní konečnou podobu a chápání pojmu identita.

Pro utváření identity je tedy klíčový proces sebereflexe. Jak píše Macek, identita se tak utváří v procesu vývoje osobnosti člověka v závislosti na stupni vývoje schopnosti vlastní sebereflexe (Macek, 2009). Macek rozlišuje tři oblasti, ve kterých dochází díky sebereflexi k integraci:

- a) „*pojetí vlastní minulosti, přítomnosti a osobní perspektivy (budoucnosti),*“
- b) „*vymezení sebe sama, ve vztahu k druhým lidem, skupinám a širšímu sociálnímu prostředí*“ a
- c) „*totožnosti se sebou samým*“ (Macek, 2009, s. 4).

Jak bylo řečeno výše, vidíme i podle tohoto schématu, že pojem identita pojímá kontinuum existence člověka v čase a v kontextu sociálního okolí a v krystalizaci vědomí sebe sama jako jedinečné bytosti. Dalšími důležitými pojmy jsou tedy sociální identita a osobní identita.

Osobní aspekt identity vyvěrá dle Macka (1999) především z intimní sebereflexe a sebehodnocení. Hlavním aspektem je zde „... vědomí vlastní jedinečnosti, neopakovatelnosti a ohraničenosti vůči druhým“ (Macek, 1999, s. 78). V úvodu k této práci byla položena základní otázka tážající se po identitě: „Kdo jsem?“. Dle Macka osobní aspekt identity představuje odpověď na tuto otázku a spojuje se se zážitkem „já jsem já“ (Macek, 1999, s. 78).

„Sociální aspekt identity je pocit začlenění, spolupatříčnosti a kontinuity ve vztazích a čase“ (Macek, 1999, s. 78). Sociální aspekt identity je dle Macka (1999, s. 78) odpovědí na otázky typu: „Kam patřím?“, „Čeho jsem součástí?“, „Odkud pocházím?“ a „Kam směřuji?“. Sociální aspekt identity lze chápat jako zážitek příslušnosti k dané společnosti, kultuře, sociální skupině (počínajíc rodinou) apod. Součástí sociální identity je akceptace různých sociálních rolí, skupinových standardů apod. (Macek, 2009). Význam sociálního aspektu identity je zvýrazněn právě v období dospívání, čemuž se budou věnovat následující kapitoly této práce (kap. 1.3.2 a kap. 1.3.3).

Vývojové přístupy

V předešlém textu byl zmíněn pohled na identitu v kontextu pojmů sebereflexe, sebepojetí, sebehodnocení a seberegulace. Takové pojetí identity odpovídá kognitivně vývojovým přístupům, které dávají identitu do souvislosti s vývojem sebepoznání (Šulová, 2011). Šulová k tomuto přístupu uvádí Piageta, u kterého za podstatné v souvislosti s vývojem identity zdůrazňuje proces akomodace a asimilace (Šulová, 2011).

K autorům zabývajícím se identitou z pohledu vývoje Macek (2009) uvádí již klasickou teorii Eriksonovu.

Erikson (1996) stadium utváření identity, identity vlastního já, popisuje převážně v kontextu sociálního života jedince. Jedinec tak hledá vlastní identitu a pociťuje nejistotu v proměnách různých svých sociálních rolí. Ctností, kterou po úspěšném zvládnutí tohoto stadia získává, je

věrnost (Erikson, 1996). Věrnost ve smyslu, věrnosti sobě, tedy tomu, kdo jsem, co mám rád/a, jaký/á jsem. Člověk tak každodenně vstupuje do různých sociálních rolí, které vyžadují různé způsoby chování, ale i přes tyto proměny zůstává báze osobnosti stabilní a neměnná (Erikson, 1996). Pokud toto stadium není úspěšně zvládnuto, nastává dle Eriksona (1996) tzv. zmatení rolí. Erikson popisuje self identitu, tedy vědomí sebe, kde je účasten proces sebevnímání, a ego identitu, kterou chápe jako proces: „jistoty, že vlastní schopnost udržet vnitřní stejnost a kontinuitu (vlastní ego v psychologickém smyslu) se rovná možnosti udržet vlastní smysl stejnosti a kontinuity pro jiné“ (1968, s. 159). Důležitou rovinou identity je dále sociální identita, „která je dána členstvím ve skupinách nebo identifikací s ideály skupiny“ (Schwartz, 2001 in Šulová, 2011, s. 77).

Na Eriksonovu teorii navazuje Marcia, který rozlišuje čtyři stavy, či způsoby, dosahování identity během pozdní adolescence a rané dospělosti (Marcia et al. 1993 in Kroger, Martinussen et Marcia, 2010).

Konkrétní dosažený stav identity závisí na dvou základních kritériích, krizi (crisis) a závazku (commitment), která jsou významná v oblasti povolání (occupation) a ideologii (ideology), (Marcia et Friedman, 1970). Krizí rozumí proces hledání, vytváření rozhodnutí a vybírání mezi různými alternativami. Jako závazek pak popisuje osobní investici jedince, jeho aktivní zaangažovanost, do vybraných alternativ a přijetí hodnot a přesvědčení (Marcia et Friedman, 1970). Možné statusy/stavy dosažení identity jsou:

1. *Úspěšně dosažená identita¹ (Identity achievement)* – jedinec prošel fází krize a rozhodl se pro určité konkrétní závazky. Tito jedinci vykazují největší efektivnost ve stresových situacích, mají vysoké skóre v měření celkové ego-identity a jsou rezistentní vůči snahám manipulovat svým sebevědomím či sebehodnocením (self - esteem), (Marcia et Friedman, 1970).
2. *Moratorium identity* – jedinec je v aktuálním stavu hledání, tedy krize. Závazky jsou vágní. Lidé se ve fázi moratoria v mnoha měřeních podobají lidem s úspěšně dosaženou identitou. Liší se však vysokým skórováním na škále úzkostnosti (Welsh Anxiety Scale) a v protichůdných potřebách rebelie a potřeby vedení. (Marcia et

---

¹ Překlad názvů statusů identity z angličtiny převzat od Macka (1999, s. 25)

Friedman, 1970). Termín moratorium zavedl před Marciem Erikson (1996), který tuto fázi považuje za nezbytnou při cestě za úspěšným dosažením identity.

3. *Předčasně uzavřená identita (foreclosure status)* – jedná se o stav uzavřené identity, kde však nedošlo k proběhnutí krize, tedy hledání a explorační. Jedinec tak převzal nekriticky závazky od autorit determinovanými obvykle rodiči. Tito lidé jen slabě odolávají stresovým situacím, na škále měřící aspirace vykazují nerealistické cíle, schvalují autoritářské hodnoty a jsou náchylní vůči manipulaci vlastním sebehodnocením a sebevědomím (Marcia et Friedman, 1970).
4. *Difúzní identita (Identity diffusions)* – v tomto stavu identity nedošlo k přijetí závazků. Oproti moratoriu zde chybí jak pocit boje či zápasu, tak snaha o vytvoření závazků. Lidé s difúzní identitou, stejně jako lidé s předčasně uzavřenou identitou, špatně reagují na stresové situace a jsou náchylní vůči manipulaci svým sebehodnocením a sebevědomím a to obzvláště v nejasných a nepřehledných situacích (Marcia et Friedman, 1970). Macek (1999) uvádí, že difúzní identita odpovídá stavu zmatení rolí v Eriksonově teorii.

Na koncept identity, lidského vědomí sebe sama, lze nahlížet i z jiných úhlů. Výše popsané hledisko sledovalo vnímání konstruktů identity v souvislosti s vývojem sebereflexe v průběhu vývoje osobnosti člověka. Šulová (2011) dále nabízí přístupy, které sledují identitu z hlediska environmentálního a etologického.

Environmentální a ekologické přístupy

Environmentální přístupy se zaměřují na význam sociálního prostředí člověka. Zkoumají vliv sociálního učení a vztahů jedince s jeho sociálním okolím (Šulová, 2011). Šulová (2011) jako příklady těchto přístupů uvádí Bronfenbrennera či Banduru. Bandura se ve své sociálně-kognitivní teorii zabývá mj. vývojem genderu a tím, jak člověk přebírá maskulinní či femininní charakteristiky v rámci společnosti a kultury, ve které žije (Bussey et Bandura, 1999). Více o Bandurově přístupu k vývoji genderu viz kap. 2.3.2. Bandura zároveň s vlivy sociálními zkoumá vlivy kognitivní. Zabývá se významem symbolizace jako důležitým nástrojem porozumění a následně proměn a regulace prostředí (Bussey et Bandura, 1999). Důležitými pojmy jeho teorie jsou observační učení, schopnost sebe - regulace (self - regulatory capability), vliv schopnosti reagovat sám na sebe (self - reactive influence),

schopnost sebe-řízení (self - directedness) a také význam sebe - reflexe (self - reflective capability). Dle Bandury se u člověka vyvinul speciální systém zpracování informací, který je typicky lidský: tvorba symbolizace (generative symbolization), prozíravost či rozvaha (forethought), hodnotící sebe - regulace (evaluative self-regulation), reflektivní sebe - uvědomění² (reflective self-consciousness) a symbolická komunikace (symbolic communication), (Bussey et Bandura, 1999).

Stryker (2007), přistupuje k problematice identity skrze rámec symbolického interakcionismu, přičemž teoretický základ teorie identity v rámci sociálního kontextu vidí v teorii Meada (1934 in: Meroll, Serpe, Stryker et Schultz, 2012). Stryker rozumí pojmu identita jako kognitivním aspektům sebe samých (Stryker, 2007). A tyto sebe - kognice (self - cognitions) či sebe - koncepty (self - concepts) definuje jako internalizovaná očekávání spojená s konkrétní sociální rolí. Tato rolová očekávání jsou ovlivněna danou pozicí v síti sociálních vztahů (Stryker, 2007). Stryker (2007) z tohoto úhlu pohledu pokládá pojmy identita a rolová identita za ekvivalentní. Ve stejném článku nalézáme autorovu poznámku, kde uvádí, že někdy lituje užití pojmu identita, jež totiž bývá používán široce a v mnoha významech (Stryker, 2007).

Ekologický model vývoje Bronfenbrennera (1995) nabízí pohled, který bere v úvahu jak samotný vývoj, interakce mezi individuem a souvislostmi, rámcem či jeho okolím, tak esenciální přechodové momenty (ecological transitions) v průběhu celého života (např. vstup na střední školu, svatba, odchod do důchodu). Bronfenbrenner (1995) zmiňuje, že vliv okolností a prostředí jsou významné ve smyslu toho, jak jsou jedincem vnímány. V této souvislosti zmiňuje teorii Piageta (např. Piaget, n. d.), který podle něj však nedal patřičný důraz na kontext života jedince (Bronfenbrenner, 1995). S přechodovými momenty je spojen princip rolí. Podle toho, do jaké role ve společnosti člověk vstupuje, na něj jeho okolí reaguje, přistupuje k němu určitým způsobem. Každá role má tak svou konkrétní pozici v dané společnosti (Bronfenbrenner, 1995). Konkrétní roli bývá přiřazen určitý způsob chování, myšlení a cítění (Bronfenbrenner, 1995). V souvislosti s touto diplomovou prací se nabízí zamyšlení nad proměnami ženské a mužské role, které tvoří součást identity člověka, v dané

---

² Consciousness v českém překladu dosl. „vědomí“. Pro tento text autorka zvolila překlad „sebe - uvědomění“, ve smyslu „vědomí sebe sama“, z důvodu odlišného významu slova „sebe - vědomí“ v českém jazyce.

společnosti a v čase a nad rozdíly mezi jednotlivými společnostmi. Události v prostředí jedince, které mají největší vliv na jeho vývoj, jsou ty, které se dějí přímo v jeho přítomnosti a které ho přímo zapojují do dění (Bronfenbrenner (1995)). Jako příklad Bronfenbrenner uvádí dítě, v jehož okolí lidé mluví a kteří aktivně mluví i na dítě samotné, čímž podněcují vývoj jeho vlastní řeči. Můžeme říci, že naše chování a jednání jsou silně ovlivněny způsoby chování a jednání lidí, kteří jsou přímo přítomni v našem okolí více než lidmi, o kterých se dovídáme zprostředkovaně. Systémy prostředí podle blízkosti konkrétnímu člověku Bronfenbrenner (1995) popisuje za použití modelu, ve kterém popisuje: mikrosystém (rodina, přátelé, škola, partneři, zaměstnání apod.), mezosystém (interakce mezi jednotlivými mikrosystémy, např. mezi rodinou a přáteli), exosystém (události a prostředí, kterých jedinec není přímo aktérem, ale které jej mohou ovlivnit, např. zaměstnání rodičů), a makrosystém (širší kontext života jedince jako kultura, ideologie, ekonomika, společnost, které zprostředkovaně ovlivňují život jedince např. skrze zákony, normy apod.). V rámci tohoto modelu Bronfenbrenner (1995) připomíná význam Lewinovy teorie pole a životního prostoru jedince (např. Lewin, 1935).

K environmentálním přístupům zkoumající okolní kontexty života jedince autoři Dumora, Aisenson et al. (2011) řadí přístup Tapa (1980a et 1980b in Dumora, Aisenson, Cohen-Scali, Poyaud, 2011), podle něhož se identita vždy utváří mezi dvěma komponentami, mezi singulárem a plurálem, mezi vnitřním a vnějším, mezi být a jednat, mezi ego a alter, mezi asimilací a diskriminací, a mezi vkladem a odsunutím. (Tap, 1980b³, in Dumora, Aisenson et al., 2011). Následný jeho přístup k identitě citovaný těmito autory se velmi podobá širokému vymezení identity, který byl zmíněn na začátku této kapitoly. Tap rozlišuje osobní identitu, jíž rozumí zážitek vlastní jednoty a kontinuity sebe sama, pocit vlastní jedinečnosti a neporovnatelnosti. Osobní identita se projevuje v aktivitách a produkci děl a je vnímána jako hodnota, smysl a originalita v kontextech společnosti (Tap, 1980b in Dumora, Aisenson, Cohen-Scali, Poyaud., 2011). Je tím, co umožňuje konstruovat vlastní historii, pochopit vlastní přítomnost a vytvářet projekty budoucnosti (Tap, 1980b in Dumora, Aisenson, Cohen-Scali, Poyaud, 2011). Sociální identita dle Tapa souvisí se snahou o sjednocení, integritu a

---

³ Tap (1980b, s. 12 in Dumora, Aisenson, Cohen-Scali, Poyaud., 2011, s. 27):“... dans un entre-deux, du singulier et du pluriel, de l'interne et de l'externe, de l'être et de l'action, de l'ego et de l'alter, de l'assimilation et de la discrimination, de l'insertion et de la marginalisation »

harmonizaci a tento proces Tap (in Dumora, Aisenson, Cohen-Scali, Poyaud, 2011) nazývá identifikací (identification). Existuje zároveň protichůdná snaha o diferenciaci a potvrzení vlastní jedinečnosti vůči ostatním členům společnosti. Tato druhá snaha je Tapem (in Dumora, Aisenson, Cohen-Scali, Poyaud, 2011) nazývána identizací (identisation) a můžeme jí rozumět ve smyslu hledání a tvorby vlastní identity v rámci společnosti.

Tap (1988) dále pracuje s fenoménem krize, přičemž se snaží na celou problematiku adolescence a formování identity nahlížet komplexně a na procesy v ní probíhající simultánně. V době adolescence jsou např. podle Tapa (1988) stejně důležitými procesy socializace jako individualizace (personalizace). Tap (2005) popisuje 4 paradoxy identity:

1. osobnost se formuje v nepřetržité konfrontaci identického a odlišného, podobnosti a odlišnosti,
2. pro vytvoření vlastní identity se dítě musí naučit decentralizovat se, navázat vzájemné vztahy s ostatními, odpoutat se od dětského egocentrismu,
3. dále pak paradox touhy zůstat sebou samým, tím, kým jsem a zároveň se proměnit v závislosti na svých touhách a plánech (Tap, 1992, Tap et Oubrayrie, 1993, Tap et Oubrayrie, 1999 vše in Tap, 2005),
4. paradox prohlubující problematiku ve vztahu k osobní identitě a identifikaci s druhými osobami, hodnotami a přesvědčeními.

Výše zmínění autoři dále uvádějí strukturovaný model integrace (l'integration structurale) popsany van Hoofem a Raaijmakersem (Hoof et Raaijmakers, 2003 in Dumora, Aisenson, Cohen-Scali, Poyaud, 2011). Autoři modelu zkoumají vliv a vzájemná působení mezi různými kontexty života jedince jako např. škola, rodina, přátelé apod.

Jako poslední model uvádějí zajímavou teorii Vondracka a Porfeliho (Vondracek et Porfeli, 2004 in Dumora, Aisenson, Cohen-Scali, Poyaud, 2011), kteří ve své teorii navazují na Eriksona. Vondracek s kolegou se hlouběji zabývají vývojem identity u adolescentů (Schmitt-Rodermund et Vondracek, 1999). Vývoji identity u adolescentů se podrobněji bude věnovat kapitola (viz. kap. 1.3).

Etologické přístupy

K etologickým přístupům Šulová (2011) řadí teorie Bowlbyho, který se zabýval studiem významu interakce mezi dítětem a pečující osobou, nejčastěji tedy matkou, a vlivem těchto interpersonálních interakcí na vývoj osobnosti dítěte (Bowlby, 2010). Bowlby se zabývá vazebným chováním v přírodě, u subhumánních primátů a u člověka. Již ve svém článku z roku 1947 (Bowlby, 1947) zdůrazňuje význam vazby a attachmentu v rámci interpersonálních vztahů pro zdárný vývoj osobnosti dítěte. Svůj přístup aplikuje na psychoterapii, která se zaměřuje mj. na změnu postojů rodičů ve vztahu k dítěti (Bowlby, 1947). V Bowlbyho přístupu se tak propojuje etologie s psychoanalyticky zaměřenou psychoterapií (dle Šulové, 2011).

K těmto přístupům lze řadit přístupy psychoanalytické (dle Šulové, 2011), které se stejně jako v přístupu Bowlbyho zabývají ranou interakcí mezi dítětem a pečujícími osobami a zdůrazňují silný vliv těchto interakcí a celkově rodinných vztahů na vývoj osobnosti dítěte. Jako jeden z prvních se touto problematikou zabýval Freud (1991). Jeho teoriemi v souvislosti s vývojem identity muže a ženy se bude podrobněji zabývat kapitola 2.3.2. Na Freuda následně navázali Winnicott (1998), Mahler (2000) a již zmíněný Erikson (1996). Winnicott se ve svých teoriích zabývá vývojem osobnosti jedince v interakci s okolím, zejména rané interakci matka-dítě (např. Winnicott, 1962). Dále pak významu interakce a vztahu dítěte s rodiči (např. Winnicott, 1960a). Autor se zde věnuje např. pojmům osobní psychická realita (psychic personal reality) a reálné self (real self). V dalším článku z téhož roku se přímo věnuje ego - deformaci (ego-distortion) a vzniku skutečného či falešného self (true self, false self), (Winnicott, 1960b). Ve svých teoriích se dále věnuje významu a vlivu mateřské péče a vlivu interakce matka-dítě na vývoj osobnosti a ego integrity jedince (Winnicott, 1962), kde se např. věnuje problematice uspokojování potřeb dítěte ze strany matky, její adaptability na dítě apod. Winnicott (1962) zde pracuje mj. s termínem dosti dobré matky (good-enough mother). Vzhledem k tématu této práce je zajímavý Winnicottův (1958) článek zabývající se schopností být sám. Mj. jiné zde rozvíjí myšlenku uvědomění si „Já jsem sám.“ V prvním momentu si jedinec musí uvědomit existenci „Já jsem“, tedy ohraničenost sebe sama, vůči okolnímu světu. „Já jsem“ dává tedy člověku tvar (shape) a zároveň toto uvědomění určuje

kontinuitu bytí sebe sama, resp. žití (living), (Winnicott, 1958). Až následně po „Já jsem“ přichází uvědomění „Já jsem sám.“ A ke vzniku tohoto uvědomění je nutná přítomnost ostatních lidí (Winnicott, 1958) Bez této podmínky, by vědomí „Já jsem sám“ dle Winnicotta (1958) nemohlo vzniknout. Na logiku této úvahy můžeme vzpomenout v kapitole 2.5 této práce zabývající se uvědoměním si vlastní mužské či ženské identity v kontextu vnímání rozdílů sebe sama vůči člověku opačného pohlaví. „Já jsem sám“ bychom zde pak mohli zaměnit za „Já jsem muž“ či „Já jsem žena.“

Interakcí matky s dítětem v raném dětství se zabývala výše zmíněná Mahler (např. Mahler, Pine. et Bergman, 2006). Mahler popisuje fáze procesu vývoje od psychické symbiózy matky a dítěte (z pohledu dítěte) k psychické separaci a individuaci a vytvoření vlastní identity dítětem (Mahler, Pine. et Bergman, 2006). Symbiózou Mahler rozumí vnímanou nediferencovanost sebe sama od osoby matky či otce (Mahler, Pine et Bergman, 2006). Identitou v raném dětství rozumí uvědomění „že jsem“, v této fázi nepoužívá „kdo jsem“ (Mahler, Pine, F. et Bergman, 2006). Zároveň však první fáze uvědomění „že jsem“ představuje první krok rozvíjející se individuality (Mahler, Pine et Bergman, 2006). Ve fázi individuace dochází k postupnému tvoření ohraničení vlastní osoby od okolního světa (Mahler, Pine et Bergman, 2006).

V procesu nalézání vlastní identity jsme se setkali s pojmem tvar (shape), (Winnicott, 1958), či s myšlenkou tvorby ohraničení (Mahler, Pine, F. et Bergman, 2006). Identita jedince je tak vnímána jako jakási ohraničenost, oddělenost individuální osobnosti vůči okolnímu světu, resp. vůči ostatním lidem a celkově sociálnímu okolí. Aspekty sociálního okolí, či vnějšího světa jsou však zároveň integrovány do struktury identity jedince, jak ukázalo např. rozdělení na individuální identitu a sociální identitu (Macek, 1999). Vidíme tak složitost a propletenost procesu oddělování vlastní identity se současně probíhajícími procesy začleňování se do společnosti, absorpce aspektů z okolního světa do vlastní psychické reality apod. Následující kapitola se bude zabývat vývojem identity v období adolescence, kde bude stejně významná komplikovanost dané problematiky. Podle teorie Eriksona (1996) je to právě věk adolescence, kdy otázka po vlastní identitě nabývá na významu. Člověk v tomto přechodovém období mezi dětstvím a dospělostí hledá odpověď na otázku „Kdo jsem?“, pátrá po aspektech vlastní osobnosti, které ho odlišují od ostatních lidí a experimentuje s hledáním vlastní identity

(Vágnerová, 2000). Zároveň hodnotí normy a hodnoty společnosti, jíž je členem, kriticky prozkoumává charakteristiky jiných společností a kultur a hledá svůj způsob, jak se do společnosti začlenit (Vágnerová, 2000). Můžeme tak nahlížet na identitu jedince jako na souhru a nalézání rovnováhy mezi individualizací a socializací, což velmi připomíná proces separace a individuace v raném dětství (Mahler, Pine, F. et Bergman, 2006).

1.3 Období Adolescence a formování identity

Předešlá kapitola se zabývala vymezením pojmu identity v psychologii. Byly zmíněny některé přístupy vybraných autorů a jejich pohled na identitu z různých úhlů pohledu. Bylo zmíněno, že identita člověka se začíná vyvíjet již v raném dětství zrozením vědomí „já“ (viz. např. Mahler, Pine, F. et Bergman, 2006). Proces vývoje identity dále pokračuje a podle mnohých autorů nabývá intenzity v období dospívání, v kterém by tento vývoj měl být také úspěšně završen (např. Macek, 1999). Tím však nelze říci, plně ukončen. Tvrdím, že vývoj identity není ukončen definitivně v období dospívání, rozumíme, že osobnost jedince se dále vyvíjí a člověk stále prochází různými životními situacemi a změnami (např. budoucí role matky, dědečka, různé pracovní změny apod.), které mohou ovlivnit proměny různých aspektů identity. Lze např. vzpomenout Jungovu teorii individuace, která nastává až v druhé polovině života (Jung, 1998). Stabilní báze identity by však měla být zformována v závěru dospívání, i z důvodu dobrého dalšího životního osobnostního vývoje. Pocit vlastní identity souvisí dle některých např. se schopností resilience. Silný pocit vlastní identity lze považovat za jeden z centrálních elementů resilience (např. Grandbois et Sanderse, 2012).

Jako výchozí a zároveň centrální bod této práce spatřujeme v teorii Eriksona (1996). Období adolescence je přechodovým obdobím mezi dětstvím a dospělostí, v jehož průběhu se člověk postupně začleňuje do společnosti a hledá své místo (např. Říčan, 1990). Velký význam má tedy sociální aspekt identity. Pro nalezení svého místa ve společnosti však člověk zhodnocuje sebe sama, kým již je a jaký způsob dalšího životního směřování mu nejvíce vyhovuje, do hry se tak významně dostává osobnostní aspekt identity, sebepojetí a další aspekty s tímto související (viz. kap. 1.2.1) a téma osobního aspektu identity či kognitivně vývojových přístupů. V období puberty, předešlém období k adolescenci, došlo k velkým tělesným změnám, s nimiž se jedinec vyrovnává, vidíme tedy významný též fyzický aspekt identity.

Tato kapitola se tak bude věnovat vývoji identity v adolescenci se zaměřením na tělesný, psychický a sociální aspekt.

Období adolescence by tedy mělo být uzavřeno vytvořením víceméně vlastní stabilní identity, ve které se v rovnováze propojují tělesné, psychické a sociální aspekty člověka a jeho života (Říčan, 1990).

1. 3. 1 Tělesný aspekt vývoje identity

V období puberty, předcházející adolescenci, došlo k výrazným hormonálním změnám, které mj. velmi ovlivnily fyzický vzhled jedince. V období adolescence dochází ke stabilizaci těchto bouřlivých proměn a k dovršení fyziologického vývoje (Vágnerová, 2000). Tělesný vzhled však představuje také důležitou součást adolescentní identity (Vágnerová, 2000). V období adolescence člověk zaměřuje velkou část své pozornosti na vlastní vzhled, Vágnerová (2000) mluví až o narcistním zaměření. Tato silná pozornost na tělesný aspekt člověka je mj. ovlivněna sociokulturně. Vágnerová (2000) hovoří o kultu těla, mládí a krásy, který nesporně v euroamerické společnosti existuje a výrazně ovlivňuje sebepojetí člověka. „*Vlastní tělo je posuzováno ve vztahu k aktuálnímu standardu atraktivity, je srovnáváno s ostatními adolescenty i aktuálně přijímaným ideálem*“ (Vágnerová, 2000, s. 255). Vágnerová (2000) dále uvádí, že tělové schéma se může stát nejdůležitějším aspektem osobní identity a to zejména v případě, kdy odpovídá aktuálním standardům krásy. Tělesný vzhled se pak stává základem sebevědomí, pocitů jistoty, že jedinec bude sociálně akceptován a že jeho pomocí dosáhne uspokojivé prestiže, obzvláště ve vztahu k druhému pohlaví (Vágnerová, 2000). Takto utvořená identita, která je postavena zejména na tělesných charakteristikách, je však pro jedince značně nestabilní, křehká a zákonitě se drolicí v plynutí času a s postupnými tělesnými změnami související s věkem (Vágnerová, 2000). Přílišné zaměření se na vzhled, tělesný aspekt identity a snahu přiblížit se ideálu krásy, může dle Vágnerové (2000) dokonce brzdit a utlumit nalezení vlastní identity. Vágnerová vidí ve snaze o přizpůsobení se většinovému ideálu krásy zjednodušenou cestu nalezení vlastní identity. Tato konformita je dále dle Vágnerové (2000) podporována médii a uniformitou, kterou prezentují. „*Prefabrikovaný vzor s velkou pravděpodobností zaručuje pozitivní hodnocení, ale za cenu ztráty individuality*“ (Vágnerová, 2000, s. 256). Tato snaha o soulad s většinovým ideálem krásy, je dle Vágnerové (2000) typická spíše zpočátku období adolescence. Adolescenti se

později dle této autorky naopak snaží z uniformity většinové společnosti vystoupit (Vágnerová, 2000). Hledání vlastní originální estetiky je však zároveň spojeno s nebezpečím nepřijetí okolím (Vágnerová, 2000). Na konci období adolescence dochází k získání určitého odstupu a nalezení vlastního osobitého stylu bez potřeby kopírování modelu, což je zároveň důkazem zralosti osobnosti (Vágnerová, 2000).

Hledání vlastní identity v zaměření na vlastní vzhled lze u adolescentů spatřit i ve výrazném oblečení a celkové stylizaci outfitu (Vágnerová, 2000). Adolescenti tak podtrhují tělesné znaky, zároveň však různými symboly, znaky a stylem oblečení ukazují příslušnost k určitým sociálním skupinám (Vágnerová, 2000).

Toto období tak může být velmi náročné pro jedince, který se vymyká aktuálním standardům atraktivity. Mohou tak nastávat pocity úzkosti, zklamání, tenze a to zvláště v situacích, kdy zevnějšek hraje důležitou roli. Tyto pocity se odráží v sebevědomí člověka a může docházet i k agresi či autoagresi (Vágnerová, 2000). Jedním z důsledků může být dle Vágnerové (2000) přisuzování role odpovídající mladšímu věku jedinci, jehož tělesné dozrávání je pomalejší oproti jeho vrstevníkům. Může tak nastat rozpor mezi přístupem okolí a skutečným psychickým věkem a pocity daného jedince (Vágnerová, 2000). Tato situace může nastat i v opačném efektu, kdy přisuzujeme roli staršího jedinci s rychlým sexuálním vývojem. Náročné vyrovnávání se s vlastním vzhledem může nastávat dále u jedinců s malým či příliš velkým vzrůstem, nadváhou či tělesnými handicapy (Vágnerová, 2000). Negativní reakce okolí, jako je posměch a kritika vůči tělesnému vzhledu a postavě tak mohou výrazně ohrozit pozitivní sebepřijetí, spokojenost s tělem a negativně ovlivnit stravovací návyky adolescentů (Rašticová, 2009).

Jak bylo zmíněno výše, adolescent podtrhuje a zvýrazňuje kontury svého těla pomocí oblečení. Dle Vágnerové (2000) tak zdůrazňuje svou sexuální identitu (např. obepnuté džíny, legíny, minisukně, široká ramena, výrazné pásky apod.). Či naopak nosí oblečení plandavé, které kontury těla zakrývá, což může být dle Vágnerové (2000) znakem nejistoty či poukázání na zájem o jiné hodnoty. Oblečení adolescentů obecně bývá něčím výrazné. Adolescent se tak odlišuje od skupiny dětí a zároveň se vymezuje vůči dospělým (Vágnerová, 2000). Nosí oblečení, které dle Vágnerové (2000) dospělý již nosit nemůže (upnuté minišaty), či nechce (veteš, staré a odrbané). Důvodem vymezování se pomocí stylizace oblečení je dle Vágnerové

(2000) snahou o upoutání pozornosti okolí. Adolescenti se tak snaží vyprovokovat reakce okolí, aby jim zrcadlilo, co si o nich myslí, čímž testují různé reakce okolí při hledání vlastní identity (Vágnerová, 2000).

Pokud uvažujeme o pohlavní identitě jako o součásti vlastní osobní identity, můžeme ve zvýrazňování či maskování tělesných kontur oblečením spatřovat způsob hledání a vyvažování způsobu vyjádření a prožívání sebe jako muže či ženy. Jak bylo uvedeno výše, pro adolescenta jsou mj. velmi důležité způsoby reagování osob druhého pohlaví.

Vágnerová (2000) zajímavě popisuje vztah tělesných vlastností a sociálního úspěchu. Tělesnou atraktivitu spojuje se snadným dosažením sociální prestiže (Vágnerová, 2000). Jako příklad uvádí modelky. Přestože atraktivita nezaručuje dlouhodobý úspěch, velmi člověku napomáhá k získání sociální akceptace a úspěchu (Vágnerová, 2000). S výškou postavy Vágnerová (2000) spojuje vyrovnanou pozici s autoritou. Dále pak autorka zmiňuje fyzickou sílu, která, především u chlapců, potvrzuje soběstačnost a potlačuje nejistotu (Vágnerová, 2000). Fyzická síla bývá zdůrazňovaná v určitých vrstevnických skupinách a společně s obratností hraje esenciální roli, mj. pro identitu, u sportovců (Vágnerová, 2000). Vágnerová (2000) poznamenává, že právě ve sportu adolescenti předčí dospělé, čímž dosahují velké prestiže.

Rolí těla v rámci identity u adolescentů se zabývali např. autoři Henry, Courty, et Jalenques (2006). Jejich výzkum je pro tuto diplomovou práci zajímavý také proto, že dotazovaní respondenti byli adolescenti žijící v adoptivních rodinách. Výsledky této studie potvrzují významnou roli těla pro formování identity. Vlastní tělo bylo respondenty občas vnímáno jako cosi cizího. A zároveň jako externí reprezentace vnitřního života, který prochází v tomto období procesem reorganizace (Henry, Courty, et Jalenques, 2006). Dále pak bylo tělo respondenty vnímáno jako nástroj, který napomáhá hledání vlastní identity a jako způsob znovunalezení kontroly nad tělesnou zmateností příznačnou pro tuto životní periodu (Henry, Courty, et Jalenques, 2006). Na druhé straně autoři uvádějí výsledky, podle kterých je tělo v této době zdrojem nestability, jež je umocněna procesy separace, individualizace a procesy týkajícími se přímo příbuzenských vztahů dětí s rodiči (Henry, Courty, et Jalenques, 2006). Autoři uvádějí, že adolescenti vyrůstající v adoptivních rodinách, prožívají toto období obecně velmi podobně, jako ti, kteří žijí v biologických rodinách. K tématu adopce,

identifikace a separace autoři uvádějí význam otevřené komunikace o faktu adopce mezi adoptivními rodiči a adoptovanými dětmi (Henry, Courty, et Jalenques, 2006). Jejich výsledky dále ukázaly rozdíl v prožívání úskalí období adolescence mezi biologickými a adoptivními rodiči (Henry, Courty, et Jalenques, 2006). Adoptivní rodiče v této studii např. prožívali revoltující chování dospívajících jako útok na jejich rodičovskou funkci (Henry, Courty, et Jalenques, 2006).

Vnímání vlastního těla a jeho hodnocení je tedy důležitou součástí sebepojetí a tudíž vlastní identity. *„Prostřednictvím vlastního těla vstupuje člověk do sociálních kontaktů, vyjadřuje sebe, sděluje o sobě. Proto se v dnešní době snažíme pochopit člověka, jeho tělo i duši jako jednotu“* (Fialová, 2001, s. 13). Pokud hovoříme o tělesném schématu a identitě člověka v rámci dané společnosti, nabízí se touha po odstranění stereotypů a odpoutání se od efektu prvního dojmu. Zároveň, jak píše Koudelka (2010), již lidská kultura téměř vždy spojovala zdraví ducha se zdravím těla. Jak tito autoři uvádějí, máme tendenci implicitně předpokládat, že vyrovnaná osobnost nebude ubližovat vlastnímu tělu a bude se o něj zároveň starat a pečovat. Však i každý student psychologie se při studiu dozvídá, že jedním z nejdůležitějších nástrojů poznání při setkání s člověkem je pozorování jeho vzhledu, jak o sebe dbá apod.

V rámci této problematiky se setkáváme s pojmem body image. Koudelka et al. (2012) definují body image jako tělesné sebepojetí, které *„... obsahuje všechny pocity a představy vztahující se k vlastnímu tělu (zda vnímáme vlastní tělo pozitivně jako atraktivní, sportovní, zdravé, či negativně slabé, přetížené, nemocné). Je ovlivněno vlastním stanoviskem, ale i okolím a je součástí celkového sebepojetí. Často souvisí se sebepřijímáním a určitým konkrétním chováním“* (Koudelka et al., 2012, s. 41). Podobně Rašticová (2009, s. 2) užívá tohoto pojmu, kdy je *„... zdůrazněna subjektivní perspektiva, tedy způsob jakým člověk přemýšlí o svém těle a jakým své tělo vnímá.“* Rašticová (2009) se zaměřuje na faktory ovlivňující nespokojenost s vlastním tělem a jejími důsledky, jako je depresivní symptomatologie, u adolescentů. Mezi rizikové faktory nespokojenosti s vlastním tělem Rašticová (2009) uvádí faktory biologické, psychologické, sociokulturní a faktory spojené s rodinným systémem. Rašticová mj. uvádí autory (Hill et Lynch, 1983, Petersen, Sargiani et Kennedy, 1991, vše in Rašticová, 2009) zabývající se důvodem vyššího výskytu deprese u adolescentních dívek, kteří důvod vidí ve vzrůstajícím významu role ženy ve společnosti.

Autorka zmiňuje teorii zesílení genderové socializace (Rašticová, 2009). Tato teorie vychází z předpokladu, že zvýrazňující se tělesné rozdíly mezi pohlavími v době dospívání, staví chlapce a dívky před úkol vyrovnání se s genderovými rolemi ve společnosti. V souladu se stereotypy společnosti jsou chlapci podporováni v nezávislosti a zvědavosti, kdežto dívky tíhnou v souladu se stereotypy k posilování mezilidských vztahů. A právě mezilidské vztahy jsou v době dospívání významným faktorem depresivních nálad (Rašticová, 2009). Rašticová (2009) v závěru zmiňuje, že v psychologickém prostředí zájem o tělo a jeho vliv na sebepojetí a sebehodnocení narůstá. Význam studií zaměřených tímto směrem vidí v přínosu hlubšího porozumění poruchám příjmu potravy a depresi u dětí a u dospívajících (Rašticová, 2009).

Lze uvést např. výzkum Davisona a McCaba (2006) zabývající se spojitostí body image a poruchami stravování. V rámci svého výzkumu autoři dospěli i k dalším výsledkům spojeným s danou problematikou. Základem studie byl výzkum vztahu body image a psychosociálním fungováním. Respondenti byli jak chlapci, tak dívky ve věku $M=13.92$. Výsledky ukazují nižší spokojenost s body image u dívek oproti chlapcům. Význam body image pro sebeúctu či sebehodnocení (self - esteem) byl u obou skupin srovnatelný. Výsledky ukázaly důležitou roli vlivu hodnocení vlastního těla u dívek, oproti chlapcům, na nízké sebehodnocení, kdy škály obecné atraktivity představovaly výrazně silnější prediktor sebehodnocení (self - esteem), (Davison, McCabe, 2006). Mezi dalšími závěry své studie autoři uvádějí výsledek, který ukazuje nesouvislost mezi negativní body image a negativními pocity. Dále pak negativní body image byl u vzorku této studie spojen s nízkým počtem vrstevnických vztahů s opačným pohlavím a to zejména u chlapců (Davison, McCabe, 2006). A naopak byl Negativní body image spojen s vysokým počtem vrstevnických vztahů se stejným pohlavím a to především u dívek (Davison, McCabe, 2006).

Souvislostí vlivu médií a nespokojeností s vlastním tělem se zabýval např. Muñoz a Ferguson (2012). Dle výsledků této studie na nespokojenost s vlastním tělem u žen nemají vliv média, nýbrž primárně vyšší body mass indexem (BMI), depresivní symptomy a pocity méněcennosti při srovnání s jinými ženami (Muñoz, Ferguson, 2012). Ani pak měřená životní spokojenost nekorelovala s prezentací ideální ženy v televizi, nýbrž s úrovní deprese, vnímanou rodičovskou láskou či náklonností (parental affection) a tělesnou nespokojeností (Muñoz, Ferguson, 2012).

Mezi autory zabývajícími se body image u adolescentů lze uvést Vivianiho (2006), který se zaměřil na vybrané aspekty body image a sebepercepce (self - preception) u adolescentů. Testová baterie obsahovala škálu zkoumající spokojenost s danými tělesnými partiemi (Body Parts Satisfaction Scale, BPSS), (Berscheid et al., 1973 in Viviani, 2006) a test zkoumající body image (FRS), (Stunkart et al., 1983 in Viviani, 2006). Viviani dále u respondentů měřil Body Mass Index (BMI). Vivianiho výsledky ukazují u dívek mírně vyšší nespokojenost s určitými partiemi vlastního těla (dle BPSS) oproti chlapcům (Viviani, 2006). Mezi dalšími výsledky Viviani (2006) uvádí, výraznější rozdíl mezi vnímáním dívek a jejich představou ideálního ženského těla, které je v jejich představách štíhlejší než představa ideálního ženského těla u chlapců. V průměru dívky v tomto výzkumu tíhly k touze po štíhlém těle prezentovaném společenskými ideály (Viviani, 2006).

Autoři Martin a Govender (2011) se ve své studii zabývali souvislostmi mezi tradiční maskulinní ideologií (traditional masculine ideology), body image a individuálnímu tíhnutí k maskulinitě u adolescentních chlapců věku 15 až 19 let. Studie byla realizována v prostředí jižní Afriky. Autoři se zabývají pojmem hegemonická maskulinita (hegemonic masculinity), který přebírají od Connella (1995 in Martin et Govender, 2011). Hegemonická maskulinita dle Connella (1995 in Martin et Govender, 2011) je spojena s konkrétními tělesnými charakteristikami určenými danou společností a sociální a gendereovou dominancí. Výsledky ukazují, že respondenti této studie obecně tíhnou k tradiční maskulinní ideologii, přičemž skupina indických chlapců vykazovala nejvyšší stupeň konformity s tradičními maskulinními přesvědčeními (Martine et Govender, 2011). Důležitý tělesný faktor vnímané maskulinity bylo svalstvo a s tím související přesvědčení respondentů, že dívky upřednostňují svalnaté chlapce (Martin et Govender, 2011). Autoři v této souvislosti navrhuji diskuzi týkající se mužského ideálu prezentovaného jihoafrickými médii. Výsledky Martina a Govendera (2011) ukazují souvislost mezi nespokojeností s vlastním tělem (body image dissatisfaction) a nízkou sebeúctou či sebehodnocením (low self - esteem). Dané sociokulturní prostředí nepodporuje dle autorů v představě ideálního muže projevy slabosti či úzkosti (Martinet Govender, 2011) Dle výsledků této studie. Martin a Govender (2011) v diskuzi mj. zmiňují, že chlapci posuzují své tělo jako reprezentaci vlastní hodnoty, přičemž charakteristiky tradiční maskulinity jsou dle autorů spojovány se sexuálními praktikami oproštěných od vztahových závazků, s

emocionální nezávislostí a s velkým sexuálním apetitem. Žádoucí body image tak v představě chlapců garantuje spokojenost (Martin et Govender, 2011).

Pokud hovoříme o spokojenosti s vlastním tělem a rozdíly mezi muži a ženami, Ålgars, Santtila a Sandnabba (2010) zmiňují výzkumy, které ukazují, že nejvíce jsou se svým tělem spokojeni heterosexuální muži a homosexuální ženy ve srovnání s heterosexuálními ženami a homosexuálními muži. Jedno z vysvětlení nabízí Barret a kol. (2002 in Ålgars, Santtila et Sandnabba, 2010), kteří jako důvod uvádějí fakt, že homosexuální muži a heterosexuální ženy jsou sexuálními objekty mužů, pro které je fyzická atraktivita jejich protějšku významná, ve srovnání s ženami. Ve svém vlastním výzkumu se zmínění autoři zabývají významem vnímání a spokojenosti s vlastním tělem u lidí s konfliktní pohlavní identitou. Jejich výzkum poukazuje na velmi významnou roli spojitosti vnímání vlastního těla a vlastní prožívané pohlavní identity (Ålgars, Santtila et Sandnabba, 2010). Jedním z důsledků může být např. rozvoj poruch příjmu potravy. Poruchy příjmu potravy u transsexuálních mužů si autoři vysvětlují touhou po dosažení společností uznávaného ideálu ženského, hubeného těla. Naopak u žen si výskyt poruch příjmu potravy autoři vysvětlovali snahou o redukci typicky ženských tělesných tvarů (Ålgars, Santtila et Sandnabba, 2010).

Přesvědčení, že tělesný vzhled odpovídající standardu krásy a přitažlivosti, zaručí jedinci spokojenost, považují Martin a Govender (2011) za důležitý bod v psychice respondentů, tedy adolescentních chlapců. Pro praxi s dětmi, dospívajícími i dospělými považuje i autorka této diplomové práce tento fakt za velmi podstatný.

1.3.2 Psychické aspekty vývoje identity

Jak bylo řečeno v předešlé kapitole (viz. kap. 1.1) v adolescenci se dále rozvíjí kognitivní schopnosti symbolizace, anticipace, zástupného učení, sebereflexe a seberegulace (Vágnerová, 2000, Macek, 1999). Adolescenti jsou stále relativně emočně nestabilní a to zejména v oblastech erotických vztahů, morálního a estetického smýšlení a cítění (Macek, 1999). Myšlenkové, názorové a hodnotící explorační a prozkoumávání různých možností existence adolescentům umožňuje objevovat referenční rámce, které zpětně napomáhají definování a nalezení kontur jejich vlastní identity (Macek, 1999).

Sebepojetí, sebehodnocení (aspekty kognitivní a emotivní)

Hledání vlastní identity probíhá skrze procesy sebepojetí a sebehodnocení (Macek, 1999). Sebepojetí má dle autorů Blatného, Osecké a Macka (1993, s. 446) složky kognitivní (obsah a strukturu), afektivní (vztah k sobě a sebehodnocení) a konativní (motivační a seberegulační funkci). Pro rozvoj schopností sebepojetí a sebehodnocení je dle Macka (1999) důležitý rozvoj procesu sebereflexe, který právě v adolescenci nabývá na významu. Adolescenti tak oproti jiným životním etapám věnují velkou část pozornosti vlastní osobě (Macek, 1999). Vágnerová (2000) uvádí charakteristiky adolescentního sebepoznání. Adolescent dle Vágnerové (2000) dokáže o sobě správně a logicky uvažovat, jeho uvažování je však zkreslené právě egocentrickým laděním. Ve svém hodnocení kladou adolescenti významný důraz na citové hodnocení a jsou zaměřeni zejména na hodnocení vlastních kompetencí a následně vlastního výkonu (Vágnerová, 2000).

V rámci kognitivního vývoje ve velmi důležitá schopnost abstraktního myšlení, která se rozvíjí mezi jedenáctým a patnáctým rokem života (Piaget et Inhelder, 1997). Díky této schopnosti jsou adolescenti schopni si představit nereálné a neexistující možnosti. Nabízejí se jim další možnosti kombinování alternativ a nové cesty k řešení problémů. Schopnost sebereflexe se dále prohlubuje a tím se dokonce zvyšuje míra egocentrismu v tomto období (Piaget, et Inhelder, 1997). Schopnost řešit problémy je dvojího druhu. Jednak týkající se matematicko - logických problémů a jednak týkající se sociálních problémů, při jejichž řešení hraje důležitou roli také sociální učení (Lloyd, 1985 in Macek, 1999). V rámci hlubšího porozumění pojmům a rozšířené schopnosti kombinace adolescenti zkoumají realitu kolem sebe přemýšlením a zkoumáním mj. fenoménů filosofických, morálních, sociálních, duchovních apod. (Macek, 1999). Piaget uvádí, že adolescent v rámci rozvoje formálního myšlení vytváří mnohé teorie a „*zvlášť si libuje v úvahách neaktuálních*“ (Piaget, 1966, s. 126). Základním principem formálního myšlení je dle Piageta (1966) reflektování. Jedinec tak nepracuje s myšlenkovými operacemi týkajícími se skutečnosti, ale s výroky o těchto operacích (Piaget, 1966). Piaget toto popisuje jako „*grupování operací na druhou*“ (1966, s. 127). S přibývajícimi životními zkušenostmi se také mění charakter dlouhodobé paměti, která je zároveň ovlivněna sebereflexí, na niž mají zároveň vlivy životní zkušenosti (Blatný, Osecká et Macek, 1993). Vyvíjí se dále charakter selektivnosti a zaměření pozornosti, které se

dle Macka (1999) stávají v určitém slova smyslu efektivnější. Macek shrnuje: „...*zvyšuje se schopnost uvažovat o aktuálních možnostech, variantách a efektivnosti při řešení problémů. To přispívá k pocitům vlastní autonomie a hodnoty. Z obsahového hlediska se rozšiřuje horizont myšlení a poznávání zejména ve vztahu k vlastní budoucnosti, ale i přítomnost a minulost nabývají na novém významu*“ (Macek, 1999, s. 58). Myšlení se v pozdní adolescenci stává více relativní a méně absolutní, je více vztahové a sebereflektující (Macek, 1999). Zároveň adolescent postupně dává pro své argumenty význam vlastním prožitkům, vztahům, zkušenostem a potřebě být „...*být v určitém vztahovém rámci efektivní, stabilní a oceňovaný*“ (Macek, 1999, s. 58).

Dle Snopka, Hublové, Blatného a Jelínka (2011) mají pozitivnější sebehodnocení ti adolescenti, kteří jsou adaptovanější, vyzrálejší, tj. zodpovědní, cílevědomí, efektivní, vynalézaví, konstruktivní, sebe - akceptující a sebe - disciplinovaní. Dle jejich výzkumu vykazují také nízkou míru nejistoty, depresivity, úzkostnosti a naopak více odvahy, sebevědomí, optimismu a emoční stability (Snopek, Hublová, Blatný, Jelínek, 2011). Ve výzkumu těchto autorů se neukázali v tomto směru rozdíly mezi pohlavími (Snopek, Hublová, Blatný et Jelínek, 2011). Dívky a chlapci se lišili ve škále explorační vzrušivosti a attachmentu (Snopek, Hublová, Blatný, Jelínek, 2011). Chlapci s vyšším sebehodnocením jsou dle autorů tedy spíše nekonvenční, zvědaví, nadšení do nových věcí, rádi cestují a nemají rádi rutinu. Jsou pro ně důležité také trvalejší a intimní vztahy a jsou citliví na odmítnutí (Snopek, Hublová, Blatný et Jelínek, 2011). Dívky s vysokým sebehodnocením jsou kromě vyzrálosti a emoční jistoty i více zaměřené na sebe a jsou konvenčnější (Snopek, Hublová, Blatný et Jelínek, 2011).

Procesy sebereflexe a sebehodnocení společně podporují proces individuace (Macek, 1999). Proces individuace je dle Macka (1999) sycen potřebami typickými pro adolescenta jako je potřeba interpretovat životní dění a události z vlastního úhlu pohledu, potřeba tvůrčího přesahu a hledání smyslu vlastního života a potřeba začlenění se do sociálních vztahů. Utváření identity jedince se neděje izolovaně, ale v sociálním kontextu, skrze setkávání se s ostatními lidmi, v rámci socializace (Vágnerová, 2005). Druzí lidé zpětně reagují na jedince, který postupně hledá způsob svého bytí ve společnosti a tak dochází k dalšímu formování

identity (Vágnerová, 2005). Pro adolescenty je typické vymezování se vůči okolní společnosti, hledání vlastní odlišnosti, originality (Vágnerová, 2005).

Důležitou součástí nalezení vlastní identity je osamostatnění se od rodiny a zároveň nalezení nové úrovně vztahu mezi adolescentem a rodiči. Dle Josselson (1980 in Vágnerová, 2000) s vývojem identity v adolescenci v kontextu rodinného systému souvisí dva základní procesy, či fáze, které v tomto období probíhají: fáze stabilizace (vyrovnávání vztahů s rodiči, hledání harmonie mezi vlastní samostatností a dobrými vztahy s rodiči) a fáze psychického osamostatnění (ukončení procesu separace od závislosti na rodině, vytvoření vlastní víceméně realistické identity a soulad mezi sebehodnocením a hodnocením okolí).

Identitu člověka postavenou především na kontextu rodinného prostředí považuje Erikson (1964) za ochuzenou. Pokud se jedinec dokáže osamostatnit, jeho identita nabyde originálnějších, bohatších, stabilnějších a tedy rezistentnějších rozměrů (Vágnerová, 2000). Dle Vágnerové (2000, s. 264) však *„většina adolescentů vytváří svou identitu nápodobou vzorů, které znají a považují je za přijatelné.“*

Eriksonovo pojetí identity se výrazně vztahuje k sociálnímu světu jedince. Důležitými pojmy jsou zde sociální role, kterými člověk prochází (Erikson, 1996). Důležitou součástí identity člověka se dále stává mužská a ženská role (Vágnerová, 2000). Dle Vágnerové (2000) se mužská a ženská role s věkem stále více diferenciuje a to zejména během rozvoje role partnerské. Srov. zamyšlení nad logikou uvažování „já jsem žena“ či „já jsem muž“ (viz. kap. 1.2.1 a 2.2) v souvislosti s Winnicottovou teorií „já jsem sám“ (Winnicott 1958). V předešlé části této kapitoly zabývající se tělesnými aspekty byl vysloven názor, že dívky formují svou identitu především skrze vztahy k lidem. Gilligan (2001) formuluje podobné závěry. Vágnerová (2000) doplňuje, že dívky biologicky dozrávají o něco dříve než chlapci a mají dříve touhu po citové vazbě a péči o závislou osobu, nejčastěji tedy dítě. Můžeme si tak představit nalezení vlastní identity především ve formě „já partnerka/manželka“, či „já matka“. Snopek, Hublová, Blatný a Jelínek (2011) uvádějí, že pro adolescentní dívky jsou dle jejich výzkumu, zaměřeného na aspekty životní spokojenosti a sebehodnocení u adolescentů, charakteristické: závislost na odměně a větší míra spolupráce. U chlapců jsou pro identitu v tomto období důležité aspekty kompetence, výkonu a dosažené sociální pozice (Snopek, Hublová, Blatný et Jelínek, 2011).

S adolescencí je spojen důležitý prvek svobody a odsouvání převzetí zodpovědnosti a definitivních rozhodnutí (Vágnerová, 2000). Rozhodnutím se pro určitou formu existence se totiž zdánlivě zavírají dveře ostatních možností. Odkladem se tak prodlužuje doba adolescentního moratoria (Vágnerová, 2000, s. 266), která se dle citované autorky projevuje dvěma způsoby:

1. „*Odklad přijetí definitivní varianty.*
2. *Difuzní identita, tj. dezorientace v sobě samém, která vede k různým obranám. Může dojít i ke ztrátě motivace k veškeré aktivitě, neschopnost se soustředit a cokoli systematicky dělat. Pocit marnosti, ztráta smyslu veškerého konání.*“

Dalším projevem může být utvoření negativní identity, které je typické vymezováním se proti rolím, normám a názorům, které zastává rodina či společnost (Vágnerová, 2000).

Dle Musnona (1993) je pro adolescenty, kteří více vnímají vlastní svobodu, důležitější jejich volný čas, oproti těm, kteří mají nižší vnímání vlastní svobody. To stejné platí pro občanské cítění (citizien), (Munson, 1993).

Důležitým prvkem hledání vlastní identity a smyslu vlastní existence, i trvalých a obecně platných pravd a hodnot, může představovat i spirituální přesah a hlubší rozvoj abstraktního myšlení (Vágnerová, 2000). Významu spirituality v adolescenci se věnovala i Petersen (2008). Víra tak může představovat orientační rámec po celou délku života a za všech životních situací (Vágnerová, 2000).

V období adolescence dochází dle Vágnerové (2000) k dotvoření strategií, které tvoří základ postojů a chování ve všech oblastech života. Tyto strategie jsou velmi významné pro proces osamostatňování se od vázanosti na okolí typického pro předešlé etapy vývoje (Vágnerová, 2000). Adolescent je tak vůči svému okolí značně aktivní (Vágnerová, 2000). S postupným přechodem do dospělosti člověk musí zažít pocit jistoty v sebe sama a možnost se spolehnout sám na sebe (Vágnerová, 2000). Důležitými jsou psychická integrita a síla. Vágnerová (2000) dále uvádí pro volbu strategií vliv uspokojení základních psychických potřeb a v této souvislosti poznamenává: „*krajním případem mohou být jedinci, kteří zažili psychickou deprivaci, kteří nikdy neměli pro nikoho osobní význam, neprospívající jedinci, kteří nezažili úspěch atd.*“ (s. 261). Souvislostmi mezi psychickou deprivací a jejími dopady na vývoj

osobnosti jedince se podrobně zabýval Matějček. Např. mezi výsledky výzkumu (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1996) autoři uvádějí závěr, kdy muži vyrůstající v SOS vesničkách v dospělosti vykazují vyšší stupeň kriminálního chování a problematičtější erotické vztahy, než je tomu u mužů z pěstounských rodin. Konkrétně souvislostmi mezi vývojem pohlavní identity a navazováním intimních vztahů u dospívajících z dětských domovů se věnuje kap. 3.

Pro adolescenta je důležité, aby měl vliv na rozhodování o aspektech svého každodenního života. V základu to je právě rodina, která mu dává najevo, že jeho pohled na svět je také důležitý (Brody et al. 1994).

Připomeňme teorii Eriksona (1996), který jako získanou ctnost po úspěšném zvládnutí vytvoření vlastní identity považuje věrnost, tedy věrnost sobě.

Závěrem této kapitoly můžeme převzít interpretaci výsledků autorů již zmíněného výzkumu Snopka, Hublové, Blatného a Jelínka (2011), kteří shrnují, „... že osoba v adolescenci, která je spokojená se svým životem, je charakterizována jako ta, jež je dobře adaptovaná, tj. zodpovědná, cílevědomá, efektivní, vynalézavá, konstruktivní, sebe - akceptující a sebe-disciplinovaná, má rozvinuté pozitivní sociální vztahy s druhými lidmi, je přátelská, tolerantní, empatická, ohleduplná, laskavá, dobrosrdečná, čestná, ale i shovívavá nebo podrobivá (Claninger et al., 1994)⁴. Zároveň má nízkou míru nejistoty, depresivity, úzkostnosti, a naopak více odvahy, sebevědomí, optimismu a emoční stability. Je pro ni důležitý také řád, pravidelnost a systém oproti dezorganizovanosti a je spíše zaměřená na sebe“ (Snopek, Hublová, Blatný, Jelínek, 2011, s. 530). Nejen v této kapitole bylo již vícekrát zmíněno, že procesem podílejícím se na utváření identity je sebehodnocení, ke kterému se v následujících řádcích krátce vrátíme. V závěrech výše zmíněných autorů se můžeme dočíst, že charakteristiky spokojené osobnosti v adolescenci, jsou podobné charakteristikám osoby s vysokým sebehodnocením (Snopek, Hublová, Blatný et Jelínek, 2011). Sebehodnocení je mj. ovlivněno srovnáváním se s ostatními lidmi, které je pro adolescenty velmi důležité (Macek, 1999). V souladu s předpoklady výše zmíněného výzkumu souvisí také sebehodnocení, jak uvádí Macek (1999), s emočním chladem, vysokým sebevědomím, odvahou a emoční stabilitou. Snopek, Hublová, Blatný a Jelínek (2011) se přiklání k názoru,

---

⁴ Claninger et al., 1994 in Snopek, Hublová, Blatný et Jelínek, 2011, s. 530

že během adolescence dochází k výrazné interakci temperamentové a charakterové složky. Životní spokojenost a také sebehodnocení jsou podle těchto autorů do značné míry ovlivněny temperamentem, tedy geneticky, přičemž pozitivní ladění osobnosti dle autorů významně přispívá k vývoji vyzrálejší osobnosti (Snopek, Hublová, Blatný et Jelínek, 2011). Tento úhel pohledu tak ukazuje významný vliv genetické výbavy člověka na jeho charakterové nastavení.

Tap (2005) zmiňuje důležitou úlohu vyprávění, vlastního sdělení o sobě, v procesu formování identity a dále pak úlohu exkluzivity, resp. výlučnosti, která může být vnímána jako handicap, ale také jako silný faktor utváření vlastní identity. Tato výlučnost se může týkat národnosti, ale také např. ekonomické situace (chudoby i bohatství), (Tap, 2005). Exklusivitu pak nahlíží např. také v souvislosti se základními právy či násilím. V souvislosti s identitou se dále zabývá tématikou resilience a vulnerability (Tap, 2005).

Charakter osobnosti, morální aspekty vývoje identity

Během adolescence se dotváří vztah k výkonu, s čímž souvisí přesvědčení, „co za to stojí“, dále systém hodnot, norem a stupeň morálního vývoje člověka (Vágnerová, 2000). Jedinec se zaměřuje na výkon a úspěch, nebo volí jistotu, která není spojena s rizikem, přičemž je významná víra, zda úspěch sám o sobě je hodnotný (Vágnerová, 2000). Jedinec tak volí mezi aktivními a pasivními strategiemi (Vágnerová, 2000). Adolescent se vyrovnává s tlakem autorit a pokud vybočuje z průměru, musí vynaložit větší úsilí, aby svou roli a pozici obhájil (Vágnerová, 2000). Vágnerová uvádí jako příklad obranných strategií zdánlivou konformitu a neangažovanost, které však dle autorky bývají prožívány jako osobní prohra (Vágnerová, 2000). Jedinec si tak totiž vybral jistotu průměrnosti za cenu ztráty vlastní identity (Vágnerová, 2000). Dalšími obrannými strategiemi mohou být generalizovaný negativismus a otevřená revolta (Vágnerová, 2000). Erikson (1964) tento jev popisuje jako restrikcí (omezení) vlastního ega. Zároveň však, dle Lagmeiera a Krejčířové, se: *„každý adolescent musí vzdát své jedinečnosti, aby se mohl stát součástí společnosti a byl v ní přiměřeně akceptován. Jde spíše o to vystihnout potřebnou míru kompromisu. Je nutné, aby dospívající realisticky zhodnotil své kompetence a vybral si takovou variantu, která je pro něj v praktickém životě dosažitelná.“* (Krejčířová, Langmeier et Lagmeier, 1998, s. 262)

Pro adolescenta je důležité osvojit si schopnosti obhájit si vlastní hodnoty, které nejsou jen osobní revoltou a mají konstruktivní základ. V této souvislosti můžeme zmínit stadia vývoje morálky dle Kohlberga (Kohlberg et Hersh, 1977). Stadium 3 (být správným chlapcem či hodnou dívkou) a 4 (řád a zákon) jsou začleněny do etapy konvenční morálky. Jedinec ve stadiu 3 je více ovlivněn interpersonálními vztahy, kdežto jedinec ve stadiu 4 se orientuje na společenskou komunitu. Obecně autority konvenčního stadia, ke kterým se jedinec vztahuje, jsou voleny dle toho, zda jsou uznávány danou společností a zda jsou v souladu se zákony (Kohlberg et Hersh, 1977). Autoritou tedy není ten, kdo má největší sílu a moc, jak tomu bylo v etapě prekonvenční morálky (Kohlberg et Hersh, 1977). Jenomže, jak se se situací vyrovnává jedinec, který si uvědomí, že zvyky jeho společnosti (např. zanechání starších členů společnosti zemřít ve sněhu u Eskymáků⁵), se mohou velmi lišit od zvyků a norem společností jiných (Kohlberg et Hersh, 1977)?. Schopnost distancovat se od norem společnosti a být ve svém morálním usuzování autonomní náleží k postkonvenční etapě morálního vývoje (Kohlberg et Hersh, 1977). Ve stadiu 5 (orientace na společenskou smlouvu) se individuální hodnoty stávají relativními a dále pak ve stadiu 6 (universálně etické principy) se člověk zaměřuje na obecně platné principy lidského bytí. V tomto stadiu neexistují konkrétní morální pravidla, ale rámcem se stává lidská vzájemnost, rovnost a důstojnost člověka (Kohlberg et Hersh, 1977). Zamýšlení se nad významem, konkrétním obsahem a každodenní aplikací universálních etických principů lidské existence vyžaduje nemalé úsilí a zkoumání, které je právě pro adolescenci typické. Říčan (1990, s 225) v této souvislosti uvádí, že „*adolescent je v morálce absolutista*.“ Adolescent se dokáže trápit i velmi vzdálenými problémy a důsledky svého chování a zároveň je přesvědčen, že obecně prospěšný způsob bytí, může být nejvyšší hodnotou lidské existence (Říčan, 1990).

Na Kohlbergovo pojetí a definici morálního vývoje reaguje Gilligan (2001), která se zabývá psychologickými aspekty vývoje ženy, které považuje za odlišné od vývoje muže. V této souvislosti pokládá za nutné doplnit morálku založenou na právech, popsanou Kohlbergem, morálkou odpovědnosti, založenou na interpersonálních vztazích (Gilligan, 2001)⁶. Gilligan

---

⁵ Příklad uveden autory originálního textu (Kohlberg et Hersh, 1977, s. 57).

⁶ Srov. s hlavním aspektem vývoje identity dívek definujících sebe sama skrze mezilidské vztahy (Snopek, Hublová, Blatný et Jelínek, 2011).

popisuje tři stadia vývoje morálky: stadium sobectví, stadium obětování a třetí stadium rovnocennosti já a druhého (Gilligan, 2001).

Dle Vágnerové jsou normy, kterými se řídí adolescent, většinou normy jeho vrstevnické skupiny a často bývají v rozporu s obecně platnými pravidly dané společnosti (Vágnerová, 2012). Jak již bylo uvedeno v citaci Krejčířové, Langmeiera a Langmeiera (1998), je pro integrování se do společnosti nutná určitá míra konformity. Jedinec tak hodnotí, v jakých oblastech svého života bude akcentovat spíše svou individualitu a v jakých situacích konformitu (Vágnerová, 2000).

Aspekty hledání svého místa ve společnosti v rámci formování identity se zabývá následující kapitola.

1.3.3 Sociální aspekty vývoje identity

Do struktury identity člověka patří i vztahy k lidem v jeho okolí. Vztahy přátelské, rodinné, intimní. Formování identity je ovlivněno sociálními skupinami, jichž je adolescent členem, či s kterými se identifikuje. Adolescent se tak v rámci sociálních vztahů vymezuje a to pozitivně i negativně. (Vágnerová, 2000)

Stryker (2007) se zabývá vlivy sociální interakce na formování identity jedince. V rámci přístupu symbolického interakcionismu formuloval teorii, dle níž je identita člověka definována strukturou internalizovaných sociálních rolí, které v životě zastává. Záleží pak na konkrétní situaci, která podněcuje vyjevení se a zdůraznění konkrétní role, tedy rolové identity (Stryker, 2007). Identita člověka je tak ovlivněna a formována blízkou sociální strukturou⁷, do které je začleněn (Meroll, Serpe, Stryker et Schultz, 2012). Jmenovaní autoři zkoumali vliv blízké sociální struktury vědeckého prostředí na formování identity vědce u vysokoškolských studentů (Meroll, Serpe, Stryker et Schultz, 2012). U studentů účastnících se výzkumu, kteří úzce participovali ve vědeckém prostředí, se zvýšil vědecký aspekt identity a tito studenti měli také vyšší zájem pokračovat ve vědecké kariéře (Meroll, Serpe, Stryker et Schultz, 2012). Jejich výsledky tak potvrzují, jak přítomnost určité blízké sociální struktury může vést k rozvoji následných identifikačních procesů (Meroll, Serpe, Stryker et Schultz,

---

⁷ Stryker rozlišuje celkem tři typy sociální struktury: širokou, střední a blízkou („large“, „intermediate“ a „proximate“), (Stryker et al., 2005 in Meroll, Serpe, Stryker et Schultz, 2012). Srov. ekologický model vývoje Bronfenbrenera (1996).

2012). Vyjevuje se tak formativní význam společnosti a dle autorů se objasňuje proces vlivu sociálních pozic na volbu určitého typu chování (Merroll, Serpe, Stryker et Schultz, 2012).

Co se týče partnerských vztahů, nabývají, oproti předešlému období puberty, v období adolescence na hloubce a komplexitě (Vágnerová, 2000). Na konci období adolescence by měla být identita jedince natolik stabilní, aby byl schopen vztahové intimity (Erikson, 1996). Schopnost vztahové intimity je dle Eriksona podmíněna vytvořením stabilní vlastní identity, jelikož v situaci intimního vztahu dochází k určitému rozvolnění a ztrátě části vlastní identity (Erikson, 1996). Pokud si tedy člověk není dostatečně jistý sám sebou, tím, kým je, nedovolí si ani dočasně ztratit kontrolu (Erikson, 1996). Více k souvislostem mezi identitou, resp. pohlavní identitou, a intimními vztahy viz kapitola 2.6. Intimní vztahy však nejsou jen důsledkem utvořené identity, nýbrž i formativním vlivem. Často právě v intimních vztahových chvílích se dozvídáme o sobě samých nejvíce. Erikson intimitou rozumí propojení vlastní identity s identitou druhého člověka a právě i v rámci intimního vztahu s druhým může dále docházet ke krystalizaci vlastní identity (Erikson, 1996).

V této souvislosti lze zmínit Bowlbyho (2010) koncept vazby a vliv raného attachmentu na povahu budoucího sociálního fungování jedince. Souvislostmi vlivu rodinných vazeb a vývoje identity u adolescentů se výzkumně zabývali např. Sartor a Youniss (2002). Autoři zmiňují teorii Barbera (1997 in Sartor et Youniss, 2002), který identifikuje tři důležité dimenze pro zdravý vývoj dítěte:

1. *Propojenost (vztahy) s důležitými osobami* – zde má také význam vřelost. Konzistentní pozitivní emoce, které vycházejí z pocitu (vědomí) příbuznosti s důležitými osobami a mají vliv na rozvoj sociálních dovedností. Vědomí, že svět je bezpečný a předvídatelný, toto má význam pro exploraci v průběhu formování identity.
2. Druhou dimenzí jsou nároky rodičů kladené na dítě, které mají vliv na rozvoj jejich seberegulace. Skrze rodinu se adolescent setkává s normami a pravidly, která si osvojuje. Učí se konformitě a fungování ve společnosti.
3. Následně pak facilitace psychologické autonomie prostřednictvím schopnosti reagovat na potřeby adolescenta separace od rodičů.

Výše zmíněný Barber rozlišuje dva typy kontroly ze strany rodičů, které ovlivňují vývoj identity jedince (Barber, 1996 in Sartor et Youniss, 2002). Kontrola behaviorální (behavioral control) spočívá v odůvodňování dění a v povzbuzování dětí k uvědomování si konsekvencí svých činů (Barber, 1996 in Sartor et Youniss, 2002). Díky tomuto stylu kontroly se rozvíjí schopnost seberegulace adolescentů skrze rozvoj sebereflexe a nezávislého myšlení ve spojení s pozitivním vztahem k rodičům (Barber, 1997 in Sartor et Youniss, 2002). Sebereflexe vede k seberegulaci a tím adolescent dospívá k socializaci sebe sama (Macek, 1999). Dalším popisovaným typem kontroly je kontrola psychologická (psychological), která je založena na přítomnosti pocitů viny a odnímání lásky, čímž je dítě z hlediska emočního vývoje odrazováno od osamostatnění se od rodičů a od vlastní individualizace (Barber, 1996 in Sartor et Youniss, 2002). Škály ve vnímané kontrole rodičů ve studii autorů Sartor a Younise (2002) byly založeny na typu behaviorální kontroly, který se ukázal jako pozitivní faktor pro formování identity.

V literatuře se můžeme setkat s názory, že v období adolescence je přirozený konflikt s rodiči pro to, aby bylo pro adolescenty snadnější se osamostatnit (např. Trapková et Chvála, 2009). Individuační proces je však podle Sartor a Younise (2002) spíše stimulován podporou ze strany rodičů. I Petersen uvádí, že konflikt s rodiči jako předpoklad osamostatnění se nebyl ve výzkumech dokázán a záleží mj. na konkrétní rodinné situaci, např. soužití pouze s jedním rodičem po rozvodu (Petersen, 1988). Vágnerová (2000) k tomuto tématu uvádí, že konflikt s rodiči může znamenat transformaci hodnot a postojů zastávaných rodiči a na jejich základě vytváření hodnot nových, pozměněných a v některých případech i opačných. Ke konfliktům s rodiči v období adolescence dochází a je přirozené, že se jedinec do určité míry od rodičů vzdaluje a tráví větší množství času s vrstevníky (Vágnerová, 2000). Jak však vyplývá ze studie Sartor a Younise (2002) pro zdravý vývoj identity adolescenta je přínosnější pozitivní emocionální vztah s rodiči charakteristický podporou a akceptací.

V rámci příslušnosti a identifikace se s určitou sociální skupinou dochází k vymezování hranic tomu, co pokládá jedinec za přijatelné normy a hodnoty a tomu, co naopak odmítá (Vágnerová, 2000). Pokud si člověk není zcela jist vlastním směřováním, může to být právě sociální skupina, která zvenčí určuje normy a hodnotový rámeček, který jedinec přebírá (Vágnerová, 2000). Určité sociální skupiny, obzvláště v době dospívání, se navenek vymezují

pomocí vnějších znaků (oblečení, účes, styl hudby apod.), (Vágnerová, 2000). Vágnerová dále poznamenává, že pokud identifikace se sociální skupinou převažuje nad individuální identitou i do dalších vývojových fází, dochází k ochuzení vlastní identity a vývoj osobnosti tak stagnuje (Vágnerová, 2000). Vágnerová dále uvádí, že adolescent by se měl postupně od závislosti na skupině separovat tak, jak se dříve separoval od rodiny, což však neznamená distancovat se zcela, jelikož sounáležitost k rodině i sociální skupině spoluvytváří strukturu identity člověka (Vágnerová, 2000). Odmítání norem, hodnot a charakteristik odlišných sociálních skupin, vytváří identitu na základě: my nebo já určitě nejsme nebo nejsem takový či takový (Vágnerová, 2000) Jako příklad Vágnerová (2000) uvádí neofašisty a fakt, že takové vymezení může úzce souviset s agresí.

Vágnerová dále připomíná význam sociální skupiny na vývoj určitého typu osobnosti v kontextu vzdělávacího systému (Vágnerová, 2000). V této souvislosti cituje Friebenberga (1976 in Vágnerová, 2000, s. 270):*“ škola musí naučit adolescenty myslet v přibližně stejných kategoriích, aby byli vybaveni přibližně stejnými předpoklady“*, k čemuž Vágnerová dodává, že *„škola rozvíjí především takové schopnosti, které považuje společnost za důležité“* (2000, s. 270). Citlivou otázkou pak zůstává podněcování rozvoje kritického nezávislého myšlení a častá nespokojenost adolescentů se způsobem vzdělávání na školách (Vágnerová, 2000).

Problematikou sociální identity, meziskupinovými interakcemi a souvislostmi mezi sociální identitou a self - konceptem se zabýval Tajfel (2010). Autor tvrdí, že v reálném světě nelze oddělit čistě individuální chování od interpersonálního (Tajfel, 2010). Termínem sociální identita Tajfel (2010) rozumí tu část sebe - konceptu (self - concept) jedince, která vykristalizovala z jeho vědomí o členství v určité sociální skupině či skupinách. Některé charakteristiky vlastní identity jsou tak dle Tajfela (2010) derivovány z charakteristik určité sociální skupiny. S členstvím je spojena subjektivní hodnota i emotivní význam pro jedince, které společně s konkrétní situací ovlivňují výraznost určitého členství (Tajfel, 2010).

K teoriím sociální identity se odkazují přístupy zabývající se sociálními reprezentacemi⁸ (např. Moscovici, 1961). Sociální reprezentace působí jako konturující proměnné jednotlivých sociálních skupin a k individuální identitě a jednání člověka se pak vztahují tak, že se

---

⁸Viz kap. 2.4.1

v každém jedinci propojuje vícero sociálních identit (Breakwell, 1993). Skrze koncept sociálních reprezentací pak lze zkoumat charakteristiky identit jednotlivých sociálních skupin (Breakwell, 1993).

Proces vykreslování vlastní identity v kontextu sociálního okolí je doprovázen generačně specifickými způsoby sebevyjádření a přijímáním alternativních kultur, typických např. skrze hudbu, graffiti, další umělecké prostředky, styl oblečení, stravu apod. (Vágnerová, 2000). Konkrétně graffiti Vágnerová (2000) popisuje jako způsob potvrzení vlastní existence a zanechání stopy. Na graffiti se také můžeme dívat jako na prostředek zkoušení sociálních hranic a způsob zakoušení adrenalinu. Zároveň mají graffiti dnes své místo v současném umění.

Formováním identity v kontextu současné společnosti se zabývala Howard (2000), která k problematice přistupuje především skrze sociální kognici a symbolický interakcionismus. Dle této autorky společnost začíná směřovat k hledání individuality jedince ve chvíli, kdy je sama stabilizovaná a vzniká tak prostor pro zkoumání smyslu existence individuality (Howard, 2000). Kognitivní procesy probíhající ve společnosti jako schémata, stereotypy apod. podléhají změnám a vykazují určitou flexibilitu, na což ukazuje i výše zmíněná teorie sociálních reprezentací Moscoviciho (Howard, 2000). Ve společnosti tak dochází ke sdílení kognitivních struktur a jejich obsahů, což zpětně ovlivňuje pojmání světa kolem nás a právě i sebe sama (Howard, 2000). V této souvislosti je tedy důležitým pojmem interakcionismus (Howard, 2000). Howard se zabývá formováním identity ve společnosti skrze užívání jazyka a v proměnách v čase. V této souvislosti cituje Cota (1996 in Howard, 2000) a jeho model, který ukazuje, jak určité společnosti historicky podporovaly rozvoj konkrétních typů osobnosti. Za základní dimenze identity, které jsou zakotvené ve společnosti Howard (2000) považuje etnikum a rasu. Howard (2000) se dále zabývá diferenciací sexuální identity ve společnosti. V této souvislosti cituje Epsteina (1987 in Howard, 2000), který se zabýval historickými kritickými body, které se podílely na zájmu skupin o diferenciaci sexuální identity a o vnímání sexuální identity jako centrálního bodu formování identity jedince. Sexuální identita tak vyvěrá z uvědomění jedince o sobě jako sexuální bytosti a o možnostech vybočování z norem daného pohlaví, přičemž k obojímu dochází později v životě jedince ve srovnání s identitou rasovou a etnickou (Epstein, 1987 in Howard, 2000). Většina ostatních

modelů sexuální identity v sociálním kontextu pak dle autorky považuje sexuální identitou za srovnatelnou s identitou rasovou (Howard, 2000). Další dimenzí identity sociálně podmíněnou, kterou se Howard (2000) zabývá je třídní identita (class identity). Dále pak zmiňuje dimenzi identity založenou na fyzických či mentálních schopnostech či naopak omezeních (Howard, 2000). V této souvislosti Howard (2000) cituje např. Scheera (1994 in Howard, 2000), který se zabývá fenoménem kultury zdravotního postižení (disability culture), již srovnává s jinými minoritami. Scheer (in Howard, 2000) často popisuje fakt, že lidé s postižením obvykle vyrůstají mimo svou rodinu a jsou tak odděleni od ostatních členů své sociální skupiny na rozdíl od lidí jiných minorit.

V textu této diplomové práce bylo již zmíněno, že lidé v období adolescence se odlišují určitými charakteristikami od etapy dětství a dospělosti. Obecně již samotné členění lidského života na vývojové etapy vytváří platformu pro další dimenzi identity, kterou se také zabývá Howard (2000), tedy dimenzi charakterizovanou věkem. Jak u Vágnerové (2000), tak i u Říčana (1990) se můžeme dočíst, že ani období adolescence není diferencované ve všech společnostech. Tedy i dimenze „já“ spojená s hledáním alternativních kultur, vymezováním se vůči normám dospělých, odlišení sebe od věku dětství atd. je velmi významně podmíněna charakterem konkrétní společnosti.

Howard (2000) se dále zabývá identitou v kontextu prostoru, jak geografického, tak virtuálního. Zabývá se dimenzí identity spojenou s pocitem domova, se specifiky spojenými s migrací apod. Cituje např. výzkum zkoumající identitu žen imigrantek a získanou možnost překročení určitých hranic konturujících jejich genderovou a sexuální identitu (Espin, 1995 in Howard, 2000). V kontextu virtuálního prostoru se dle autorky objevují mnohé další aspekty spojené s experimentováním a modelováním identity (Howard, 2000).

Opět se tedy vyjevuje složitá propletenost konceptu identity. Howard (2000) se ve svém textu také zabývá protínáním se různých identit. Uvádí, že většina výzkumů na tomto poli zkoumá ko - existenci dvou dimenzí identit (např. sexuální identitu a rasově – etnickou identitu). Jako příklad Howard uvádí výzkum Shorter-Goodena a Washingtona (1996 in Howard, 2000), kteří se zabývali doménami identity, rasovou, genderovou, sexuální, vztahovou, kariéru, náboženskou a dimenzí politických přesvědčení u afro - amerických adolescentních žen. V jejich výsledcích byla nejsilnější rasová dimenze identity (Shorter-Gooden et Washington,

1996 in Howard, 2000). Autoři doplňují, že rasová identita u těchto žen byla pozitivní, tedy rasismus jako jeden ze sociálních faktorů neovlivnil negativně rasovou identitu těchto afro - amerických žen (Shorter-Gooden et Washington, 1996 in Howard, 2000). Další silnou dimenzí identity těchto žen byla vztahovost, a to především s jinými ženami (Shorter-Gooden et Washington, 1996 in Howard, 2000).

Výzkumníci dále např. zkoumají, která dimenze identity je výraznější podle určitých souvislostí apod. (např. Shorter-Gooden et Washintgon, 1996 in Howard, 2000).

Z textu autorky Howard (2000) tedy vidíme velký vliv sociálního světa na formování identity a vůbec na existenci rozlišení určitých dimenzí identity. I již klasická Eriksonova (1964) teorie formování identity dává významnou roli sociálně - kulturnímu kontextu. V této souvislosti Erikson (1964) porovnává děti vyrůstající ve společnosti, dle jeho slov, primitivní (např. kmen Siouxů) a sofistikované. Geografické aspekty např. ovlivňují způsob života zvolením kočovné formy, ekonomické faktory ovlivňují přístup ke sdílení prostoru a lovu apod. (Erikson, 1964).

Côté (2005) užívá termín kapitál identity (identity capital), čímž rozumí prostředky, které jedinci používají při vstupování do společenských transakcí. Kapitálem identity autor rozumí psychosociální dovednosti, většinou kognitivního základu (Côté, 2005). Jedinci, kteří aktivně zasahují do procesu utváření vlastní identity, mají dle Côtéa kapitál identity vyvinutější (Côté, 2005). Součástí tohoto modelu vývoje identity je dále pak sociální kapitál (social capital) a směřování jedince buďto k nezávislosti či vzájemné závislosti a směřování společnosti buďto k individualismu či ke kolektivismu (Côté, 2005). Směr individualizace může být aktivní či pasivní (Côté, 2005).

Význam sociální identity a sociálních aspektů formování identity u jedinců či v rámci skupin je právě v adolescenci, v období hledání svého místa ve společnosti (Vágnerová, 2000), zásadní. Výzkumníci Tanti, Stukas, Halloran a Foddy (2011) zkoumali posuny sociální identity mezi brzkou adolescencí/pubescencí (12-13 let), střední adolescencí (15-16 let) a pozdní adolescencí (18-20let). Pro zkoumání sociální identity se výzkumníci zaměřili na vrstevnickou a genderovou identitu (peer or gender identity). Autoři zjistili velké

meziskupinové rozdíly a to především v dimenzi vrstevnické identity (Tanti, Stukas, Halloran et Foddy, 2011).

Tímto uzavíráme první velký oddíl teoretické části věnující se období adolescence a utváření identity. Následující část se již zaměří na pohlavní identitu, tedy jednu z dimenzí identity člověka, jak k ní přistupujeme v této práci.

2. Pohlavní identita

Již dříve zmíněné (viz kap. 1.2.1) Hetheringtonovo (in Šulová, 2011) rozdělení identity na čtyři dimenze (lidská identita; sexuální identita; individuální identita a kontinuum identity) ukazuje pohled, který začleňuje individuální a pohlavní identitu do jedné struktury.

V téže kapitole zabývající se vymezením identity byl citován článek Winnicotta (1958), ve kterém se autor zaměřil na problematiku schopnosti jedince být sám. Rozvíjel zde zamyšlení nad uvědoměním člověka: „Já jsem sám.“ Prvek uvědomění vlastní individuality, dle Winnicotta (1958) tvaru (shape), či ohraničenosti, vlastní osoby spočívá ve vědomí „já“. Vědomí vlastního žití (living) či existence spočívá v uvědomění, že „jsem“ (Winnicott, 1958). Uvědomění, že člověk je „sám“, vyvěrá z vědomí přítomnosti ostatních lidí, bez které by toto uvědomění nebylo vůbec možné (Winnicott, 1958). Pokud si dovolíme převzít Winnicottovu logiku uvažování, můžeme se podobně zamyslet nad uvědoměním: „Já jsem žena“ či „Já jsem muž.“ Nabídne se tak propojení ve složité struktuře uvažování o pohlavní identitě, identitě v širším slova smyslu a dokonce bude možné nastínit uvažování o významu pohlavní identity v kontextu bytí muže a ženy vedle sebe a pospolu. „Já“ tedy bude stejně jak u Winnicotta (1958) charakterizovat uvědomění vlastní individuality. Vědomí toho, že moje osoba má své hranice či ohraničení vůči okolnímu světu. Vědomí toho, že žiji, existuji, že s ubíhajícím časem to jsem stále já, je vystiženo uvědoměním „jsem“. Místo vědomí „sám“ v tomto našem případě přemýšlíme o uvědomění „žena“ či „muž“. Toto uvědomění tedy spočívá v percepce charakteristik ženy a muže a jejich vzájemných rozdílů. Např. tedy „Já jsem žena“ vystihuje uvědomění mé vlastní individuality vůči okolnímu světu, trvání mého bytí a vědomí mé příslušnosti k ženám a zároveň vědomí rozdílů ve srovnání s muži. Bez vědomí existence mužů by tak nemohlo nastat ani uvědomění vlastní existence ženy.

Nejdříve bude však nutné vymezit pojmem pohlavní identity, a pojmů souvisejících, a způsob užívání tohoto pojmu a pojmů v rámci této práce, čímž se bude zabývat následující kapitola tohoto oddílu teoretické části práce. Bude následovat podrobnější zamyšlení nad propojeností pohlavní a osobní identity člověka, jak nastínilo zamyšlení výše. Další kapitola se bude věnovat vývoji pohlavní identity, jelikož uvědomění, zda jsem „žena“ či „muž“ nenastává z ničeho nic a postupně se mění a vyvíjí s věkem člověka. Tato kapitola se bude také věnovat teoretickým přístupům a patologiím v rámci pohlavní identity.

Pohlavní identita člověka je stejně jako další psychické fenomény, ač nezapomínáme důležitý biologický aspekt, silně ovlivněn sociálním okolím. I vzhledem k tématu této práce je právě důraz na sociální okolí člověka velmi důležitý. Na jeho vlivy se tak zaměří jedna z kapitol tohoto oddílu.

Poslední kapitola tohoto oddílu se zaměří na souvislosti pohlavní identity a sexuálního chování a partnerských vztahů. Podle Eriksonovy teorie (1996) úspěšné zvládnutí vývojové fáze nalezení vlastní identity podmiňuje vytvoření schopnosti intimity mj. právě v partnerských vztazích ve fázi následující. Jak bylo zmíněno výše, můžeme se na pohlavní identitu dívat jako na součást osobní identity, tedy jako na jeden z důležitých faktorů ovlivňujících schopnost navození zralých partnerských vztahů. A pokud předpokládáme významný vliv sociálního okolí na formování pohlavní identity, má tato kapitola vzhledem k tématu této diplomové práce své důležité místo pro uchopení dané problematiky.

2.1 Vymezení pojmů

Již v předešlé kapitole byl používán pojem sexuální či pohlavní identita. V této práci pokládáme sexuální identitu a pohlavní identitu za synonyma. Výraz sex v překladu z angličtiny, kromě dnes chápaného významu pro sexuální akt, znamená pohlaví, přičemž samotné slovo pochází z latiny. V anglicky psaných textech týkajících se tématu se setkáváme s pojmem sex identity, ve francouzských s pojmem l'identité sexuée⁹. Procházka a Weiss (2002, s. 13) popisují pohlavní identitu jako: „... *subjektivně vnímaný pocit sounáležitosti či naopak rozporu s vlastním tělem, s jeho primárními a sekundárními pohlavními znaky, i se*

---

⁹ Ve francouzsky psaných textech se setkáme s pojmy l'identité sexuée a l'identité sexuelle. „L'identité sexuelle“ charakterizuje vědomí o příslušnosti k danému pohlaví, s hlavním akcentem na biologickou dimenzi pohlavní identity. „L'identité sexuée“ pak zahrnuje jak dimenzi biologickou, tak kulturně - společenskou se sociálními normami feminity a maskulinity (Vouillot, 2002, Declercq, 2008).

sociální roli přisuzovanou danému pohlaví.“ Pohlavní identita zahrnuje aspekty kognitivní i emocionální a „..., odráží se v myšlení, cítění i chování jedince včetně jeho profese, zájmů, společenských vztahů.“ (Procházka et Weiss, 2002, s. 13). Pohlavní identita obsahuje dimenzi genetickou (chromozomy XX, XY), endokrinologickou (testosteron, estrogen, oxytocin), individuální (kognitivní a emocionální komponenty) a sociálně - kulturní (Procházka et Weiss, 2002).

Přestože je pohlavní identita ve své bázi podmíněna biologicky, je významně ovlivněna i kulturním kontextem (Procházka et Weiss, 2002). Autoři uvádějí, že určitý způsob chování, který je v jedné společnosti přisuzován maskulinním projevům, může být v jiné společnosti považován za projev femininní (Procházka et Weiss, 2002). Procházka a Weiss (2002) připomínají, že přestože ve vyspělých zemích dochází k vymizení kulturně podmíněných rozdílů mezi pohlavími, biologické a psychologické rozdíly mezi muži a ženami setrvávají.

Mezi rysy tradičně přisuzované muži, tedy rysy maskulinní, patří dominance, asertivita, pozitivismus, prostorová představitost a schopnost se rychle rozhodovat (Procházka et Weiss, 2002). Mezi rysy obecně přisuzované ženám, tedy rysy femininní, patří submisivita, emocionalita, empatie a lepší verbální dovednosti (Procházka et Weiss, 2002). Procházka a Weiss (2002) připomínají, že toto rozdělení existuje na základě objektivně existujících faktorů, či jako výsledek kulturních vlivů. Můžeme se také setkat s pojmem androgynní. Androgynní jedinec vyrovnaně propojuje maskulinní a femininní osobnostní charakteristiky, které využívá závisle dle konkrétní situace (Bem, 1974).

Dalším důležitým pojmem je gender, který v překladu z angličtiny znamená rod. Weiss (2011) uvádí, že však překlad tohoto výrazu do češtiny je složitý, a tak se začíná i v češtině užívat samotného pojmu gender. Jako příklad uvádí označení některých nejednoznačných poruch pohlavní identity, např. gender dysforia či transgenderismus (Weiss, 2011, s. 73). Gender dysforii popisuje jako: *“...pocit subjektivně vnímané nepohody, která souvisí s neshodou mezi pohlavní identitou na jedné straně a svou pohlavní rolí a biologickým pohlavím na straně druhé.”* (Weiss, 2011, s. 73). Nejvýraznější formou této poruchy je transsexualita (Weiss, 2011). Pojem gender bývá spíše spojován se sociálními aspekty pohlavní identity. Janošová (2008) mluví o rodové roli. Charakter rodové role se značně různí dle konkrétní společnosti a kultury (Janošová, 2008). V této souvislosti se setkáváme

s pojmem genderových (rodových) stereotypů, čímž rozumíme:“...*apriorní (předem stanovené) představy o povahových rysech, způsobech chování a zvycích týkajících se rolí mužů a žen, maskulinity a feminity*“ (Weiss, 2012, s. 104).

Stejně tak, jak bylo uvedeno v souvislosti s vlastní identitou člověka, i s pohlavní identitou souvisí koncept rolí, v tomto případě jde o sexuální roli. Weiss (2011, s. 73) popisuje sexuální roli jako „*vnější projev pohlavní identity*.“ Pro konkrétní podobu sexuální role jsou rozhodující kulturně-společenské proměnné, které jsou primárně zprostředkované rodinou jedince (Weiss, 2011). Vzhledem k tématu této diplomové práce je důležité zmínit, že, jak uvádí Weiss (2011), jsou to právě rodiče, kteří figurují jako hlavní identifikační osoby pro dítě a tak velmi významně ovlivňují i rozvoj „*adekvátních vzorců chování i postojů k druhému pohlaví*“ (Weiss, 2011, s. 73).

V souvislosti s problematikou pohlavní identity je důležitý dále pojem sexuální preference. Sexuální preferencí rozumíme:“...*způsob, kterým jedinec dosahuje sexuálního uspokojení a jaký objekt ho eroticky přitahuje*“ (Weiss, 2011, s. 74). Weiss odkazuje na Zvěřinu, podle něhož mají esenciální vliv na vývoj sexuální preference vrozené faktory působící během prenatálního vývoje (Zvěřina, 1995 in Weiss, 2011). Vliv prostředí je dle Weisse (2011) tedy pravděpodobně až sekundární a nasedá na vrozený základ.

Obecně pak sexuální chování člověka je v určité podobě přítomno již v období raného dětství (Weiss, 2011). Weiss v této souvislosti cituje Bakwina (1973 in Weiss, 2011), který uvádí, že genitální stimulace byly u dětí pozorovány již v 6. měsíci života. Masturbace pak u dětí přetrvává až do zahájení sexuálního života s partnerem (Weiss, 2011). Weiss (2011) dále zmiňuje další častý projev sexuálního chování u dětí, tedy sexuální hry. Ty jsou charakteristické především pro věk okolo 5. roku života a dle autora jsou především projevem zvědavosti dětí (Weiss, 2011). Sexuální chování ve společnosti je ovlivněno konkrétními normami a následně i zákony.

2.2 Pohlavní identita jako součást osobní identity

Sebepojetí je obraz sebe sama jako muže či ženy. Při jeho tvorbě působí sociální a kognitivní¹⁰ učení (Weiss, 2011). V této diplomové práci přistupujeme k pohlavní identitě především jako k jedné z dimenzí vlastní osobní identity. Připomeňme Hetheringtonovo pojetí identity (viz. kap. 1.2.1 a kap. 2). Charakteristiky pohlavní identity pak mohou silně ovlivňovat celkovou osobní identitu, např. výrazně maskulinní jedinec dle autorky Bem, bude ve většině situací užívat maskulinní vzorce chování a postojů (Bem, 1974). Pokud pak bude výrazně maskulinní muž žít ve společnosti, která pozitivně hodnotí maskulinní vzorce chování, bude se např. jeho sebehodnocení vyvíjet jinak, než sebehodnocení takového muže, který žije ve společnosti oslavující převážně femininní rysy osobnosti.

Některé výzkumy ukazují rozdíly tvorby vlastní identity mezi pohlavími. V jednom takovém měli muži a ženy zadáno fotit se podle toho, co je dle nich vystihuje. Ženy se mnohonásobně častěji fotily s jinými lidmi, kdežto muži měli více fotek, kde byli jen oni sami (Cross et Madson, 1997). Již v předešlém oddílu této práce (viz. kap. 1.3.1 a kap. 1.3.2) byly zmíněny názory (např. Gilligan, 2001; Rašticová, 2009), že osobní identita u žen je významně tvořena skrze vztahy s druhými lidmi. Gilligan (2001) předpokládá, že dosažení osobní identity u mužů probíhá skrze separování se od druhých a nalezení vlastní autonomie. Kdežto u žen se identita formuje v rámci interpersonálních vztahů, zvláště pak skrze vědomí propojenosti s druhými lidmi (Gilligan, 2001).

Např. výzkum Rosethala a kol. ukazuje, že ženy skórují více v interpersonálních položkách a muži v intrapersonálních položkách dotazníku vývoje identity dle Eriksona (Erikson Psychosocial Stage Inventory), (Rosenhtal et al., 1981 in Sartor et Youniss, 2002).

Vztahem mezi aspekty sexuální identity (gendrem, sexuální rolí a sexuální orientací) a celkovým sebekonceptem či sebepojetím (selfconcept) se zabýval dále např. Larson (1981). Ukázalo se, že jednotlivé složky či komponenty byly významné pro dané konkrétní souvislosti ve vztahu sexuální identity a celkového sebekonceptu (Larson, 1981). Např. vztah mezi pohlavím a sexuální orientací určují jak kombinování ženských, mužských, heterosexuálních a homosexuálních komponent rozdílně ovlivňuje celkový sebekoncept

---

¹⁰ Kognitivním učením rozumíme vědomě organizovanou reakci na základě kategorií (Bancroft, 1989 in Weiss, 2011, s. 72).

(Larson, 1981). Dále pak pro sebepojetí žen byly významnější morálně - etické komponenty a komponenty týkající se rodiny (Larson, 1981). U lidí s homosexuální orientací se ukázalo množství drobných odchylek v sebepojetí vůči heterosexuální skupině, ale celkově byl jejich sebekoncept v normálním rozmezí (Larson, 1981). U homosexuálů se např. ukázala vyšší četnost sexuálních rolí typických pro opačné pohlaví (Larson, 1981). Sexuální role jako taková byla významná pro sebepojetí u mužů, na rozdíl od žen, přičemž např. maskulinní a androgynní sexuální role souvisely s pozitivním sebepojetím u mužů (Larson, 1981).

Tématem sebepojetí a sexuální orientace se zabývali např. autoři Feinstein, Davila a Yoneda (2012). Tito výzkumníci zkoumali souvislosti mezi sebepojetím, konkrétně sebevědomím (self – esteem), ujasněným sebekonceptem (self - concept clarity) a zmatením v sexuální identitě (sexual identity confusion), a mezi sebe - stigmatizováním (self - stigma) v rámci sexuální orientace a mezi depresivními symptomy (Feinstein, Davila et Yoneda, 2012). Respondenty tohoto výzkumu byly homosexuální ženy a muži. Autoři zjistili, že u lidí s nižším sebevědomím, slabším sebekonceptem a vyšším zmatením v sexuální identitě se vyskytuje vyšší stupeň sebe - stigmatizování (self - stigma), (Feinstein, Davila et Yoneda, 2012). Mezi dalšími výsledky autoři uvádějí, že u lidí s nízkým sebevědomím byla signifikantní pozitivní asociace mezi sebe - stigmatizováním a depresivními symptomy, oproti lidem s vysokým sebevědomím a nízkou zmateností v sexuální identitě (Feinstein, Davila et Yoneda, 2012).

Vyšší sebevědomí se také ukázalo u lidí s androgynní sexuální identitou měřené dotazníkem BSRI (BSRI), (Bem, 1981 in Lamke, 1982) ve srovnání s lidmi s maskulinní, femininní či nediferencovanou sexuální identitou (Lamke, 1982).

Autoři Lerner, Sorell a Brackney (1981) se zabývaly rozdíly mezi pohlavími ve vztahu k sebepojetí (self - concept) a sebevědomí či sebehodnocení (self - esteem) u adolescentů. Výzkumníci nezjistili žádné významné rozdíly v konceptu sebepojetí a sebehodnocení mezi dívkami a chlapci, kromě jedné komponenty. V rámci kontinua maskulinita - feminita se ukázalo, že ženy vidí sebe samy jako více maskulinní oproti tomu, jak femininní vidí sebe sami muži, kteří nemají tendenci směřovat k femininnímu pólu (Lerner, Sorell et Brackney, 1981). V závěru výzkumníci uvádějí, že tradiční stereotypy role muže a ženy tedy nebyly

pravděpodobně u jejich vzorku respondentů ve věku pozdní adolescence přítomny (Lerner, Sorell et Brackney, 1981).

Obecně by se snad tedy dalo říct, že vztah mezi celkovou identitou jedince a pohlavní identitou, a samotným biologickým pohlavím, je ovlivněný stupněm vnímaných rozdílů a stereotypů mezi oběma pohlavími v dané společnosti a jedincem v ní. Pokud v mysli lidí a konkrétní společnosti existuje přesvědčení o výrazném oddělení mužských a ženských rolí, odrazí se pak toto určitým způsobem také v konkrétní individualitě jedince a rozdíly mezi muži a ženami budou o to výraznější. Pokud však společnost nepřikládá zásadní význam dělení rolí na mužské a ženské, skutečnost, bytí ženou či mužem v rámci konceptu vlastní identity nemusí mít výrazný dopad.

2.3 Vývoj pohlavní identity

2.3.1 Od početí do dospělosti

Biologické pohlaví jedince je určeno již v průběhu nitroděložního vývoje.

Weiss a Fifková (2002) uvádějí několik příkladů studií, které ukazují, vývoj dětí, které byly např. omylem vychovávány jako dívky, jelikož se narodily s nejednoznačnými zevními genitáliemi. Přesto však měly mužský genotyp. Během puberty u nich došlo v souvislosti s vyšší produkcí testosteronu „...*k zhrubnutí hlasu, rozvinutí mužské muskulatury, zvětšení klitorisu, který již původně připomínal penis*“ a dalším proměnám (dle Fifková et Weiss, 2002, s. 24). Někteří z tohoto souboru se následně zařadili mezi mužskou populaci (Fifková et Weiss, 2002). Stejně tak Spilková (2010) uvádí, že se sexuální identifikace (pocit příslušnosti k danému pohlaví) utváří během nitroděložního vývoje a to na základě genetických a fetálně - gonadálních determinant. Působící vlivy jsou sexuální steroidy na centrální nervový systém během 2. trimestru nitroděložního vývoje (Spilková, 2010). Definitivní formování sexuální identifikace pak probíhá po porodu v součinnosti vrozených predispozic a působícího prostředí (Spilková, 2010).

Procházka a Weiss uvádějí:“ *ve druhém trimestru nitroděložního života plodu se zřejmě působením fetálních androgenů vytvářejí základy pohlavní identity v části mezimozku hypotalamu*“ (Procházka et Weiss, 2002, s. 13). Které dále „*úzce souvisejí s tak zvaným neurohypotalamickým pohlavím, tedy rozdílným vylučováním řídicích pohlavních hormonů-*

gonadotropinů, které se u mužů a žen liší. Psychické pohlaví pak vyjadřuje skutečnost, zda se člověk cítí být mužem nebo ženou“ (Procházka et Weiss, 2002, s. 13). Fifková a Weiss uvádějí výzkumy prováděné u lidí (Damer a spol., 1991 a Gooren, 1990 vše in Fifková et Weiss, 2002), kteří se zabývali původem vzniku transsexuality. Jako hlavní centra mozku, která jsou zodpovědná za procesy sexuální diferenciacce, autoři uvádějí amygdalu a hypotalamus (dle Fifková et Weiss, 2002). Autoři uvádějí tři důležitá centra mozku, u kterých se předpokládá vliv na zvláštnosti sexuální orientace a identifikace u člověka:

- a) *„centrum pro maskulinní či femininní typ sekrece gonadotropinů;*
- b) *centrum pro sexuální orientaci a*
- c) *centrum pro sexuální roli.“* (Fifková et Weiss, 2002, s. 24)

Tedy právě vývojem mozku během prenatálního období je vysvětlován vznik heterosexuality, homosexuality a transsexuality (Fifková et Weiss, 2002). Za základní vliv tedy autoři pokládají působení hormonů, jak v prenatálním období, tak následně např. při zvýšené sekreci sexuálních steroidů (Fifková et Weiss, 2002).

Biologickou determinací pohlavní identity se zabývala dále např. Vidal (2002). Autorka diskutuje teorie o rozdělení mozku na dvě části (neboli teorie dvou mozků), na hemisféru racionální a na hemisféru emotivní, z kteréhož dále plynuly názory o rozdílném strukturování mozku ženského a mužského (Vidal, 2002). Autorka uvádí, že tyto názory o mozku mužském a ženském nebyly experimentálně potvrzeny (Bishop et Wahlsten, 1997 in Vidal, 2002). Naopak jsou dle autorky potvrzeny individuální rozdíly v užívání kognitivních procesů, jako např. práce s mentálními mapami, způsob řešení problémů apod. (Vidal, 2002). Individuální rozdíly tak v tomto případě podle autorky překračují rozdíly mezi pohlavími (Vidal, 2002). Přesto autorka uvádí rozdíly v sekreci hormonů během fetálního vývoje a jejich význam na určité rozdílnosti a vliv na pohlavní identitu (Vidal, 2002). Je to tedy právě sekrece hormonů, které dále ovlivňují vývoj mozkových synapsí, fyziologii a reprodukční chování člověka (Vidal, 2002). Vidal dále uvádí, že fungování mozku je velmi plastické a přestože jeho struktura je dána během prenatálního vývoje, rozvoj synapsí probíhá přibližně až do 15. roku života a to v závislosti jak, na vnitřních vlivech (strava, hormony), tak na vlivech vnějších (rodinné a další sociální interakce), (Vidal, 2002). Jako příklad uvádí studii Elberta (1995 in Vidal, 2002), který porovnával charakteristiky mozku u profesionálních houslistů s

kontrolním vzorkem. Ukázalo se, že centra mozku reprezentující levou ruku jsou u houslistů vyvinutější. Dalším velmi vyvinutým centrem jsou ta, která reprezentují sluch, přičemž tato centra byla vyvinutější u těch houslistů, kteří začali na housle cvičit dříve než ostatní, přičemž kritickým obdobím byl věk mezi 5 až 10 lety života (Elbert, 1995 in Vidal, 2002). Jiná studie ukazuje, že možnosti plasticity mozku nejsou omezeny jen na mládí, ale mohou se projevit i u dospělých, zde konkrétně centra pro prostorovou orientaci u taxikářů (Maguire, Gadian, et Frith, 2000 in Vidal, 2002).

S výzkumy potvrzujícími biologický základ sexuální identity, sexuální orientace a sexuálního chování, Vidal připomíná riziko představy genu homosexuality a homofobních snah o eliminaci dětí s tímto „rizikem“ pomocí potratů (Vidal, 2002, s. 21). Srov. Zvěřina (1995 in Weiss, 2011) a formování sexuální preference.

Rozdílný pohled na základ vývoje identity má Money s Erhardt(1972, in Fifková et Weiss, 2002). Podle těchto autorů je při narození pohlavní identita nerozlišená a vytváří se až na základě výchovy v průběhu prvního roku života (Money et Erhardt, 1972 in Fifková et Weiss, 2002). Experimentální pokus svou teorii ověřit, však nebyl příliš důvěryhodný, podobně jako jiné snahy o ověření psychologických teorií vzniku pohlavní identity (Fifková et Weiss, 2002). Zdá se tedy, že na vývoj sexuální preference a pohlavní identity jsou různé pohledy a na souvislost těchto dvou aspektů lze do určité míry pohlížet z různých úhlů pohledu. Viz. např. skutečnost, že mezi transsexuálními jedinci se vyskytují jak heterosexuálně orientovaní tak homosexuálně orientovaní lidé (Fifková, 2010).

Souhru vlivů biologických a vlivů prostředí nalzáme v textu již zmíněné Vidal (2002). V souvislosti s rozdíly mezi mužským a ženským mozkiem tato autorka připomíná plasticitu mozku. Pokud jsme přesvědčeni, že ženy vždy budou lepší ve verbálních dovednostech a muži naopak v prostorové představivosti, pak již od útlého dětství bude společnost podporovat děti v aktivitách rozvíjejících právě dané charakteristiky, čímž dojde k rozvoji daných konkrétních center mozku (Vidal, 2002).

Souhlasně s výše zmíněným i pro tuto práci předpokládáme zásadní vliv pro vznik konkrétní pohlavní identity, muže či ženy, v období prenatálního vývoje za účasti působení steroidních hormonů. Významný vliv sociálního okolí a kognice předpokládáme pro rozvoj konkrétních

obsahů sytících již existující základ pohlavní identity. Pokud se tedy zabýváme vývojem pohlavní identity v období adolescence, nepochybujeme o tom, že chlapci a dívky již nepolemizují o svém biologickém pohlaví a příslušnosti k dané skupině žen a mužů. Zajímáme se spíše o to, jakou konkrétní podobu, ve světle psychologickém a sociálním, jejich pohlavní identita, a možná tedy spíše sexuální role nabývá. Přičemž máme na paměti veškeré vlivy, které byly uvedeny v rámci prvního oddílu této práce zabývající se formováním celkové identity jedince.

V rámci sebepojetí dítěte se koncepce pohlavní identity začíná u dítěte vytvářet ve chvíli utvoření vědomí o tom, že je chlapcem či dívkou (Declercq, 2008). Vytvoření tohoto vědomí u dítěte záleží na:

1. schopnosti dítěte identifikovat a rozlišit dvě pohlaví
2. a na schopnosti uvědomit si, že ono samo přináleží k jedné z těchto kategorií/skupin (Declercq, 2008).

Dle Moneyho je pro vytvoření pohlavní identity u dítěte rozhodující období okolo 18. měsíce života (Money, 1972 in Weiss, 2011). Declercq (2008) uvádí, že v období 2 let, jsou děti již schopny rozlišit muže a ženy na fotografiích. Obecně kolem 26. měsíce života je většina dětí schopna rozlišit role a typické aktivity pro každé pohlaví (oblečení, náčiní, hračky...) a jsou tedy již senzibilní k určitým rozdílným sociálním charakteristikám mezi dvěma pohlavími (Declercq, 2008). Děti se v tomto věku tedy celkem dobře orientují v tradičních stereotypních rozdílech mezi pohlavími pro danou kulturu, např. když děti sledovali fotografie, které nebyly v souladu s kulturními normami (např. fotografie žensky nalíčených mužů). Na základě svých výzkumů Declercq (2008) popisuje, že koncem druhého roku života, děti preferují pro své hry děti stejného pohlaví.

Jak bylo uvedeno výše, velmi významnou rolí pro rozvoj především sexuální role mají pro člověka rodiče, se kterými se dítě identifikuje a od kterých přebírá i vzorce chování a postoje vůči opačnému pohlaví (Weiss, 2011). Weiss (2011, s. 73) dále popisuje dva základní principy vývoje sexuální role v období předškolního věku:

1. *“Identifikaci s rodičem či jinou osobou stejného pohlaví.*
2. *Komplementace nebo vzájemné doplňování se osobou opačného pohlaví.”*

Procházka a Weiss (2008) uvádějí, že naplnění či naopak nenaplnění očekávání rodičů o konkrétní podobě sexuální role dítětem se promítá především do vztahu dítěte s otcem, než s matkou. Autoři tak nabízejí možné vysvětlení horšího vztahu s otcem u homosexuálů a transsexuálů (Levine et Lothstein, 1981 in Procházka et Weiss, 2002). Weiss uvádí předpoklad, že uvědomit si a vyjádřit vlastní pohlavní identitu ve formě pohlavní role je člověk schopen již v předškolním věku (Weiss, 2011), přičemž za kritický bod je považován věk okolo druhého roku života dítěte (Leinbach, 1986 in Weiss, 2011).

Dále pak se ve školním věku k formování pohlaví identity připojuje vliv vrstevnických skupin a dalších kulturně - sociálních vlivů (Weiss, 2011). Vědomí vlastní pohlavní identity a s ní spojené sexuální role je dle Weisse (2011) ve školním věku doprovázeno tzv. homosociálním chováním, které je charakterizováno: *“vyhledáváním přátel stejného pohlaví, a naopak odmítáním nebo lhostejností k pohlaví opačnému.”* (Weiss, 2011, s. 74). K formování pohlavní identity dále patří vyhledávání určitých her a zájmů typických pro dané pohlaví (Weiss, 2011). Weiss dále uvádí, že během puberty dochází k určité proměně v tradičním rozdělení zájmů, avšak určité rozdílnosti přetrvávají po celý život (Weiss, 2011).

V období puberty dochází k výrazným tělesným vývojovým změnám. U dívek se objevuje první menstruace (menarché) a u chlapců první výrony semene (Spilková, 2010). Menarché je dle Spilkové (2010, s 94) *„nejvýraznějším ukazatelem stupně sexuální zralosti u ženského pohlaví.“* Během puberty dochází k rozvoji sekundárních pohlavních znaků a u chlapců, v souvislosti s výrazně zvýšenou produkcí testosteronu, navýšení sexuální potřeby a aktivity (Spilková, 2010). Tvar těla i jeho vnitřní fungování se významně mění a pubescent se vyrovnává se všemi těmito změnami. Tělesné tvary se začínají podobat dospělému tělu muže a ženy., mění se tak tělesné aspekty sebe sama.

Přátelské skupiny se z homosexuálních proměňují na heterosexuální a dochází k prvním intenzivnějším zamilováním (Vágnerová, 2000).

Cramer (1980) zkoumala pohlavní identitu skrze vyprávění příběhů respondenty k obrázkům Murrayho TAT. K sexuální identitě Cramer (1980) přistupuje skrze teoretický přístup Bem (1983) a Maye, který základnu rozdílů mezi pohlavní identitou žen a mužů vidí v konstituci, sexuálních rolích a zkušenostech jedince s vlastním tělem (*„in constitution, sex roles and*

experiences of one's own body“), (May, 1969, s. 464 in Cramer, 1980). K výzkumu vývoje pohlavní identity tak Cramer přistupuje skrze fantazijní představy respondentů, konkrétně pubescentů a adolescentů. Na základě svého výzkumu autorka zjistila, že v pozdní adolescenci mizí rozdíly mezi chlapci a dívkami, které vznikly v pozdním dětství a přetrvávaly v pubertě (Cramer, 1980). Autorka v diskuzi nabízí dvě možná teoretická vysvětlení tohoto jevu. Za prvé své výsledky dává do souvislosti s teorií Blose (1972 in Cramer, 1980), který předpokládá, že v období adolescence dochází k určité regresi ve vývoji, proto, aby následně mohlo dojít k progresi. V rámci druhého možného vysvětlení se obrací k teorii Sullivana, který popisuje přátelské a intimní vztahy v období dospívání (Sullivan, 1953 in Cramer, 1980). V preadolescentním období, jak bylo zmíněno výše, jsou přátelské vztahy navazovány převážně s jedinci stejného pohlaví (Sullivan, 1953, in Cramer, 1980). Kdežto v adolescenci vzniká potřeba intimních přátelských vztahů také s jedinci opačného pohlaví (Sullivan, 1953 in Cramer, 1980). Dle autorky lze tedy předpokládat, že pokud potřeba vztahu se stejným pohlavím podporuje identifikační proces, může ke stejnému jevu docházet i ve vztazích s opačným pohlavím (Cramer, 1980). Dochází tak k senzibilizaci a k identifikaci vůči a s opačným pohlavím (Cramer, 1980). Výsledky Cramer (1980) korespondují s výsledky dříve zmíněného výzkumu (viz. kap. 2.2), ve kterém tradiční genderové stereotypy u adolescentů nebyly příliš výrazné (Lerner, Sorell et Brackney, 1981).

V adolescenci se pak dále prohlubují partnerské intimní vztahy, které, jak bylo již dříve zmíněno, mohou dále přispívat k dotváření identity člověka (Erikson, 1996), tedy potažmo i sexuální identity, či spíše sexuální role. V první části této práce bylo také uvedeno, že důležitou roli pro identitu člověka hraje jeho vlastní tělo a tělesné schéma. Tělo hraje významnou roli i v sexuálním chování člověka a můžeme snad předpokládat, že sekundární pohlavní znaky, mezi které patří právě charakteristiky ženského a mužského těla, tak tvoří součást tělesného schématu spolu tvořící pohlavní identitu jedince. A v souvislosti s výše zmíněným významem vztahů s opačným pohlavím pro identifikační proces, můžeme zmínit výzkum, který ukázal, že homosexuální ženy bývají se svým tělem spokojenější, než heterosexuální ženy a homosexuální muži (Ålgars, Santtila et Sandnabba, 2010). Jedním z možných vysvětlení autoři vidí v názoru, že jak heterosexuální ženy, tak homosexuální muži, jsou sexuálními objekty mužů, pro které je fyzická atraktivita jejich sexuálních partnerů velmi významná (Ålgars, Santtila et Sandnabba, 2010).

2.3.2 Teoretické přístupy

V psychologii existuje několik teoretických přístupů, které vysvětlují uvědomění si pohlavní identity u jedince. Janošová (2008) uvádí, že každý z těchto přístupů se většinou zaměřuje jen na určité vývojové aspekty a poznatky těmito přístupy nashromážděné bývají dle zmíněné autorky z různých zdrojů. Málokdy se tedy jednotlivé teoretické přístupy v pohledu na danou problematiku sejdou (Janošová, 2008). Janošová (2008) uvádí čtyři teoretické přístupy k pohlavní identitě: identifikační teorie, teorie kognitivního vývoje, teorie genderového schématu a teorie sociální. Bussey a Bandura (1999) uvádějí kromě těchto čtyř teorií také teorie biologické. Vzhledem k tomu, že v této diplomové práci se zaměříme spíše na sociální charakteristiky pohlavní identity, zmíníme závěrem této kapitoly sociálně kognitivní teorii.

Identifikační teorie

Základem této teorie je předpoklad identifikace jedince s rodičem stejného pohlaví (Janošová, 2008). Tento přístup je spojen se jménem Freuda a psychoanalýzou (Janošová, 2008). Freud předpokládá dobu přijetí dané mužské či ženské identity do období předškolního věku (Freud, 2003). Bussey a Bandura (1999), při popisu psychoanalytických teorií uvádějí předpoklad tohoto přístupu, že tedy identifikací s rodičem stejného pohlaví dochází k ukončení konfliktu, který vznikl vazbou dítěte na rodiče opačného pohlaví a zároveň tak dochází k vymizení žárlivosti na rodiče stejného pohlaví. Vzhledem k tomu, že dívky nemají, dle této teorie, viditelné genitálie, jsou náchylnější ke vzniku komplexů (Bussey et Bandura, 1999), známý např. Oidipův komplex. Identifikací v tomto případě rozumíme převzetí charakteristik a kvalit rodiče stejného pohlaví (Bussey et Bandura, 1999). Janošová (2008) uvádí tři roviny, na kterých dochází ke změnám. První je rovina chování, kdy je dítě „*fascinováno genitáliemi a líbivými pocity spojenými s masturbací*“ (Janošová, 2008, s. 110). Další je rovina vědomostí, na které si děti začínají uvědomovat biologické rozdíly (Brooks-Gunn et Matthews, 1979 in Janošová, 2008). A poslední rovinou je rovina prožívání, která je dle autorky pokládána za patrně nejvýznamnější. Po uvědomění si odlišností mezi muži a ženami totiž dochází u dětí k emočním krizím, které se vztahují k oběma rodičům (Janošová, 2008). Po identifikaci s rodičem stejného pohlaví pak dochází dle Freuda k získání schopnosti vytvořit intimní vztah se sexuálním partnerem, který se podobá rodiči opačného pohlaví daného jedince (Freud,

2003). Předpoklady psychoanalytického přístupu k pohlavní identitě nebyly empiricky dostatečně prokázány (Bussey et Bandura, 1999), avšak díky této teorii padla určitá tabu, která se týkala např. dětské sexuality (Janošová, 2008). Dalším nedostatkem této teorie byl předpoklad, že děti se rodí bez jakýchkoli psychologických dispozic a tak i jejich pohlavní identita je formována hlavně vnějšími vlivy (Janošová, 2008). K tomu však Janošová (2008) dodává, že kvalita rodinného prostředí má spíše vliv na podobu budoucích partnerských a rodičovských vztahů dítěte, než na jeho pohlavní identitu jako takovou.

Teorie kognitivního vývoje

Základním východiskem této teorie je předpoklad, že vývoj pohlavní identity je podobný a odpovídá stádiím vývoje kognitivního a morálního myšlení (Janošová, 2008). Kognitivním vývojem a morálním vývojem v rámci adolescence, tedy obdobím stěžejním pro tuto práci, se zabývala kapitola 1.3.2. Teorie kognitivního vývoje vychází z faktu, že jedinec je schopen reagovat na vnější podněty podle toho, jakým způsobem jim rozumí (Janošová, 2008). Pohlavní identita z této perspektivy „*vychází z vnitřní potřeby dítěte stanovit vlastní sebezpečí a najít určité nástroje k orientaci ve světě lidí;...*“ (Janošová, 2008, s. 116). Janošová (2008, s. 116) dále uvádí stadia vývoje pohlavní identity popsaná Kohlbergem:

1. Uvědomění si existence dvou pohlaví a rozdělení světa lidí na dvě skupiny. Následně pak uvědomění si vlastní příslušnosti k určité jedné skupině mužů či žen. Gender pak představuje pevně dané kategorizační schéma.
2. Poznání, že pohlavní příslušnost je atribut, který trvá i do budoucna a je neměnný. Většinou dochází k pozitivnímu hodnocení vlastní genderové příslušnosti a začlenění pohlavní identity do sebe - konceptu (Bussey et Bandura, 1999). Skutečné důsledky pohlavní příslušnosti si však děti dle Kohlberga v této době ještě zcela neuvědomují, ani si v dané době otázku po pohlavní příslušnosti příliš nekladou. Skutečná neměnnost pohlaví ještě pro děti není opravdu zcela uvědomovaná. S daným pohlavím se identifikují dle Kohlberga na základě podobnosti sebe sama s ostatními lidmi téhož pohlaví. Upřednostňují pak apriorně atributy vlastního pohlaví a snadněji se tak identifikují s rodičem stejného pohlaví.
3. Kolem 5 – 7 let dochází ke skutečnému uvědomění si neměnnosti pohlavní příslušnosti. Hlubšímu porozumění pohlavní příslušnosti dochází dle této teorie až po

pátém roce, kdy je dítě schopné poznatky rozumově adekvátně zpracovat. Jedná se například o proces konzervace dle Piageta, kdy dítě chápe, že „*podstata věci se nemění, i když se změní nějaký její vnější atribut*“ (Janošová, 2008, s. 117).

Teorie genderového schématu

Teorie genderové schématu navázala, jak uvádí Janošová (2008), na kognitivní vývojovou koncepci. Jako představitele Janošová uvádí autorku Bem (1981 in Janošová, 2008) či Martina a Halversona (1981 in Janošová, 2008). Tato teorie se zabývá převážně tvorbou kognitivních kategorií týkajících se genderu, skrze které pak dítě třídí přicházející informace týkající se mužsko - ženského světa (Janošová, 2008). Tatož autorka definuje genderová schémata jako: „*teorie či organizované znalostní struktury o mužích a ženách*“ (Janošová, 2008, s. 117). Existuje vícero druhů schémat (Martin, 1990 in Janošová, 2008). Nadřazené schéma, které obsahuje všechny potřebné informace pro zařazení objektů, chování, vlastností a rolí mužskému či ženskému pólu. Dále pak existuje podřazené schéma, které obsahuje podrobnější informace vztahující se k vlastnímu pohlaví (Martin, 1990 in Janošová, 2008). Kvantita informací pak záleží na míře identifikace s vlastním pohlavím, či naopak s pohlavím opačným a dále pak na společenských proměnných a vnějších tlacích na míru identifikace s daným pohlavím (Janošová, 2008). Martin a Eisenbund (1995) rozpracovávají svou teorii ve studii zkoumající vývoj komponent genderových stereotypů, kde např. zjišťují, že si děti spíše zapamatují a vyhodnotí jako důležitější informace, které jsou v souladu k jejich vlastnímu pohlaví, s kterým se identifikují (Martin et Eisenbund, 1995). V této souvislosti si uvědomujeme význam kognitivních procesů při utváření schémat genderové identity. Janošová (2008) připomíná, že vedle genderových schémat existují i jiná schémata, dle kterých jedinec třídí a vyhodnocuje informace. Jako příklad můžeme uvést schémata týkající se etnických menšin a dalších sociálních skupin. Pravděpodobnost použití genderového schématu dle této autorky stoupá za následujících podmínek:

- pokud jsou pro jedince genderové rozdíly významné,
- pokud zastává tradiční hodnoty a představy,
- pokud je daná situace vnímána jako ohrožující,

- pokud je jen málo času na zpracování přicházejících informací, které se týkají genderu
- a pokud mají závěry z nich pro jedince vyplývající nevelký význam pro druhé (Janošová, 2008).

Významnou roli v užití daného schématu např. dále hraje konkrétní situace, ve které se jedinec ocitne (Janošová, 2008).

Jak u teorie kognitivního vývoje, tak u teorie genderových schémat Janošová (2008) popisuje přílišný důraz na racionální složku člověka, resp. dítěte a na malou pozornost věnovanou vrozeným psychosexuálním dispozicím, které ovlivňují vývoj konkrétní pohlavní identity.

Společný bod kognitivně vývojové teorie a psychoanalytické teorie vidí Janošová v předpokladu, že základní komponentou určení dané role jsou tělesné rozdíly mezi mužem a ženou (Janošová, 2008). Současně však zmíněná autorka podotýká, že obě kognitivní teorie tvrdí, že u dítěte dochází k rozpoznání genderu ještě před tím, než u něj dojde k pochopení podstaty biologických rozdílů mezi pohlavími (Janošová, 2008). Dále pak uvádí, že uvedené kognitivní teorie pokládají genderovou identitu za jednu ze základních komponent lidské identity a dokonce ji přisuzují větší význam než např. věku či etnické příslušnosti (Janošová, 2008).

Bandura (1986, in Bussey et Bandura, 1999) uvádí, že teorie kognitivního vývoje a teorie genderového schématu jsou založené na genderových koncepcích, ale méně se věnuje studiu mechanismů, které se podílejí na vlivu těchto konceptů na chování. Stejně tak je v rámci těchto teorií dle Bandury (1986, in Bussey et Bandura, 1999) věnován menší prostor studiu motivačních mechanismů pro bytí v souladu s daným genderovým konceptem. Autor dále doplňuje, že znalost stereotypů nutně neznamená souhlas a bytí s nimi v souladu (Bandura, 1986, in Bussey et Bandura, 1999).

Teorie sociálního učení

Teorie sociálního učení je založena na předpokladu, že „*pohlavní identita dítěte a genderová role se vytvářejí na základě výchovných zásahů jeho rodičů a vychovatelů*“ (Janošová, 2008, s. 114). Tento přístup spočívá v myšlence, že chování okolí vůči dětem je ovlivněno jejich

biologickým pohlavím. Děti jsou tedy již od malička odměňovány za chování, které dle dané společnosti odpovídá jejich biologickému pohlaví, čímž jsou konkrétní vzorce chování posilovány. Povahou reakcí okolí pak zároveň bývají oslabovány projevy chování, které je podle dané společnosti v rozporu s pohlavím dítěte (Janošová, 2008). Dle Janošové (2008) je společným bodem této teorie a teorie identifikační nápodoba. Kromě nápodoby a posilování se dále uplatňuje pozorování (Janošová, 2008). Mezi lidmi, kteří na dítě reagují, nepatří pouze dospělí, ale také ostatní děti, které dle Janošové (2008) samy brzy začínají být citlivé na konkrétní projevy dítěte a soulad s jeho biologickým pohlavím. Svůj vliv dále uplatňuje kultura jako taková, v rámci které dochází k přenosu a zprostředkování „*obrazů struktur společnosti*“ (Janošová, 2008, s. 115). S danými stereotypy jsou tak v kontaktu také děti, které vyrůstají mimo rodinu (Janošová, 2008). Zmíněná autorka se ve svém textu v poznámce pod čarou věnuje právě této problematice. Zmiňuje, že děti, které vyrůstají v nefunkčním či chybějícím rodinném zázemí, např. v ústavním zařízení, nejsou odmala podněcovány k určitému rodově specifickému chování. Mohou se tak u nich spíše rozvinout vlastnosti a zájmy, ke kterým inklinují samy svou přirozeností (Cabaj, Stein, 1996 in Janošová, 2008). U dětí, které vyrůstají v příliš pevné výchově tak může docházet k utlumení jejich osobnostního vývoje (tamtéž). V této souvislosti se však musíme zamyslet nad konkrétní podobou ústavního zařízení, pokud přihlédneme k tématu této práce. Velká ústavní zařízení dle zkušeností diplomantky nemusí nutně dávat prostor pro rozvoj a podporu individuality jedince.

Janošová (2008) doplňuje, že chybějící vzor chování, či určitý rys, který dítě nevysleduje u daného vzoru muže či ženy, může být z tohoto důvodu vnímán jako nežádoucí pro dané pohlaví. A pokud samo dítě má nějaký takto ojedinělý rys, může být následně jím samotným i ostatními dětmi vnímán jako handicap (Janošová, 2008).

V závěru textu o teorii sociálního učení Janošová (2008) podotýká, že tato teorie vznikla na základě behaviorismu a má tak určité nedostatky. Vzhledem k tomu, že chápe dítě spíše jako pasivního příjemce, na rozdíl od teorie identifikační, nezaměřuje svou pozornost na interindividuální vrozené dispozice, které také ovlivňují vývoj pohlavní identity. Přesto však teorie sociálního učení velmi přispěla poznatky o odlišném chování dospělých vůči malým

dětem ovlivněném biologickým pohlavím dítěte a poukázala na velkou roli pozorování a posilování (Janošová, 2008).

Biologická teorie

V teoretických perspektivách týkajících se pohlavní identity se Bussey a Bandura (1999) věnují také biologické teorii. Jedním z přístupů je evoluční psychologie, která nahlíží na pohlavní rozdíly jako na předem naprogramované (Archer, 1996, Buss, 1995, Simpson et Kenrick, 1997 vše in Bussey et Bandura, 1999). Základní rozdíly mezi pohlavími tento přístup popisuje na rozdílech v partnerských preferencích, reprodukčních strategiích, rodičovské investici vůči potomkům a také v agresivní povaze mužů (Bussey et Bandura, 1999). Z tohoto úhlu pohledu tedy genderové rozdíly mají svůj základ v předešlé úspěšné adaptaci na rozdílné reprodukční požadavky mužů a žen (Bussey et Bandura, 1999). Z této perspektivy např. muži méně přispívají k přežití svých potomků, a tak jsou v souvislosti s reprodukcí méně vybíraví a mají tendence mít více partnerek. Zároveň však riskují investování do potomků, kteří nejsou jejich vlastní (Bussey et Bandura, 1999). Naopak ženy z tohoto úhlu pohledu pečují a investují do svých potomků mnohem více času a jsou tak vybíravější, s kým potomka zplodí a počet jejich partnerů je nižší ve srovnání s muži (Bussey et Bandura, 1999). Autoři uvádějí, že muži, z pohledu této teorie, mohou snadněji přebírat dominantní kontrolu nad ženami v konfliktech vyrůstajících z těchto reprodukčních rozdílů (Smuts, 1992, 1995, vše in Bussey et Bandura, 1999). Na tuto teorii navazují např. také názory o sexuální atraktivitě. Muži upřednostňují mladé a krásné ženy, kdežto ženy jsou přitahovány muži, kteří disponují materiálními (finančními) zdroji (Bussey et Bandura, 1999).

Bussey a Bandura (1999) uvádějí, že však i mezi zastánci tohoto přístupu existují rozdíly a to v pohledu na význam vlivu prostředí, tedy vlivu proměnných ekologického kontextu (Caporael, 1997, in Bussey et Bandura, 1999). Dále pak se tyto teorie spíše zabývají genderovými rozdíly v rámci reprodukčních strategií a věnují menší pozornost vývojovým změnám, které se týkají genderových koncepcí a chování a působícím mechanismům (Bussey et Bandura, 1999). Autoři se ve svém textu zabývají problematikou biologické teorie a rizikem závěrů z ní vyplývajících. Věnují se například souvislostem pohledu favorizujícího muže na základě biologických predispozic a sociálním důsledkům z nich vyplývajících jako dokonce právo volit apod. (Bussey et Bandura, 1999). Mezi biologické faktory zmiňují také

vliv hormonů a uvádějí celkovou složitost výzkumu v této oblasti. Pokud sledujeme dítě, které se výrazně liší od ostatních příslušníků svého pohlaví, rodiče k němu již od útlého věku přistupují jinak a z tohoto důvodu pak nelze jasně oddělit vliv biologický od vlivu sociálního (Bussey et Bandura, 1999). Autoři jako příklad uvádějí studie věnující se působení „mužských hormonů“ na agresivitu. Podle závěrů autory uváděných studií „mužské hormony“ spíše predikují agresivitu v dětství a brzké dospělosti u dívek, a ne u chlapců (Buchanan, Eccles, et Becker, 1992; Dabbs et Morris, 1990; Inoff-Germain et al., 1988; Olweus, Mattison, Schalling, et Low, 1988; Susman et al., 1987; vše cit. dle Bussey et Bandura, 1999).

Sociálně kognitivní teorie

Tato teorie uznává významnou roli evolučních faktorů na podobu přizpůsobení člověka, ale odmítá pouze jednostranné hledisko evolučního pohledu, který nahlíží na sociální chování jako na produkt evoluční biologie, který by neměl žádný zpětný vliv (Bandura, 1999 in Bussey et Bandura, 1999). Sociálně kognitivní teorie vychází z předpokladu, že evoluční procesy a tlaky mají za následek např. vzpřímené držení těla. To následně přispívá k rozvoji používání nástrojů, které člověku (organismu) umožňují manipulaci, proměňování a vystavění nového životního prostředí a tedy podmínek. Tyto environmentální změny, které nabývají na složitosti, zpětně vytváří tlaky, které podněcují vývoj specializovaných biologických systémů, např. pro funkční vědomí, myšlení, jazyk a symbolickou komunikaci (Bussey et Bandura, 1999). Důležitými oblastmi studia v rámci sociálně kognitivní teorie je schopnost symbolizace, která umožňuje realizaci výrazných proměn prostředí, což pak následně může virtuálně ovlivňovat mnoho aspektů života (Bussey et Bandura, 1999). Dalším důležitým bodem je observační učení, které představuje možnost užívání modelů a jedinec tak nemusí každou zkušeností projít sám osobně (Bussey et Bandura, 1999). Dalšími významnými komponentami této teorie jsou sebe - regulace, sebe - reflexe a sebe - řízení. Tyto procesy umožňují jedinci uvědomit si a zhodnotit adekvátnost vlastního myšlení a chování a následně se tak pokusit o zvýšení vlastní efektivity (Bussey et Bandura, 1999).

Pokud se týká vlivů prostředí v rámci této teorie, Bussey a Bandura (1999) mj. podotýkají, že i v této situaci má jedinec aktivní roli. Již dítě si může vybírat, s kým si bude hrát a tím tak

ovlivňovat své prostředí. V důsledku se tak samo podílí na tvorbě svého symbolického prostředí (Bussey et Bandura, 1999).

Genderové role a chování dle autorů zahrnují systémy kompetencí, zájmů a hodnotových orientací (Bussey et Bandura, 1999). Sociálně kognitivní teorie klade při porozumění genderovému vývoji důraz na tři hlavní oblasti vlivu a způsobu, jakým jsou informace jedinci zpracovávány. První cestu představuje model a modelování. Tedy i informace, které se pojí k tématu genderových rozdílů, jsou zastoupeny a symbolizovány prostřednictvím modelů přítomných v prostředí jedince. Může se jednat o rodiče, vrstevníky, jiné důležité osoby a další kontexty. Autoři zmiňují také vliv masmédií skrze vytváření a zprostředkování modelů genderových rolí a chování (Bussey et Bandura, 1999). Druhým důležitým momentem je dle autorů vlastní zkušenost a reakce sociálního okolí na chování jedince. Určité formy chování související s genderovým konceptem mohou být ve společnosti významně sankcionovány (Bussey et Bandura, 1999). Evaluativní sociální reakce jsou dle autorů velmi významné při utváření genderového konceptu (Bussey et Bandura, 1999). Třetí způsob představuje přímá výuka (direct tuition), která slouží k informovanosti lidí o různých způsobech chování a jejich spojitosti s pohlavím (Bussey et Bandura, 1999). Vliv jednotlivého způsobu pak závisí na konkrétní vývojové úrovni jedince a na jeho zkušenostech vzhledem k sociální struktuře, přičemž učení skrze model je dle autorů přítomné již od narození dítěte a např. ve srovnání s vlastní zkušeností představuje mnohem rychlejší způsob (Bussey et Bandura, 1999). Oproti zkušenosti jsou v rámci modelování např. genderové atributy již seskupeny do určité strukturální formy (Bussey et Bandura, 1999). V rámci vlastní zkušenosti si jedinci musí všimnout a reflektovat důsledky vlastního chování, které může být následně opakováno. Daný genderový koncept je pak následně sestaven z těchto pozorování důsledků určitých způsobů chování (Bussey et Bandura, 1999). Přímá výuka představuje strukturovanou formu, ale je značně abstraktní a pro malé děti může představovat náročnou formu, která klade požadavky na užívání jazyka (Bussey et Bandura, 1999). Ve svém textu se dále Bussey a Bandura dopodrobna věnují různým aspektům procesu modelování a jeho vlivu na myšlení a chování jedince. Modelování nechápu jako pouhou imitaci, ale jako komplexnější proces, jehož produktem nemusí být nutně stejné prvky konkrétního chování vysledovaného na modelu. Celkově procesu modelování připisují autoři velmi významnou roli při formování a tvorbě konceptů pohlavní identity (Bussey et Bandura, 1999).

Janošová (2008) k sociálnímu vlivu na formování pohlavní identity podotýká, že by se nemělo zapomínat na povahu vztahu daného jedince k osobám z jeho okolí.

2.3.3 Poruchy pohlavní identity

V úvodu kapitoly týkající se poruch pohlavní identity vzpomeneme definici pohlavní identity: „...vyjadřuje subjektivně vnímaný pocit sounáležitosti či naopak rozporu s vlastním tělem, s jeho primárními a sekundárními pohlavními znaky i se sociální rolí přisuzovanou danému pohlaví,“ (Fifková, 2010, s. 439).

Termín gender dysforia dle Fifkové (2010) je někdy užíván pro označení ne zcela jednoznačných poruch pohlavní identity, či jejich souhrn. Fifková uvádí, že gender dysforii, neboli rozladu, můžeme „...charakterizovat jako pocit subjektivně vnímané nepohody, která souvisí s neshodou mezi pohlavní identitou na jedné straně a svou pohlavní rolí a biologickým pohlavím na straně druhé“ (Fifková, 2010, s. 439). Zmíněná autorka upozorňuje na značné mezikulturní rozdíly a rozmanitost v chápání a možnosti užívání pojmů poruch pohlavní identity (Fifková, 2010).

Pro určení diagnostických kategorií Fifková (2010) v textu užívá klasifikaci poruch pohlavní identity dle MKN – 10. Poruchy pohlavní identity nalezneme pod označením (F64):

- Transsexualita (F64.0) – „definována jako stav jedince, který si přeje žít a být akceptován jako příslušník opačného pohlaví“, (dle Fifkové, 2010, s. 440).
- Transvestitismus dvojí role (F64.1) – jedinec nosí oblečení typické pro opačné pohlaví, aby vyjádřil příslušnost k danému pohlaví. Toto chování však není motivováno sexuálně (dle Fifkové, 2010).
- Porucha pohlavní identity v dětství (F64.2) – dítě pocítuje trvalé a intenzivní utrpení v souvislosti s tím, že je chlapec nebo dívka a vyjádřilo touhu či přesvědčení, že chce být, nebo je příslušníkem opačného pohlaví, tedy dívkou nebo chlapcem (dle Fifkové, 2010). V případě této diagnózy jsou určena odlišná kritéria pro chlapce a pro dívky.
- Jiné poruchy pohlavní identity (F64.8) – bez specifických kritérií (dle Fifkové, 2010).
- Nespecifikované poruchy pohlavní identity – bez specifických kritérií (dle Fifkové, 2010).

Tématem této práce poruchy pohlavní identity přímo nejsou. Proto jsou zde zmíněny ve stručnosti. V rámci zaměření celé práce spíše na sociální aspekty považujeme však za zajímavé zmínit, že pro transsexuální jedince „...bývá často důležitější možnost naplnovat sociální aspekty vytoužené pohlavní role než její aspekty sexuální“ (Weiss, Fifková et Procházka, 2002).

V kontextu této práce pokládáme za zajímavé zmínit studii autorek Johnson, Rew, Fredland a Bowman, která byla provedena kvalitativním způsobem a to dotazováním 13 adolescentů ve věku 18 – 20 let žijících na ulici. Nejedná se přímo o poruchy pohlavní identity, ale spíše o problematický vývoj gender identity a sexuálního self - konceptu ve spojitosti se sexuálním zneužíváním (Johnson, Rew, Fredland et Bowman, 2010). Cílem studie tedy bylo explorativně prozkoumat sexuální self - koncept u lidí žijících na ulici, kteří se stali obětmi sexuálního zneužívání či obtěžování. Analýzou rozhovorů výzkumníci získali významné kategorie a témata, která tvoří součást struktury sexuálního self - konceptu u výzkumného vzorku. Získané kategorie: vulnerabilita (vulnerability), viktimizace (victimization), sexuální obtěžování (sexual harassment), sex za účelem přežití (survival sex¹¹), muži ochraňující ženy (males protect females), (Johnson, Rew, Fredland et Bowman, 2010). Dále se objevila témata specifická jen pro určitou skupinu. Témata specifická pro muže: získáš méně věcí než ženy (get less stuff than females¹²) a obtíže zaujmout ženu (hard to attract girls), pokud jste tedy muž na ulici (Johnson, Rew, Fredland et Bowman, 2010). Dále se pak vyskytlo téma specifické pro bisexuální skupinu: výhody bytí bisexuálem, týkající se možnosti volby sexuálního partnera mezi oběma pohlavími (Johnson, Rew, Fredland et Bowman, 2010).

2.4 Jádrová pohlavní identity

Janošová (2008) ve své knize zmiňuje koncept jádrové pohlavní identity. Uvádí, že „*jádrová pohlavní identita patří k nejelementárnějším složkám celkového sebepojetí a je jednou z prvních sebeidentifikačních charakteristik dítěte*“ (Janošová, 2008, s. 43). Smolík (1996 in Janošová, 2008) rozlišuje čtyři komponenty pohlavní identity v následujícím pořadí:

1) biologické pohlaví;

---

¹¹ Survival sex byl respondenty popsán jako forma získání potravy, přístřešku apod. (Johnson, Rew, Fredland et Bowman, 2010).

¹²Tato kategorie byla popisována v tom smyslu, že ženy dostanou snáze a více základní pomoci, nebo např. mají menší obtíže při autostopu (Johnson, Rew, Fredland et Bowman, 2010).

- 2) jádrová pohlavní identita: základní vědomí jedince o jeho příslušnosti ke skupině žen nebo mužů;
- 3) pohlavní identita v širším slova smyslu: týkající se toho, jak jedinec sám sebe prožívá a definuje jako příslušníka skupiny žen či mužů;
- 4) genderová role: psychosexuální identita vyjádřena v chování.

Janošová doplňuje, že jádrovou pohlavní identitu nelze v průběhu života jedince změnit, jelikož velmi souvisí se samotným termínem pohlaví. Naproti tomu generová identita se může v průběhu života více či méně proměňovat (Janošová, 2008). Chápeme tedy, že jádrová pohlavní identita souvisí se samotným vědomím, „jsem žena“ nebo „jsem muž“. V této práci se v rámci výzkumné části více zaměřujeme na proměnné části pohlavní, resp. genderovou identitu. Podle nabídnutého schématu se tedy budeme pohybovat spíše na úrovni komponenty třetí a čtvrté. Vzhledem k tomu, že se následující část kapitoly bude zabývat konceptem sociálních reprezentací a tento koncept bude tvořit součást výzkumné části, považujeme schéma a myšlenku jádrové pohlavní identity za zajímavou. Jak bude řečeno dále, sociální reprezentace pracují se strukturou předpokládající jádro a periferii určité struktury představ o daném pojmu. Přičemž periferie určitého pojmu podléhá snadněji změnám ve srovnání s elementy jádra (Marková, 2007).

2.4.2 Sociální reprezentace

Základ teorie sociálních reprezentací je popisován ve spojitosti s Durkheimem, který používal termíny sociální reprezentace a kolektivní reprezentace (dle Markové, 2007). Obecně se teorie sociálních reprezentací zabývá problematikou lidského poznání. Pokud se zamýšlíme nad reprezentací světa a jevů na úrovni jednotlivého člověka, často hovoříme o mentálních reprezentacích. Samotný termín reprezentace znamená opět zpřítomnit, představovat (Sedláková, 2004). Proces poznávání tak zahrnuje tvorbu a reprodukci mentálních reprezentací (Marková, 2007).

O sociálních reprezentacích hovoříme tehdy, pokud se zabýváme představou, reprezentací, která je sdílená více lidmi, resp. sociálními skupinami (Moscovici, 1961). Jedná se o představu kolektivního poznávajícího, kterou nalezneme právě i u Durkheima (Marková, 2007). Koncept sociálních reprezentací a jeho studium je mezi sociálními psychology velmi rozšířen ve Francii. Za zakladatele je považován Moscovici (Marková, 2007). Moscoviciho a

Durkheimův přístup se však od sebe liší. Dle Markové Durkheimův koncept reprezentací představuje sociologický přístup, kde jsou kolektivní reprezentace pojmány jako stabilní struktury, které „*se reprodukuji v jedinci procesem internalizace*“ (Marková, 2007, 169). Kolektivní reprezentace představují tedy sociální fakta, do kterých se jedinec rodí a které pak objektivně definují jeho mentalitu (Evans – Pritchard, 1981 in Marková, 2007). Moscoviciho koncept představuje pohled sociálněpsychologický (Marková, 2007). Marková uvádí, že sám Moscovici prohlašuje, že mj. vycházel spíše z teorie Piageta, než z teorie Durkheima (Marková, 2007). Na utváření reprezentací má významný vliv kognitivní kapacita (Duveen, 1996). Moscoviciho teorie je dialogická, studium sociálních reprezentací je propojené se studiem komunikace (Marková, 2007). Člověk se rodí do symbolického světa, nemusí na vše přicházet sám, rodí se do společnosti a kultury, tedy zároveň do běžně sdíleného poznání, které se mu přibližuje socializací (Marková, 2007). Moscoviciho teorie sociálních reprezentací se ve studiu nezabývá všemi fenomény, které se mohou stát předmětem sociální reprezentace, nýbrž vybírá ty, které se staly předmětem veřejného zájmu. Tyto fenomény se týkají „*jedinců, skupin i společností, jež se aktivně zapojují do myšlení a komunikování o daném fenoménu*“ (Marková, 2007, s. 191).

Teorie sociálních reprezentací dále předpokládá, že obsahy sociální reprezentace jsou formované do struktury. Tato struktura obsahuje jádro a periferii (Marková, 2007). Obsahy sociálních reprezentací jsou informace, přesvědčení, postoje a názory (Abric, 1994). Centrální část reprezentace, jádro, dává reprezentaci její význam, obsahuje normy a nejlépe odolává změně (Abric, 1994). Periferie reprezentace tvoří spojnicí mezi jádrem a konkrétní situací, propojuje tak sociální reprezentaci s praktickou situací, zážitkem, chováním (Abric, 1994). Periferní prvky je snadnější ovlivnit či změnit (Abric, 1994). Zkoumání charakteru konkrétní sociální reprezentace je mj. používáno v rámci persvazivní komunikace např. pro motivaci lidí k ekologickému chování. V rámci této práce se zamýšlíme nad tím, jaké elementy (obsahy) tvoří sociální reprezentaci muže a ženy. Lloyd a Duveen (1992) se např. zabývali vlivem započetí školní docházky na formování gender identity za použití studia sociálních reprezentací.

Sociální reprezentace a identita a gender identita

Sociální psychologie se zabývá již dlouho vztahem mezi sociální identitou a identitou osobní (individuální). Mead ve třicátých letech definuje Sebe jako nepřetržitý dialog mezi Já jako reagující na postoje druhých a Mě (Moi) jako internalizaci postojů druhých (2006 in Cohen – Scali et Moliner, 2008).

Podle autorů můžeme přístup sociální psychologie k problematice vztahu sociální a osobní identity rozdělit do čtyř skupin:

1. Podle základních prací Tajfela (1970 in Cohen – Scali et Moliner, 2008) je sociální identita formována na bázi znalostí a přesvědčení individua, jež jsou vytvořeny podle sociálních kategorií, ke kterým člověk náleží nebo ke kterým se vztahuje.
2. Druhý přístup se vztahuje k teorii sociálních reprezentací (Moscovici, 1961). Předpokládá, že tyto znalosti a přesvědčení fungují jako označení či značky a modulátory (marqueurs et modulateurs) sociální identity.
3. Třetí přístup se více zaměřuje na individuální identitu (Markus, 1977 in Cohen – Scali et Moliner, 2008). Předpokládá, že by sociální reprezentace mohly být zdroji, ze kterých by jedinec mohl formovat sebe sama jako individualitu.
4. Čtvrtý přístup, reprezentovaný vícero autory jako např. Breakwell, Guichard, Zavalloni (vše dle Cohen – Scali et Moliner, 2008) předpokládá existenci procesu personalizace sociálních reprezentací, procesu, který přispívá konstrukci osobní identity.

Autoři článku uvádějí, že sami k problematice přistupují skrze syntézu vícera pohledů a přístupů.

Sociální kategorizace představuje kognitivní proces, jehož význam spočívá v usnadnění porozumění světu kolem nás. Jedinec tak rozlišuje mnohé sociální skupiny, podle různých kritérií (barva pleti, status, bohatství či chudoba, schopnost dosáhnout cílů apod.). Příslušnost ke konkrétním sociálním skupinám (kategoriím) pak ovlivňuje osobní identitu jedince (Cohen – Scali et Moliner, 2008). Tajfel (1972, s. 296 in Cohen – Scali et Moliner, 2008) uvádí, že sociální identita je definována znalostmi o tom, do jakých sociálních skupin patříme a jaký této příslušnosti přikládáme emocionální a hodnotící význam. Sociální identita

pak představuje soubor sociálních identifikací, které přebírají formu významných (signifikantních) sociálních kategorií a tvoří integrující část konceptu sebe sama (Cohen – Scali et Moliner, 2008). Sociální kategorizace však není jediným kognitivním procesem, který se podílí na formování osobní identity, smyslu a významu toho, kdo jsem. Dalším procesem je zkoumání osobních hodnot (Tajfel, 1970, 1972 in Cohen – Scali et Moliner, 2008), který se odehrává při zhodnocování příslušnosti k sociálním skupinám, uvědoměním toho, jaké hodnoty má jedinec se sociální skupinou shodné a v čem se naopak od dané sociální skupiny liší. Podle autorů je Tajfelova definice sociální identity úzce spojena s pojetím (notion, pojmem) reprezentace, který zahrnuje reprezentace individuální nebo sociální (Cohen – Scali et Moliner, 2008). Není tedy tak důležitá sociální realita kategorií (realité sociale des catégories), ke kterým se individuum vztahuje, nýbrž význam, které tyto kategorie mají v jeho očích. Tyto kategorie jsou v nepřetržité interakci se sociálními reprezentacemi. Usnadňují adaptaci individua na jeho prostředí a jeví se jako jeden ze základních zdrojů formování a proměn identity (Cohen – Scali et Moliner, 2008). Autoři tvrdí, že sociální identita je tak podle Tajfela v podstatě identita individuální, která integruje diversitu kolektivních příslušností. Individuální a kolektivní změny mohou být vysvětleny komplexní a kontinuální hrou vnímání sociálních kategorií, které jsou neustále reinterpretovány podle vývoje příslušnosti k sociálním skupinám (Cohen – Scali et Moliner, 2008).

Moliner a další se dále zabývají studiem sociálních reprezentací týkajících se genderu. V rámci teorie se zabývají také propojeností sociálních reprezentací a stereotypů, jež mají společné body. V rámci studia sociální reprezentace „muže“ a „ženy“ zkoumají společné obsahy, které obě reprezentace odlišují a obsahy, které se týkají stereotypů. Mezi jejich výsledky patří zjištění, že termín „žena“ je často spojován s „jemností“ (douceur), „citlivostí“ (sensibilité) a to jak u respondentů mužů, tak u respondentek žen (Vinet et Moliner, 2006). V rámci reprezentace „muž“ byly často asociovány obsahy „dominance“ (domination) a „síla“ (force), (Vinet et Moliner, 2006). Autoři vysvětlují, že tyto asociované atributy mají explikativní funkci pro vysvětlení chování žen a mužů (Vinet et Moliner, 2006).

V českém prostředí se sociálními reprezentacemi a genderovými tématy zabývá např. Wyrobková (2007).

Studium sociálních reprezentací ve vztahu ke genderovým kategoriím si tedy klade za cíl zjistit, jaké obsahy, elementy, tvoří, resp. jsou asociovány s dotazovanou kategorií „muže“ a „ženy“. Studium struktury sociální reprezentace pak zjišťuje, které z elementů tvoří jádro dané reprezentace a které jsou na periferii.

2.5 Vliv sociálního prostředí

Předešlá kapitola se zabývala pohlavní identitou jakožto sociálním konstruktem, který lze zkoumat pomocí metod výzkumu sociálních reprezentací. Tedy jakožto sociální konstrukt je výrazně ovlivňována sociálním prostředím. Hlubší zaměření se na sociální aspekty pojící se s pohlavní identitou má své opodstatnění vzhledem k vybrané populaci pro experimentální část. Následující kapitola se zaměří na popis těchto vlivů.

Člověk, resp. dítě, je v první řadě silně ovlivněno svými rodiči a celkově rodinou. S postupem věku se přidává vliv vrstevníků a dalších dospělých osob. Bussey a Bandura (1999) poukazují na propojenost vlivu rodičů na výběr vrstevníků, zdůrazňují, že rodiče a vrstevníci nejsou v rámci této problematiky dvě oddělené skupiny vlivů. Zmínění autoři tvrdí, že dítě si vybírá přátele na základě hodnot a standardů, které si osvojilo od rodičů (Bandura et Walters, 1959 in Bussey et Bandura, 1999). Tyto vztahy pak zpětně posilují převzaté rodičovské hodnoty. V disharmonických rodinách se může stát, že hodnoty zastávané vybranou vrstevnickou skupinou budou v konfliktu s hodnotami rodičů, i v tomto případě se však dle autorů jedná o vliv původní rodiny, kdy však předávané hodnoty jsou dítětem odmítány (Bussey et Bandura, 1999). Vliv samotné přítomnosti na uvědomění si „Já jsem já“ vzpomeňme Winnicotta (1958), viz. kap. 1.2.

2.5.1 Vliv rodinného prostředí

Maner-Idrissi (1997, in Declercq, 2008) se zabývala vlivem rodičů na feminitu a maskulinitu dětí. Popisuje, že již před narozením dítěte, mají budoucí rodiče rozlišené představy o svých dětech v závislosti na pohlaví (Maner-Idrissi, 1997, in Declercq, 2008). Hoffman (1975, in Declercq, 2008) provedl výzkum u nastávajících amerických matek ve věku pod 40 let. U budoucích matek převládala touha mít chlapce, který je podle nich muži více oceňován. Mezi hlavními důvody touhy po chlapci ženy uváděly: předání manželova příjmení a darování společníka manželovi (Hoffman, 1975 in Declercq, 2008). Mezi přání spojená s touhou po dívce byla uváděna: přítomnost společnice, možnost bavit se jejím oblékáním a stříháním

vlasů a přesvědčení, že dívky jsou poslušnější a je snadnější je vychovat (Hoffman, 1975 in Declercq, 2008). Dívky podle dotazovaných žen jim pak dále mohou pomáhat v domácích pracích a v péči o ostatní děti. Zůstávají více navázány na své rodiče a jsou dle dotazovaných žen roztomilejší a jemnější než zlobivější chlapci (Hoffman, 1975 in Declercq, 2008).

Výzkumy ukazují, že dospělí mají určité představy, reprezentace, o charakteristikách dívek a chlapců, tedy kategoriích mužů a žen, a tyto představy ovlivňují způsob vnímání dětí již od jejich narození, resp. od momentu určení jejich biologického pohlaví. Tyto představy a přesvědčení pak ovlivňují percepci dítěte dospělým (Rubin et al., 1974 in Declercq, 2008). Lidé tak dávají určité významy chování a projevům dítěte na základě jeho biologického pohlaví. (např. Rubin et al., 1974 in Declercq, 2008). Např. pláč nemluvněte je tak dospělými vysvětlován jako projev vyděšení u dívek a naopak jako projev vzteku u chlapců (Rubin et al., 1974 in Declercq, 2008). Tyto závěry se nevztahují pouze na rodiče dítěte, ale i na širší sociální okolí. Rodiče, či jiné blízké pečující osoby, zůstávají však jedněmi z nejdůležitějších osob, které dítě ovlivňují a skrze které, minimálně v prvních letech života, dítě vnímá okolní svět (Vágnerová, 2000).

Již dříve zmíněný Hoffman a Kloska (Hoffman et Kloska, 1995) zkoumali vliv genderových stereotypů rodičů na psychický vývoj dětí. Zjistili např., že dívky, jejichž rodiče skórovali nízko na škálách měřících genderové stereotypní postoje, měly silnější vnitřní locus of control, vykazovali trend směřující k nezávislým copingovým strategiím a skórovaly výše v testu měřící schopnosti ve čtení, jazykové schopnosti a matematické schopnosti (Hoffman et Kloska, 1995).

Declercq (2008) uvádí, že chování rodičů ovlivňuje diferenciaci dětí dle pohlaví na dvou polích: prostřednictvím fyzického prostředí nabízeného dítěti a skrze postoje rodičů, které dítě přebírá. Chlapci a dívky, již ve věku jednoho roku, tak dle citované autorky žijí v podstatě v jiných světech, rozlišených oblečením, hračkami a zařízením pokojů (Declercq, 2008). Rozdílné postoje rodičů k dívkám a chlapcům se dále projevují např. ve způsobu řešení problémů s dítětem. U dívek je dle Le Maner-Idrissi (1997, in Declercq, 2008) soustředěna pozornost rodičů na interpersonální aspekt, kdežto u chlapců se pozornost soustředí na samotné vyřešení problému.

Na poli kognitivního vývoje rodiče u chlapců podporují soustředění pozornosti na události a prvky událostí, které nejsou v danou chvíli reálně přítomné ve vnímání (Declercq, 2008). U dívek je naopak rodiči podporována pozornost k přítomným prvkům událostí a událostem samotným, které jsou v blízkosti dění a pro percepci jsou konkrétní (Declercq, 2008). U chlapců mj. tímto procesem tak rodiče podporují rozvoj abstraktního myšlení (Declercq, 2008).

Jiný výzkum ukazuje, že rodiče s tradičním pohledem na muže a ženu inklinují k podporování samostatnosti a nezávislosti více u chlapců, než u dívek (Trucker, McHale et Crouter, 2003). K problematice podporování samostatnosti se vyjadřuje také Janošová (2008). Uvádí, že rodiči je různým způsobem podle pohlaví dítěte podporována samostatnost, houževnatost, smysl pro zodpovědnost a volnost. Dle Janošové (2008) v severoamerické společnosti jsou tak spíše podporováni a pobízeni chlapci než dívky. Dívky jsou více chráněny a hlídány. Janošová dále uvádí, že v podmínkách naší společnosti je tomu spíše naopak. Dívky jsou zde pokládány za dříve zralejší a zodpovědnější. Jsou jim tedy např. dříve svěřovány klíče od bytu a můžou dříve chodit samy domů. Janošová (2008) však dodává, že to platí spíše jen do nástupu dospívání.

Další studie ukázaly, že rodiče mají tendenci trávit více času se svými dětmi stejného pohlaví, např. protože mají pocit, že je mohou naučit více a že jsou k jejich socializaci přirozeně více „kvalifikovaní“ (Harris, Morgan, 1991; Huston, 1983; Jackline, DiPietro et Maccoby, 1984 vše in Tucker, McHale et Crouter, 2003). I podle výsledků Tuckera a kol., rodiče tráví více času s dítětem stejného pohlaví (Tucker, McHale et Crouter, 2003). Tento rozdíl byl důležitý hlavně pro otce. Otázkou je, zda rodiče nejsou „přitahováni“ k dětem stejného pohlaví z důvodu vlastností, které jsou pro dané pohlaví charakterističtější. A pokud by syn nebo dcera byli expresivnější, tak se k nim rodiče budou vztahovat více citově bez ohledu na pohlaví dítěte (Tucker, McHale et Crouter, 2003). Výsledky zmiňovaných dále ukazují např. rozdíly v časovém zapojení (temporal involvement), tedy věnování času, dítěti podle pohlaví (sex) dítěte, ale ne podle charakteristik typických pro určité pohlaví (sex-typed personal qualities) dítěte (Tucker, McHale et Crouter, 2003). Naopak osobnostní charakteristiky pro pohlaví byly důležité pro faktor disciplíny (Tucker, McHale et Crouter, 2003). V případě citovosti (affection) hráli pro rozdílné rodičovské přístupy (PDT) význam jak pohlaví, tak

osobnostní charakteristiky pohlaví, a také věk dítěte. V dimenzi privilegií a domácích pracích hrálo důležitou roli pořadí narození sourozenců více než pohlaví a osobnostní charakteristiky, které nepredikovali PDT. (Tucker, McHale et Crouter, 2003).

Způsob, jakým jsou děti začleňovány do činností, představují požadavky rodičů na pomoc v chodu domácnosti (mytí nádobí, vynášení koše, pomoc při úklidu, opravě auta, stavbě chaty). Požadavky rodičů na děti bývají dle výzkumu Janošové (2003 in Janošová, 2008) genderově orientované a to především ze strany otců, kterým pomáhají při řekněme mužských činnostech spíše chlapci než dívky (oprava auta, stavba chaty). Domácí povinnosti se podle Janošové (2008) začínají dle pohlaví lišit od období středního školního věku. Podle citované autorky (2003 in Janošová, 2008) má obraz rodiny v představách dětí mladšího a středního školního věku podobu soustředných kruhů, který se dle Janošové podobá atomu. Ve středu tohoto kruhu je matka a interiér bytu. Na okraji kruhu je otec a exteriér bytu. Matka je tedy podle tohoto výzkumu spojována s činnostmi v interiéru bytu, kdežto otec tráví více času mimo byt a jeho činnosti jsou také více soustředěné vně (Janošová, 2008). Všimněme si, že tento model značně odpovídá tradičnímu rozdělení rolí, kdy matka obstarává „teplo domova“ a otec funguje především vně domov, resp. zajišťuje finanční stránku rodinného fungování.

Jak bylo řečeno v předešlých kapitolách, dítě získává informace ze svého okolí také díky observačnímu učení. Roli tedy nehraje pouze, jak se rodiče chovají přímo k dítěti, ale také, jak se chovají mezi sebou a ve vztahu k dalším lidem, i sami o sobě. Janošová (2008) uvádí, že působení rodiny se mění podle věku dítěte a tedy i s přibývajícím věkem je dítě schopno rozlišovat jemnější nuance v komunikaci rodičů a drobných rozdílů v komunikačních vzorcích a strategiích jednotlivých členů rodiny (Janošová, 2008). S věkem dítěte je sociální aspekt rodiny stále významnější (Janošová, 2008). Vzhledem k tomu, že každý člen rodiny je zároveň mužem či ženou, získává dítě zkušenosti s náplní genderové role (Janošová, 2008) každého z nich. Dítě vnímá, jak spolu rodiče komunikují a jak si rozdělují role. Je citlivé vůči jejich partnerské komunikaci a pozoruje, jak řeší nejrůznější situace (Janošová, 2008).

Děti mladšího a středního školního věku jsou již schopny pozorovat a porovnávat vlastní rodinnou situaci s rodinami svých spolužáků. Stále však berou za normální vzorce, které znají z vlastní rodiny (Janošová, 2008). Tento moment je důležité si uvědomit právě v situaci

nefungujících rodin a rodin, kde je přítomno např. násilí či jiné formy nepříznivého chování ze stran rodičů, nemluvě o fyzickém a psychickém týrání.

Rodina genderově formuje i představy dětí o budoucím zaměstnání. Dcery matek, které byly v domácnosti, plánovaly také spíše zůstat v domácnosti oproti dcerám, jejichž matky byly zaměstnány (Janošová, 2008). Naopak zaměstnanost matek příliš neovlivňuje budoucí profesní směřování synů, kteří jsou v tomto ohledu identifikováni spíše s otci (Beal, 1994). Janošová na konci textu upozorňuje, že profesní orientace dětí je ovlivněna i rodičem opačného pohlaví (2008). Uvádí výzkum, který ukazuje, že v takovémto případě hraje roli především kvalita vztahu mezi rodičem opačného pohlaví a dítětem (Brooks-Gunn et Matthews, 1979 in Janošová, 2008).

Beal (1994) uvádí, že ve středních a vyšších společenských vrstvách je kladen vyšší důraz na úspěšnost u chlapců, kdežto dívky více čelí genderové diskriminaci při aspiraci na vrcholové profesní posty. U nižších sociálních vrstev je tomu podle citované autorky naopak, jelikož dívky mívají lepší studijní výsledky a tudíž mohou získat alespoň přiměřenou kvalifikaci pro zaměstnání. V kontextu této diplomové práce tento jev může souviset s následnou prožívanou sebehodnotou u chlapců a dívek vyrůstajících v dětských domovech. Dovolím si předpokládat, že ve většině případů umístění dětí do dětského domova se jedná o rodiny nějakým způsobem sociálně a ekonomicky slabší. Beal (1994) zmiňuje jev tzv. kompenzační maskulinity, kterou popisuje u synů pocházejících většinou z nižších vrstev, kde je více kladen důraz na tradiční rozdělení mužských a ženských rolí. Kompenzační maskulinitou Beal rozumí přehnané „frajerství“ a projevy síly, především té fyzické a zároveň snahu vyhnout se jakýmkoli projevům feminity.

Pro děti je podle Janošové (2008) velmi významná identifikace s rodičem stejného pohlaví. Takovéto dvojice mohou tvořit i jakési koalice, sdílejí spolu podobné zkušenosti a pro děti je tento vztah významný pro jejich pohlavní roli, budoucí partnerské vztahy, budoucí vlastní rodičovství a i pro profesní role. Je důležité, aby rodič byl z pohledu dítěte imponující a zároveň snadno dosažitelný. Janošová uvádí, že v tomto procesu hraje velkou roli čas strávený s dítětem a víra rodičů, že je jejich dítě schopno se stát v budoucnu stejně dobrým či dokonce lepším než jsou oni sami (Janošová, 2008). Ovšem, proto, aby se dítě mohlo

identifikovat se svým rodičem stejného pohlaví, je zapotřebí, aby se nejprve rodič pozitivně identifikoval s dítětem (Janošová, 2008).

Pokud proces identifikace s rodičem stejného pohlaví neprobíhá hladce, nastupují různé strategie vyhnutí se psychickému diskomfortu. Janošová uvádí příklad, kdy se syn ve snaze vyhnout se psychické bolesti z pocitu vlastního selhání začne projevovat značně femininním způsobem (Campbell, 2005b in Janošová, 2008).

Zajímavý je poznatek o proměně role otce. Podle Silverstein et al. (2002 in Janošová, 2008) dochází k tzv. degenderizaci otcovství. Tito noví otcové nechtějí být pouze živiteli rodiny, ale touží i po hlubším citovém vztahu se svými potomky, což bylo dříve vnímáno za doménu ženskou (dle Janošové, 2008).

Pokud předběhneme k tématu kapitoly týkající se partnerských vztahů, můžeme zmínit, že: „*otcové jsou pro své syny obvykle nejbližším vzorem mužského chování vůči ženám*“ a zároveň i ženské sebevědomí dívek a jejich spokojenost s ženskou rolí a sexuální život je i u dívek ovlivněn především postavou otce (Janošová, 2008, s. 182). Dle citované autorky se charakter vlastního prožitku ženskosti u dcer formuje primárně na základě postoje otce vůči ženám a zároveň na jeho vztahu vůči dceři (Janošová, 2008). Janošová cituje výzkum Scheffera a Nause (1999 in Janošová, 2008), který sice nepotvrdil souvislost mezi akceptací otcem a spokojeností s ženstvím, ale potvrdil vztah mezi otcovým přijetím a celkovým sebevědomím žen i jejich důvěrou v uspokojivé partnerské vztahy. Podobný princip funguje dle Janošové (2008) také ve vztahu matek a synů. Vzhledem k tomu, že Janošová (2008) popisuje vliv rodiny do značné míry prostřednictvím identifikace, i k vlivu sourozenců přistupuje podobně. Pro mladšího ze sourozenců tak starší sourozenec může představovat bližší model identifikace, než samotný rodič (Janošová, 2008).

Bubleová, Matějček, a Kovařík (1997) se však přiklání k názoru, že pro zdravou identifikaci s vlastním pohlavím je významný zejména rodič stejného pohlaví. Své závěry vyvozují ze srovnání žen z fungujících rodin s ženami, které byly nechtěnými dětmi, kde chlad a odmítání přicházelo zejména od matky. Rozdíly u obou těchto skupin byly statisticky významné (Bubleová, Matějček et Kovařík, 1997).

Kapitole zabývající se vlivem rodinného prostředí bylo věnováno více prostoru z důvodu tématu této diplomové práce, která se zaměřuje především na vnímání ženy a muže u lidí, kteří vyrůstali mimo svou rodinu.

2.5.2 Vliv vrstevníků a širší společnosti

Vývoj gender identity je také ovlivněn sociální skupinou, do které dítě náleží a také tou, které chce být součástí (Martin et Ruble, 2004). Dítě si velmi rychle vytvoří působivý kognitivní obraz o komponentách gender identity a gender stereotypů a uvědomí si požadavky na chování a zastávané normy a hodnoty dané sociální skupiny. V této souvislosti se vracíme ke kognitivní teorii a vývoji genderu. Dítě chce porozumět světu, který ho obklopuje (Martin et Ruble, 2004). V souvislosti s vrstevnickou skupinou a vlivem širší společnosti hovoříme více o genderu, než o pohlavní identitě jako takové, tedy směřujeme spíše k sociálním charakteristikám identity muže a ženy.

O významu sociálních skupin a vývoji identity jako takové jsme se již zmínili v kapitole 1.3.1, kde jsme se mj. zabývali tělesným schématem v souvislosti s identitou. Vzpomeňme např. výzkum Rašticové (2009) zabývající se souvislostmi výskytu depresivních symptomů a nespokojenosti s vlastním tělem v adolescenci, vyskytující se více u dívek než u chlapců. Obecně ve společnosti převládá tlak na tělesnou atraktivitu u žen.

Významným sociálním prostorem jsou pro dnešní adolescenty virtuální sociální sítě. Tortajada, Araüna a Martínez se zabývali fotografiemi, kterými se prezentují dospívající na sociálních sítích (2013). Provedli kvantitativní a kvalitativní analýzu fotografií, které adolescenti vložili na dané sociální sítě. Autoři chápou tvorbu a sdílení takovýchto fotografií jako součást procesu konstrukce vlastního self (Tortajada, Araüna et Martínez, 2013) tedy té části, která je veřejně virtuálně sdílena. Zjistili, že gender a sexualita jsou hlavními faktory, podle kterých lze fotografie, resp. sebe - prezentace třídit a strukturovat (Tortajada, Araüna et Martínez, 2013). Danou situaci dávají autoři do kontextu s přítomností genderových stereotypů na sociálních sítích a také v reklamách, kterou by bylo dle citovaných zapotřebí zmírnit či jí zabránit, aby se zabránilo bezmyšlenkové reprodukci těchto genderových stereotypů a přispělo se tak ke schopnosti kritického zhodnocení (Tortajada, Araüna et Martínez, 2013).

Genderovým stereotypy se zabývala mj. Gerber (2009), která je zkoumala v souvislosti s vnímaným statusem ženy a muže a rysy osobnosti. Podle tradičních stereotypních představ je pohlavní centrálním determinujícím faktorem osobnostních rysů mužů a žen, přičemž muži mají v rámci těchto stereotypů obecně vyšší společenský status než ženy (Gerber, 2009). V této souvislosti připomeňme proměnu postojů a chování rodičů k novorozencům založeného jen na biologickém pohlaví dítěte (viz. kap. 2.5.1). V rámci vlivu vrstevníků a širšího sociálního okolí můžeme tedy uvažovat o rozdílném chování lidí vůči dívkám a chlapcům. Toto chování může být ovlivněno právě představami zastávanými těmito osobami. Významné osoby mimo rodinu, které významně jedince ovlivňují, bývají často lidé z různých institucí, kterých je jedinec, potažmo dítě součástí. Takovouto institucí je škola, ale také např. dětský domov.

2.5.3 Gender jako sociální fenomén

Feminita a maskulinita mohou být vnímány jako dva protilehlé póly jedné dimenze, nebo se k nim může přistupovat jako ke dvěma nezávislým konstruktům (Bem, 1983). Jak ženy, tak muži mohou tedy disponovat vlastnostmi a charakteristikami tradičně přisuzované oběma pohlavím, anebo naopak můžou u nich být obě tyto skupiny vlastností a charakteristik potlačeny (Bem, 1983).

Janošová (2008) uvádí, že se ženy a muži liší v podstatě mnohem méně, než se obecně předpokládá. Například uvádí, že porovnávání mužů a žen zastávajících stejnou pracovní pozici ukázalo jen málo osobnostních rozdílů mezi oběma pohlavími (Janošová, 2008). Přesto však dodává, že existují značné rozdíly ve volbě povolání mezi muži a ženami (Janošová, 2008).

Zdá se tedy, že rozdíly mezi pohlavími mohou být udržovány představou, ze které pak vyplývají a ne naopak? Zůstává otázkou, co je příčinou a co následkem a zda je možné najít jedno řešení pro všechny oblasti života.

Podle autorky Badinter (2005) např. existuje ve společnosti představa dominujícího mužství. Badinter (2005) uvádí 4 základní charakteristiky „opravdového muže“, které ve společnosti přetrvávají:

- samostatnost a nezávislost,

- agresivita, schopnost prosadit se,
- nenechá se ovládat, naopak ovládá druhé a to jak muže, tak ženy.
- A především není ženský. Záměrně se vyhýbá ženskému chování a aktivitám.

Již jsme několikrát zmínili, že představy o obsahu a charakteru role muže a ženy silně kulturně variují. Rozdíly mezi kulturami a jejich společnostmi se zabývala již Mead. Uvádí příklad z Nové Guiney, kde osobnostní rysy připisované ženám a mužům jsou velmi rozdílné od osobnostních rysů připisovaných ženám a mužům v našem kulturním prostředí (Mead, 2010). Ženy kmene, který uvádí, jako příklad mají dokonce dominantní postavení (Mead, 2010). Mead zároveň poznamenává, že právě např. dimenze dominance – submise nemusí být v rámci rolí ženy a muže vůbec rozlišována (2010).

Tedy pokud se lze dívat na muže a ženu, resp. role jim ve společnosti a kultuře připisovaným, můžeme na tyto fenomény nahlížet jako na sociální konstrukty, které mohou být objektem studia sociálních reprezentací, které bude tvořit část výzkumu této diplomové práce.

2.6 Pohlavní identita, sexuální chování a navazování partnerských vztahů

Kapitola vychází z předpokladu, že zvládnutá a dobře integrovaná osobní identita a tedy i pohlavní identita umožňuje navázání plnohodnotného partnerského vztahu (Erikson, 1996). Tématem kapitoly jsou souvislosti mezi pohlavní identitou a sexuálním chování a anticipací sebe jakožto ženy - budoucí matky či muže - budoucího otce.

Od identity k intimitě

Jedinec, který si není jistý sám sebou, nemá stabilně zformovanou identitu, se nedokáže dle Eriksona (1996) plně ponořit do intimního vztahu s druhým člověkem. V takovém vztahu totiž dochází k částečnému ztracení se sebe samému a dočasné ztrátě kontroly. Toto člověk, jehož identita nestojí na pevných základech, jen stěží dovolí (Erikson, 1996).

Zdá se, že lidé s dobře zformovanou identitou jsou spokojenější se svými přátelskými vztahy, ať už míra intimity je vyšší či nižší (Moore et Boldero, 1991).

K tématu intimity a identity v partnerském vztahu Říčan (1990) poznamenává, že muž se slabou identitou se bude intimitě v blízkém vztahu vyhýbat. Naopak žena ji přijme, ale přidá

k ní závislost (Říčan, 1990). Citovaný autor dále popisuje charakteristiky intimity jako tělesnou a duševní něhu, kde není přítomen stud, obavy ani přílišné racionální kontroly, jako sdílení pocitů, otevření se; důvěru; úctu a respekt k partnerovi včetně jeho potřebě svobody a jeho odlišností, jako realistické poznání druhého a přijetí druhého jaký je, bez studu za nedostatky druhého, jako upřímnou otevřenost vůči vlastním pocitům souvisejících s partnerem (přiznání si, že nás někdy nudí, rozčiluje apod.), jako radost ze závazku, společných plánů a budoucího směřování, jako humor, nadhled a hravost, jako objevování drobností v osobnosti partnera, poznávání a zažívání nových překvapení a jako věrnost a výlučnost, jelikož dle Říčana intimní vztah mezi mužem a ženou lze ve své hloubce uskutečnit jen ve dvou (Říčan, 1990).

Doherty a Feeney (2004) se zabývaly vazbou, teorií attachmentu dle Bowlbyho (2010), v dospělém věku. Dle jejich závěrů, je i v dospělém věku vazba na druhou osobu velmi významná. Nejčastěji se vztahuje k romantickému vztahu, tedy partnerovi/partnerce, ale také k rodičům, sourozencům a přátelům (Doherty et Feeney, 2004). Autorky doplňují, že romantické vztahy (resp. partnerské vztahy) představují jeden z nejsilnějších zdrojů pocitu bezpečí v dospělosti (Doherty et Feeney, 2004). V dospělosti jsou vlastní děti a také sourozenci dle výsledků zmiňovaného výzkumu na vyšší pozici oproti rodičům. Rodiče však zaujímají stále velmi důležitou roli v poskytování bezpečné základny (Doherty et Feeney, 2004). Dále souvislostí typu vazby a partnerskými vztahy, spokojeností v partnerských vztazích a způsoby řešení konfliktů se zabývala např. Lin (2003).

Sebe – pojetí a sexuální chování

Breakwell a Millward (1997) se zabývaly sebe – pojetím (self - concept) a sexuálním chováním u adolescentů ve věku 16 – 19 let. Dle jejich výsledků se u mužského sexuálního sebe – pojetí (sexual self – concept) objevila dimenze socio – emocionální (romantika, citlivost a erotika) a dimenze vztahová (využívající, svůdné, experimentální)¹³, (Doherty et Feeney, 2004). U ženského sexuálního sebe – konceptu se objevily obsahy týkající se asertivity (neochota mít sexuální styk před svatbou, kontrola v souvislosti se sexuálními aktivitami a předstírání užívání si sexuálního aktu), (Doherty et Feeney, 2004). Autorky se ve

---

¹³ Přeloženo do češtiny autorkou diplomové práce.

své studii dále zabývaly souvislostmi charakteru sexuálního sebe – pojetí a rizikového sexuálního chování. Podle jejich výsledků muži s vysokou vztahovou složkou v sexuálním sebe – konceptu měli méně sexuálních zkušeností a také v nižší míře užívali alkohol a tabák (Doherty et Feeney, 2004). Ženy s vysokou mírou asertivity byly méně často panny, měly více sexuálních partnerů a konzumovaly více alkoholu a tabáku, ale zároveň se nedá říci, že by používaly méně prezervativy (Doherty et Feeney, 2004). Autorky doplňují, že modely snažící se vysvětlit adolescentní chování by měli přihlížet k významu chování v souvislosti se stabilními aspekty sebe – konceptu. Zároveň připojují, že struktura sexuálního sebe – konceptu je výrazně ovlivněna dominantními sociálními reprezentacemi genderových rozdílů a vztahů (Breakwell et Millward, 1997).

Podle studie Campbella a Wilbura (2009) sebe – koncept souvisí také s výběrem partnera. Pro ženy je při výběru muže/partnera důležitější jeho status a prostředky. Muži více na ženách oceňují jejich fyzický vzhled (Campbell et Wilbur, 2009). Zmíněná studie shrnuje výsledky dalších výzkumů, které potvrdily, že pro ženy je v sebe - konceptu důležitější vlastní atraktivita a pro muže jejich status. Tedy, ve vlastním sebe – konceptu nabývají na významu ty aspekty, které jsou oceňovány potencionálními partnery (Campbell et Wilbur, 2009). Vzpomeňme na dříve citovaný výzkum, který ukázal, že heterosexuální ženy a homosexuální muži, jejichž partnery jsou tedy muži, bývají více nespokojeni se svým fyzickým vzhledem ve srovnání s homosexuálními ženami a heterosexuálními muži, jejichž partnerky jsou ženy (viz. kap. 1.3.1).

Willi (2011) popisuje tři způsoby výběru partnera: na základě podobnosti jednomu z rodičů; na základě rozdílnosti vůči jednomu z rodičů a na základě podobnosti sobě samému. V tomto přístupu můžeme také sledovat význam vlastní identity při výběru partnera.

Šulová (2011) popisuje faktory ovlivňující volbu partnera osobnostně podmíněné, biologicky podmíněné a sociálně podmíněné. V souvislosti s faktory osobnostně podmíněnými Šulová zmiňuje Sagerův přístup rozlišující typy partnerů: orientovaný na rovnoprávnost; romantický; rodičovský; dětský; racionální; přátelský; nezávislý (Sager, 1976 in Šulová, 2011). Dále pak uvádí dva principy vyhledávání partnera: princip komplementarity (doplňování) a princip podobnosti (Šulová, 2011). Komplementaritu zmiňuje také Vágnerová: „*Komplementarita je*

primárně dána faktem, že jde o vztah muže a ženy, jejichž sexuální role jsou odlišné a na této úrovni se vzájemně doplňují.“ (Vágnerová, 2000, s. 329).

Mezi faktory biologicky podmíněné Šulová (2011) zmiňuje sníženou odolnost vůči zátěži, psychofyziologické poruchy, geneticky podmíněné projevy temperamentu a disproporce mezi fyzickou a psychickou zralostí v době dospívání (v době volby partnera). Mezi faktory podmíněné sociálně jsou zmiňovány faktory:

1. *„vyplývající z procesu socializace a individuace obecně (attachment, deprivace, výchovné principy),*
2. *vyplývající především z původní rodiny,*
3. *vyplývající z aktuální životní situace (bydlení, finanční situace, zdraví)“*, (Šulová, 2011, s. 185).

Identifikace s rodičem stejného pohlaví podle Šulové (2011) ovlivňuje vlastní identitu a převzetí adekvátního chování vlastního pohlaví. Naopak rodič opačného pohlaví hraje důležitou roli při výběru partnera a celkově rodinná situace slouží jako model při utváření vlastní budoucí rodiny a to jak po stránce emoční, tak týkající se postojů, výchovných principů, způsobů komunikace a také trávení volného času (Šulová, 2011).

3. Problematika formování pohlavní identity u dospívajících v dětských domovech

Některé charakteristiky života v dětském domově

Vliv života v ústavní rodinné péči výstižně popisují Dunovský a Šulová (2011). Dítě obvykle není trvale přiděleno k jednomu vychovateli a vychovatelé navíc nemají jasně formulovanou a prožívanou zodpovědnost za vývoj dítěte (Dunovský et Šulová, 2011). Problémem pak často bývá nevytvoření trvalé citové vazby s jednou osobou (Dunovský et Šulová, 2011). Jako příklady důsledků pro tuto populaci autoři uvádějí chybějící: *„pocit kontinuity životního běhu, trvalosti mezilidských vztahů, pevné osobní identity a chybí jim modelové chování běžné v rodinné struktuře“* (Dunovský et Šulová, 2011, s. 231). Dalším autory zmiňovaným problémem je ukončení možnosti poskytování ústavní péče v 18. roce života dítěte, tedy

pokud nepokračuje ve studiu, přičemž tento věk ne vždy koresponduje s dospělostí ve smyslu osobnostní zralosti (Dunovský et Šulová, 2011).

Důsledky ústavní péče na osobnost člověka se zaměřením na pohlavní identitu

Pro formování genderové role je u dětí z dětských domovů velmi významná přítomnost identifikačních vzorů (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997). Podle Janošové (2008) je jedním z ukazatelů psychosexuálního zdraví mj. schopnost zamilovat se a utvořit spokojené partnerství. Jedinci, kteří byli v dětství vystaveni citové deprivaci, jak tomu často bývá právě u dětí vyrůstajících v dětských domovech, mívají dle citované autorky potíže právě v oblasti psychosexuální (Janošová, 2008). V případě dívek z dětských domovů je situace jiná než v případě chlapců, jelikož v dětských domovech bývá větší počet vychovatelek žen, než mužů. Stejně tak s chybějícím mužským vzorem Bubleová, Matějček a Kovařík. (1997) spojují i kriminální činnost lidí, zejména mužů, vyrůstajících v prostředí s nedostatkem mužských vzorů, od kterých by se chlapci mohli naučit sebeovládání a odpovědnosti.

Přestože děti vyrůstající v dětských domovech do určité míry mohou nalézt identifikační vzory, tedy zejména ženské, nedá se automaticky předpokládat, že se od nich dočkají „mateřského“ a bezvýhradného přijetí (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997). Lidé, zejména postižení citovou deprivací, mají pak potíže s citovou odezvou ve svých partnerských vztazích (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997). Formování pohlavní identity u těchto dětí není dle zmíněných autorů narušené pouze citovou deprivací z raného dětství, ale také velmi záleží na období středního školního věku dítěte. Ten je dle autorů obdobím, kdy se chování ze strany dospělých vůči dětem proměňuje a získává svou „zřetelnou dospělou formu“ (Bubleová, Matějček et Kovařík, 1997, s. 64).

Matějček (1986) popsal tři formy důsledků psychické deprivace¹⁴: apatie a pasivita; zvýšené úsilí o získávání podnětů a setrvávání na úrovni povrchních kontaktů. Osobnost dítěte a v budoucnu tedy i dospělého člověka, je podle autorů Langmeiera a Matějčka (1963) významně ovlivněna skutečností života v dětském domově. Zmínění autoři citují Goldfarba a jeho popis možných důsledků života v ústavní péči: defekt v abstraktním pojmovém myšlení;

---

¹⁴ Psychickou deprivací se rozumí: „nedostatečné uspokojení základních potřeb duševních“ (Langmeier et Matějček, 1963, s. 14)

nedostatek normálního útlumu (např. hyperaktivita); „hlad po lásce“; agresivita a hostilita; emoční nezralost a plochosť a opoždění v sociálním vývoji (Langmeier et Matějček, 1963). Šulová (2011) mezi další důsledky deprivace uvádí komplikace při procesu integrace Já. *„Pokud dítěti tato jedna na něho soustředěná pečující osoba chybí, dochází ke značným problémům při procesu formování jeho identity, jeho sebepojetí, sebeobrazu, k vymezení Já od Ty i od ostatních. Je komplikován kromě jiného proces pozitivního vnímání světa, který dítě obklopuje a vnímání sebe sama v něm.“* (Šulová a kol., s. 68). A dále pak komplikace v socializačním procesu, resp. nedostatečné rozvinutí tzv. *„sociálního Já, které dítěti umožňuje chápat okolní svět, jeho normy, potřeby jiných, přání jiných, pomáhá mu rozvíjet empatii, intuici, sociální dovednosti a osvojovat si sociální normy“* (Šulová, 2011, s. 68). Psychická deprivace se však netýká pouze dětí vyrůstajících v dětských domovech. Ohroženy jsou také děti žijící ve svých biologických rodinách, ve kterých jsou přítomné některé patologické faktory (např. alkoholismus, drogy, agresivita, kriminalita), (Matějček, 1992).

Na problematiku utváření pohlavní identity v ústavní péči, konkrétně v dětských domovech, naváže výzkumná část této diplomové práce.

Empirická část

4. Téma

Studie této diplomové práce je postavena na východiscích shodných s východisky Bubleové, Kovaříka a Matějčka (1997), které se zároveň promítaly v teoretické části práce. Přebíráme zároveň teorii Eriksonovu (2002) o vývojových stádiích, přičemž zdařilý průchod jedním stadiem ovlivňuje zvládnutí vývojového stadia následujícího. Bubleová, Kovařík a Matějček (1997) zmiňují Říčanův dodatek, tedy že komplikovaný vývoj v jednom vývojovém stadiu ovlivňuje nejen průběh vývoje ve stadiu následujícím, nýbrž může mít důsledky daleko v budoucnu života jedince (Říčan, 1990). Bubleová, Matějček a Kovařík (1997) dále poznamenávají, že střední školní věk je obdobím významným pro přijetí mužské či ženské role a dobou dozrávání instinktivního rodičovského chování vůči malému dítěti. Podmínkou zdárného přijetí pohlavní role a dozrání rodičovského chování je podle autorů dostatek vzorů „mužské“ a „ženského“ chování, sexuálního (erotického) chování náležející dle kultury ke konkrétnímu pohlaví a dostatek vzorů chování rodičovského příslušející podle pohlaví (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997). Titíž autoři zároveň předpokládají, že pro identifikaci s vlastním pohlavím, tedy k získání zdravé pohlavní identity, je zapotřebí patřičných vzorů stejného pohlaví (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997).

Studie Bubleové, Kovaříka a Matějčka (1997) ukazují významné rozdíly v psychickém vývoji dětí z dětských domovů a dětí z rodin. Jedním ze základních termínů těchto autorů je psychická deprivace a subdeprivace jako důsledek nedostatečných a nekvalitních mezilidských vztahů v životě dítěte (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997). Psychická deprivace a subdeprivace se však může vyskytovat také v rámci rodiny, což dokazuje studie citovaných autorů zabývajících se nechtěnými dětmi (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997).

Podle Bubleové, Kovaříka a Matějčka (1997) v dětských domovech převládají ženské vzory. Problematickou otázkou však zůstává, zda jsou tyto ženské vzory tzv. „mateřské“, poskytující bezvýhradné přijetí. Mužské vzory dle citovaných autorů v dětských domovech nejsou dostatečně zastoupeny. K typickému mužskému chování tito autoři řadí dominanci a zároveň ochranný postoj vůči ženám. Ochranný postoj vůči ženám a dětem představuje dle autorů a jejich teoretického zkoumání základní společenský úkol muže (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997). Deprivovaní muži nebývají podle Bubleové, Kovaříka a Matějčka (1997) dominantní ani ochranitelští vůči ženám. Děje se pak, že tito muži přitahují ženy, které jsou

ve zvýšené míře protektivní. Ženám dle Bubleové, Kovaříka a Matějčka (1997) nechybí vzory ženského chování, projevují se však ve vyšší míře poddajností a tzv. „vletí do každé otevřené náruče“ (tamtéž, s. 63). Takovéto ženy pak nacházejí partnery především v protektivních a zároveň dominantních mužích vůči ženě, dětem a rodině (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997).

Pro následující výzkum tedy předpokládáme, že sociální prostředí, lidé a charakter vztahů, ovlivnili vývoj pohlavní identity a vyskytnou se tak rozdíly mezi experimentální a kontrolní skupinou.

4.1 Cíle výzkumu

Kvalitativní výzkum této práce si klade za cíl popsat a získat vhled do života mladých lidí, kteří prošli ústavní výchovou, konkrétně dětským domovem. Tématem výzkumného záměru je nalezení charakteristik v rámci tématu pohlavní identity.

Věková kategorie dotazovaných osob byla zvolena na základě vývojové teorie Eriksona (2002) na období od 18 – 26 let, tedy stadium intimity/izolace. V předešlém stadiu mělo dojít k ustálení vlastní identity a sociálních rolí s tím souvisejících (Erikson, 2002). Jak již bylo zmíněno v teoretické části, pokládáme pohlavní identitu za součást osobní identity (např. Hetherington in Šulová, 2011). V rámci kvalitativní části výzkumu tak přistupujeme k člověku a pohlavní identitě z širšího úhlu pohledu. Horní věkovou hranici adolescence chápeme v širším rozmezí, tedy s možností do 25 či 26 let.

Oblasti pohlavní identity, na které je zaměřena pozornost kvalitativní části, jsou: vnímané a představované osobnostní charakteristiky muže a ženy, role muže a ženy, charakter partnerského vztahu, sebepojetí a sebehodnocení. Šetření se zaměří také na rodinnou, vnímání osobností rodičů a dalších důležitých osob (žen a mužů) a partnerské zkušenosti. Pokusíme se zmapovat kognitivní a afektivní aspekty, tedy koncepty a emotivně zabarvené hodnocení.

4.1.1 Výzkumné otázky

Na základě výše zmíněného tematického rámce a předcházející teoretické části práce předpokládáme významný vliv sociálního prostředí, ve kterém dítě vyrůstá na jeho pohlavní identitu. Z tohoto vyplývá výzkumná otázka: „Liší se pohlavní identita u mladých lidí

vyrůstajících v rodinách od mladých lidí, kteří vyrůstali v ústavní péči, konkrétně v dětském domově?“

Následující dílčí výzkumné otázky budou porovnávány u obou skupin respondentů, tedy u respondentů, kteří vyrůstali v rodinách a u těch, kteří mají zkušenost s dětským domovem.

Dílčí výzkumné otázky

1. Jaké jsou charakteristiky přisuzované muži a ženě?
2. Jaký je charakter vztahu a interakce mezi mužem a ženou v rámci partnerského vztahu?
3. Jaký je obsah sociálních reprezentací „Já“, „Ideální Já“, „Ideální muž“, „Ideální žena“, „Já muž“/„Já žena“?
4. Jaký je charakter sebepřijetí a vnímané vlastní hodnoty?
5. Vyskytují se představy a postoje odpovídající tradičním genderovým stereotypům¹⁵?
6. Jak respondenti popisují svou rodinu především s akcentem na otce - muže a matku - ženu?
7. Jak respondenti popisují své zkušenosti ve svých partnerských vztazích?

Výzkum se především zaměří na odhalení charakteristik osob a vztahů, které sami respondenti sdělí. Sledovány budou především rozdíly mezi skupinami.

4.2 Metody sběru dat

Pro výzkum byl zvolen polostrukturovaný rozhovor. Otázky rozhovoru byly vytvořeny za účelem výzkumu této diplomové práce diplomantkou, vzor viz příloha č. 1. Účelem polostrukturovaného rozhovoru v kvalitativním výzkumu je porozumění zkušenosti (Hendl, 2008). Součástí výzkumné situace je kresba, která slouží následně jako podklad první části rozhovoru a není dále analyzována. Rozhovor se skládá celkem ze tří částí:

- Projektivní část: kresba postav Adama a Evy. Rozhovor o charakteristikách jednotlivých postav a charakteru vztahu a vzájemné interakce mezi postavami.
- Rozhovor zaměřený na sebepojetí a sebehodnocení respondenta. Sociální reprezentace pojmů: „Já“, „Ideální já“, „Ideální muž“, „Ideální žena“, „Já muž/Já žena“.

---

¹⁵ Podobě tradičních genderových stereotypů ve společnosti se věnuje kapitola 2.5.3 teoretické části.

- Rodinná situace v minulosti a nyní, pobyt v dětském domově, zkušenosti v partnerských vztazích.

Rozhovor trvá přibližně 1h až 1,5h. Administrace je realizována diplomantkou při osobním setkání s respondenty. Rozhovor je nahráván na diktafon se souhlasem respondentů. Respondenti jsou informováni o anonymitě výzkumu a o faktu, že daný rozhovor bude posouzen dalším nezávislým posuzovatelem za účelem objektivit vyhodnocovaných dat.

4.3 Výzkumný soubor

Mladí dospělí ve věku od 18 do 26 let, kteří mají zkušenost s výchovou v ústavní péči, konkrétně v dětském domově. Časový horizont pobytu v dětském domově nebyl konkrétně definován z důvodu již tak obtížného sestavení dostatečně početného výzkumného vzorku. Ze stejného důvodu byli oslovováni respondenti na území celé České republiky. Do kontrolní skupiny byli oslovováni respondenti vyrůstající ve své biologické rodině. Snahou bylo sestavit dvě skupiny odpovídající si faktorem vzdělání a rozložením zastoupení mužů a žen. Výzkumná skupina n=16, kontrolní skupina n=16. Další deskriptivní údaje viz tabulky 1, 2 a 3.

	Pohlaví		
	žena	muž	
	n	n	n
Výzkumná skupina (DD)	9	7	16
Kontrolní skupina (RD)	8	8	16
n	17	15	

Obr. 1, Tab. č. 1: Rozložení respondentů podle pohlaví. Rodina = kontrolní skupina; dětský domov = výzkumná skupina.

Vzdělání DD	ženy	muži	n
student VŠ	3	1	4
SŠ, SOU	3	4	7
ZŠ	2	3	5
n	8	8	16

Obr. 2, Tab. č. 2: Rozložení respondentů podle vzdělání. Výzkumná skupina.

Vzdělání RD	ženy	muži	n
student VŠ	5	3	8
SŠ, SOU	4	2	6
ZŠ	0	2	2
n	9	7	16

Obr. 3, Tab. č. 3: Rozložení respondentů podle vzdělání. Kontrolní skupina.

	Průměrný věk	SD
Skupina DD	21,25	2,28
Skupina RD	24,15	1,27

Obr. 4, Tab. č. 4: Průměrný věk a směrodatná odchylka pro skupinu výzkumnou (DD) a skupinu kontrolní (RD).

4.4 Průběh sběru dat

Sběr dat probíhal od března roku 2014 do října roku 2014. Respondenti z výzkumného souboru byli oslovováni skrze instituce dětských domovů, azylových domů a neziskových organizací. Dalším prostředím oslovování respondentů byly internetové sociální sítě a ústní předávání informace. Vzhledem ke specifitě výzkumného souboru a možnostem diplomantky výběr výzkumného souboru nebyl náhodný. Obdobně probíhal výběr souboru kontrolní skupiny, kde již byly kladeny větší nároky vzhledem ke kritériu úrovně vzdělání a počtu zastoupení mužů a žen, tedy snaze o podobnost obou souborů. Celkem bylo realizováno 39 rozhovorů. Do následující části analýzy dat bylo zahrnuto 32 rozhovorů. Sedm rozhovorů z kontrolní skupiny bylo vyřazeno z důvodu neodpovídajícího kritéria podobnosti s výzkumným souborem. Pro oslovení respondentů byl vytvořen leták, který byl umístován na veřejná místa a do institucí (viz. příloha č. 2). Respondentům byla za jejich účast nabídnuta zpětná vazba a drobná finanční odměna. Rozhovory s respondenty byl nahráván na diktafon. Části jednotlivých rozhovorů byly posouzeny nezávislým posuzovatelem, viz níže. Tito nezávislí posuzovatelé byli z řad studentů psychologie.

4.5 Analýza dat

Analýza kvalitativní části výzkumu probíhala na několika rovinách. V závislosti na formulovaných výzkumných otázkách byl zvolen přístup fenomenologický a diskurzivní analýza. Fenomenologický přístup byl zvolen z důvodu hledání témat, která se ve výpovědích respondentů k danému tématu objevují. Tento přístup umožňuje všimnout si témat, která by mohla být opominuta. Cílem fenomenologického přístupu je porozumění zkušenosti jedince

(Hendl, 2012). Diskurzivní analýza byla zvolena z důvodu nalezení významů zakotvených v jazyku. Tento přístup vychází z přesvědčení, že jedinec není pouze reflektujícím životních událostí a světa, nýbrž zároveň sám svou realitu vytváří skrze prostředky reprezentace této reality (Hendl, 2012). Právě koncept sociálních reprezentací se zaměřuje na zkoumání obsahu a struktury mentálních reprezentací u různých sociálních skupin (viz. kap. 2.4.2). Diskurzivní analýza v českém prostředí byla např. použita Záborskou ve výzkumu zabývajícím se identitou žen v období státního socialismu (Hendl, 2012).

Analýza dat první (část C) a poslední části rozhovoru (část D)

Po první etapě náslechu první a poslední části rozhovoru (část C a D viz příloha č. 1) byla zaznamenána témata, z nichž byly vytvořeny kategorie (viz příloha č. 3). Následoval náslech dvěma posuzovateli, kteří výskyt kategorií zaznamenávali do připraveného archu (instrukce pro posuzovatele a záznamový arch viz příloha č. 3). Každý rozhovor byl tedy posouzen dvěma posuzovateli z důvodu navýšení přesnosti a objektivity posouzení. Data byla následně převedena do čísel, aby mohla být dále vyhodnocena¹⁶. Zpracování proběhlo neparametrickými testy užívající pořadové hodnoty (Mann-Whitneův pořadový test a Wilcoxonův test). Odpovědím, které zaznamenali oba dva posuzovatelé (silná shoda), bylo přiřazeno číslo 2 (-2). Odpovědím, které byly zaznamenány pouze jedním posuzovatelem, bylo přiřazeno číslo 1 (-1). Minusové hodnoty znamenají vyjádření opaku významu dané kategorie respondentem, např. sdělení o submisivní matce, bylo zaznamenáno do kategorie dominantní matka znakem tomu určeným (viz. příloha č. 3). Situaci, kdy jeden z posuzovatelů zaznamenal kladnou odpověď a druhý zápornou odpověď, tedy 1 a -1, bylo přiřazeno číslo 3. Tyto odpovědi (neshody posuzovatelů) nebyly zahrnuty do samotné analýzy pro jejich rozpornou kvalitu výpovědi. Nezaznamenaným polím v záznamovém archu bylo přiřazeno číslo 0.

---

¹⁶ Způsob převedení na číselné hodnoty: shoda posuzovatelů = 2 (-2 v situaci, kdy byl respondentem zmíněn opak dané kategorie); zaznamenáno pouze jedním z posuzovatelů = 1 (-1 v téže situaci jako výše); rozpor mezi posuzovateli = 3 (jeden z posuzovatelů zaznamenal 1 a druhý -1 u dané kategorie); kategorie nebyla zmíněna a tedy ani zaznamenána = 0.

Analýza druhé části rozhovoru (část A viz příloha č. 1)

Tato část zahrnovala otázky zkoumající sociální reprezentace. Způsob analýzy probíhal podle Abricova (2003) přístupu zkoumání struktury sociálních reprezentací a je popsán níže. Způsob analýzy dalších otázek, které se již netýkaly sociálních reprezentací, probíhal sepsáním témat a vytvořením kategorií a následně pak součtem četností. Pozornost byla věnována každé otázce zvlášť a výsledky jsou deskriptivní povahy. Otázky č. 17, 18, 19, 20, 21, 28, 29, 30 a 31 byly zároveň zahrnut do analýzy pomocí neparametrických testů zmíněných výše.

4.6 Výsledky

Výsledky jsou prezentovány ve sledu formulace výzkumných otázek.

4.6.1 Analýza dat a výsledky pro výzkumnou otázku č. 1

Znění výzkumné otázky: „*Jaké jsou charakteristiky přisuzované muži a ženě?*“

Charakteristiky přisuzované muži a ženě byly v tomto výzkumu zkoumány na základě rozhovoru nad kresbou Adam a Evy (první část celého rozhovoru), u čehož předpokládáme projektivní charakter. Problematice projektivních metod bude pozornost zaměřena v závěrečné diskuzi. Analýza dat této části proběhla výše popsáním způsobem prostřednictvím prvního náslechu, náslechu posuzovateli a následného zpracování dat neparametrickými testy. Vzhledem k velkému počtu dat, budou prezentovány jen ty výsledky, které pro tuto práci považujeme za nejvýznamnější a kde se při současném stavu analýzy ukázaly nejvýznamnější rozdíly mezi skupinou výzkumnou a kontrolní.

Kategorie (Charakteristika)	Skupina	N	Průměrné pořadí	Součet pořadí	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p (oboustran. test.)	p (jednostran. test.)
Aktivita Pracovitost Eva	RD	16	15,09	241,5	105,5	241,5	-1,176	0,239	0,402
	DD	16	17,91	286,5					
	Total	32							
Humor Zábava Eva	RD	16	14,59	233,5	97,5	233,5	-1,69	0,091	0,254
	DD	16	18,41	294,5					
	Total	32							
Nadhled Nezaměřen na detail Adam	RD	16	18,41	294,5	97,5	233,5	-1,69	0,091	0,254
	DD	16	14,59	233,5					
	Total	32							
Rozum Racionalita Rozhodnost Adam	RD	15	18,57	278,5	81,5	217,5	-2,082	0,037	0,129
	DD	16	13,59	217,5					
	Total	31							

Obr. č. 5. Tab. č. 5: Analýza charakteristik Adama a Evy z první části rozhovoru. Výsledky na základě poslechu dvěma posuzovateli. V levém sloupci charakteristiky (kategorie), u kterých se vyskytl rozdíl mezi skupinou kontrolní (rodina) a skupinou výzkumnou (dětský domov). Uvedené kategorie byly vybrány na základě hodnoty $Z > 1,68$, která je založena na Mann-Whitneyho testu. Sloupec Součet pořadí (Mann-Whitneyův test) ukazuje součet pořadí náležejících dané charakteristice podle skupin. Poslední dva sloupce značí dosaženou p hodnotu v případě oboustranné hypotézy (p (oboustran. test.)) a v případě jednostranné hypotézy (p (jednostran. test.)) Pro výzkum této práce jsou nejvýznamnější hodnoty oboustranné hypotézy, jelikož nás zajímá jakýkoli rozdíl mezi skupinami. Pro tento výzkum hypotézy formulovány nebyly, výzkumný vzorek je příliš malý, číslo tak uvádíme pro orientaci a případné nastínění budoucích možností ve výzkumu.

V tabulce č. 1 na obr. č. 1 jsou uvedené ty kategorie (charakteristiky), u kterých se na základě analýzy neparametrickými metodami (Wilcoxonův test a Mann-Whitneyův pořadový test) ukázal rozdíl mezi oběma skupinami. Charakteristiku Aktivitu Pracovitosti častěji uvádějí u postavy Evy respondenti z výzkumné skupiny (dětský domov). Charakteristika Humoru Zábavy je Evě připisována více také respondenty výzkumné skupiny. Nadhled Nezaměřen na detail byl pro osobu Adama více zmiňován kontrolní skupinou. Charakteristika Rozum Racionalita Rozhodnost byla pro osobu Adama také více zmiňována kontrolní skupinou. U poslední zmíněné kategorie $p < 0,05$ pro oboustrannou hypotézu. U jiných kategorií se mezi skupinami v přisuzování dané kategorie postavě Evy (ženy) či Adama (muže) nevyskytl rozdíl. Naopak se vyskytly rozdíly mezi kategoriemi přisuzovanými Evě (ženě) a Adamovi (muži) v rámci obou skupin dohromady. V následující tabulce jsou uvedeny všechny testované charakteristiky.

	Z	p (oboustran. test.)
Kategorie/Charakteristiky připisované Evě - Adamovi		
Aktivita Pracovitost	-2,982	0,003
Citlivost Empatie Něha Jemnost	-3,035	0,002
Hodný/Milý/á	-2,276	0,023
Humor Zábava Eva - Humor Zábava Adam	-0,265	0,791
Komunikativní Společenský Eva - Komunikativní Společenský Adam	-0,816	0,414
Mluví o problému Otevřená Kom Eva - Mluví o problému Otevřená Kom Adam	-1,93	0,054
Nahled Nezaměřen na detail Eva - Nahled Nezaměřen na detail Adam	-1,89	0,059
Normy Moralizuje Eva - Normy Moralizuje Adam	-2,041	0,041
Ochrana Poskytuje bezpečí Eva - Ochrana Poskytuje bezpečí Adam	-1,859	0,063
Odvaha Ochota riskovat Eva - Odvaha Ochota riskovat Adam	-0,632	0,527
Opora Pomoc Spolehnutí Eva - Opora Pomoc Spolehnutí Adam	0	1
Organizační sch Všestrannost Eva - Organizační sch Všestrannost Adam	-1	0,317
Otevřenost Sděluje sv pocity Svěřuje se Eva - Otevřenost Sděluje sv pocity Svěřuje se Adam	-2,223	0,026
Péče o domov a domácnost Eva - Péče o domov a domácnost Adam	-3,654	0
Rozum Racionalita Rozhodnost Eva - Rozum Racionalita Rozhodnost Adam	0	1
Síla Nároč fyz činnost Eva - Síla Nároč fyz činnost Adam	-3,66	0
Soutěživost Cíle Projekty Eva - Soutěživost Cíle Projekty Adam	-1,134	0,257
Spontánnost Přirozenost Eva - Spontánnost Přirozenost Adam	-0,272	0,785
Spravedlnost Čest Eva - Spravedlnost Čest Adam	0	1
Starostlivost Péče o vztahy Zájem Eva - Starostlivost Péče o vztahy Zájem Adam	-3,477	0,001
Učí předává zkušenosti Moudrost Eva - Učí předává zkušenosti Moudrost Adam	-0,378	0,705
Upřímnost Řekne i za co se stydí Eva - Upřímnost Řekne i za co se stydí Adam	-1,983	0,047
Vzhled Hezký/á Přitažlivost Eva - Vzhled Hezký/á Přitažlivost Adam	-3,169	0,002
Zabezpečuje rodinu a domov finančně, materiálně Eva - Zabezpečuje rodinu a domov finančně, materiálně Adam	-4,416	0
Žárlivost Eva - Žárlivost Adam	0	1
Závislost na druhém Nesamostatnost Eva - Závislost na druhém Nesamostatnost Adam	-0,447	0,655

Obr. č. 6. Tab. č. 6: Všechny charakteristiky testované podle toho, jak byly připisovány postavě Evy (ženy) a Adama (muže) pro výzkumnou a kontrolní skupinu dohromady.

Z tabulky je patrné (na základě hodnoty Z), že mnoho charakteristik se liší podle toho, zda jsou připisovány Evě či Adamovi. V následujících tabulkách uvedeme jen ty charakteristiky, u nichž hodnota $p < 0,05$.

Aktivita Pracovitost Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnota	0	16	50	50	50
	1	10	31,3	31,3	81,3
	2	6	18,8	18,8	100
	Total	32	100	100	
Aktivita Pracovitost Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnota	0	25	78,1	78,1	78,1
	1	5	15,6	15,6	93,8
	2	2	6,3	6,3	100
	Total	32	100	100	

Obr. č. 7. Tab. č. 7: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Aktivita Pracovitost přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli.

U Adama kategorie Aktivita Pracovitost nebyla zaznamenána v 50% případech, u Evy tomu tak bylo v 78,1% případech. Tzn., že Adamovi byla Aktivita Pracovitost zaznamenána v 50% případech a Evě v 21,9% případech. U Adama kladná odpověď k této kategorii byla zaznamenána jedním posuzovatelem v 31,3% případech a shoda posuzovatelů při kladné odpovědi byla v 18,8% případech. U postavy Evy byla jedním posuzovatelem daná kategorie zaznamenána v 15,6% případech a oběma posuzovateli v 6,3% případech. Záporná odpověď či neshoda posuzovatelů nenastala.

Citlivost Empatie Něha Jemnost Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	29	90,6	90,6	90,6
	1	2	6,3	6,3	96,9
	2	1	3,1	3,1	100
	Total	32	100	100	
Citlivost Empatie Něha Jemnost Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	18	56,3	56,3	56,3
	1	9	28,1	28,1	84,4
	2	5	15,6	15,6	100
	Total	32	100	100	

Obr. č. 8. Tab. č. 8: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Citlivost Empatie Něha Jemnost přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli.

Charakteristika Citlivost Empatie Něha Jemnost nebyla u postavy Adama zaznamenána v 90,6% případech. Ve dvou případech byla tato charakteristika Adamovi zaznamenána jedním posuzovatelem a v jednom případě oběma posuzovateli. Postavě Evy tato charakteristika nebyla zaznamenána v 56,3% případech. Jedním posuzovatelem byla tato charakteristika u postavy Evy zaznamenána ve 28,1% případech a oběma posuzovateli v 15,6% případech. U

postavy Evy tedy tato charakteristika byla zaznamenána jedním či oběma posuzovateli celkem ve 43,7% případů, kdežto u postavy Adama pouze v 0,4% případů.

Hodný/á Milý/á Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	21	65,6	67,7	67,7
	1	7	21,9	22,6	90,3
	2	3	9,4	9,7	100
	Total	31	96,9	100	
Nezapočítané Hodnoty	3	1	3,1		
Total		32	100		
Hodný/á Milý/á Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	13	40,6	40,6	40,6
	1	13	40,6	40,6	81,3
	2	6	18,8	18,8	100
	Total	32	100	100	

Obr. č. 9. Tab. č. 9: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Hodný/á Milý/á přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli.

Charakteristika Hodný/á Milý/á nebyla u postavy Adama zaznamenána v 65,6% případů. U postavy Evy tomu tak bylo v 40,6% procentech případů. V 21,6% případů byla tato charakteristika zaznamenána jedním posuzovatelem postavě Adama a v 9,4% případů tomu tak bylo oběma posuzovateli. Postavě Evy byla tato charakteristika zaznamenána jedním posuzovatelem ve 40,6% případů a oběma posuzovateli v 18,8% případů. Daná charakteristika tedy byla více zaznamenána u postavy Evy.

Normy Moralizuje Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	-1	1	3,1	3,3	3,3
	0	29	90,6	96,7	100
	Total	30	93,8	100	
Nezapočítané Hodnoty	3	2	6,3		
Total		32	100		
Normy Moralizuje Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	25	78,1	80,6	80,6
	1	2	6,3	6,5	87,1
	2	4	12,5	12,9	100
	Total	31	96,9	100	
Nezapočítané Hodnoty	3	1	3,1		
Total		32	100		

Obr. č. 10. Tab. č. 10: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Normy Moralizuje přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli.

Charakteristika *Normy Moralizuje* byla kladně přisouzena postavě Evy (ženy). Ve 12% danou výpověď zaznamenali oba dva posuzovatelé. V 6% případů pro postavu Evy danou odpověď

zaznamenal pouze jeden z posuzovatelů. Pro postavu Adama tato odpověď oběma posuzovateli zároveň nebyla zaznamenána ani jednou. V jednom z případů jeden posuzovatel zaznamenal opačnou odpověď. V 90% případů charakteristika Normy Moralizuje nebyla pro postavu Adama zaznamenána. Tato charakteristika tedy byla kladně posuzovateli zaznamenána pouze u postavy Evy. U Adama se charakteristika Normy Moralizuje nevyskytla v kladném smyslu ani jednou.

Otevřenost Sděluje své pocity Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	-2	4	12,5	14,3	14,3
	-1	2	6,3	7,1	21,4
	0	3	9,4	10,7	32,1
	1	10	31,3	35,7	67,9
	2	9	28,1	32,1	100
	Total	28	87,5	100	
Missing	3	4	12,5		
Total		32	100		
Otevřenost Sděluje své pocity Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	-2	1	3,1	3,2	3,2
	-1	1	3,1	3,2	6,5
	0	3	9,4	9,7	16,1
	1	9	28,1	29	45,2
	2	17	53,1	4,8	100
	Total	31	96,9	100	
Missing	3	1	3,1		
Total		32	100		

Obr. č. 11. Tab. č. 11: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Otevřenost Sděluje své pocity přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli.

Pro osobu Adama ve 12,5% oba posuzovatelé zaznamenali opak sdělení vystihující kategorii Otevřenost Sděluje své pocity. Ve dvou případech totéž zaznamenal jeden z posuzovatelů. Pro osobu Evy jen jednou panovala shoda mezi posuzovateli v zaznamenání opačného sdělení k této kategorii a taktéž jen v jednom případě takovouto odpověď zaznamenal jen jeden z posuzovatelů. Pro osobu Adama v 31,3% případů jeden z posuzovatelů zaznamenal kladnou odpověď a ve 28,1% panovala shoda mezi posuzovateli. Pro osobu Evy ve 28,1% případů zaznamenal kladnou odpověď k této kategorii jeden z posuzovatelů a shoda posuzovatelů v případě kladné odpovědi panovala v 53,1% případů. Charakteristika Otevřenost Sděluje své pocity byla tedy více zaznamenána u postavy Evy v pozitivním smyslu, kdežto u postavy Adama více v opačném významu ve srovnání s Evou k dané kategorii. U obou postav však převládala kladná zaznamenaná odpověď k této kategorii.

Péče o domov a domácnost Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	31	96,9	96,9	96,9
	1	1	3,1	3,1	100
	Total	32	100	100	
Péče o domov a domácnost Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	-2	1	3,1	3,1	3,1
	0	11	34,4	34,4	37,5
	1	6	18,8	18,8	56,3
	2	14	43,8	43,8	100
	Total	32	100	100	

Obr. č. 12. Tab. č. 12: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Péče o domov a domácnost přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli

Pro postavu Adama charakteristika Péče o domov a domácnost nebyla zaznamenána v 96,9% případech. Pouze jeden posuzovatel v jednom případě zaznamenal kladnou odpověď. Postavě Evy byla tato charakteristika zaznamenána podstatně častěji. Shoda posuzovatelů nastala při kladné odpovědi ve 43,8% případech. Jeden posuzovatel pro osobu Evy zaznamenal kladnou odpověď v 18,8% případech. Ve 34,4% případech tato charakteristika u postavy Evy nebyla zmíněna. V jednom případě oba dva posuzovatelé zaznamenali pro postavu Evy negativní odpověď.

Síla Náročná fyzická činnost Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	16	50	50	50
	1	4	12,5	12,5	62,5
	2	12	37,5	37,5	100
	Total	32	100	100	
Síla Náročná fyzická činnost Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	-1	1	3,1	3,1	3,1
	0	31	96,9	96,9	100
	Total	32	100	100	

Obr. č. 13. Tab. č. 13: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Starostlivost Síla Náročná fyzická činnost přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli

U postavy Adama charakteristika Síla Náročná fyzická činnost nebyla zmíněna v 50%, u Evy tomu tak bylo v celých 96,9% případech. Shoda posuzovatelů u postavy Adama nastala v 37,5% případech a jeden posuzovatel danou charakteristiku zaznamenal ve 12,5%. U postavy Evy tato charakteristika pozitivně zaznamenána nebyla ani v jednom z případů. Jeden posuzovatel

zaznamenal opak dané charakteristiky. Charakteristika Síla Náročná fyzická činnost byla tedy značně více zaznamenána pro postavu Adama.

Starostlivost Péče o vztahy Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	23	71,9	76,7	76,7
	1	7	21,9	23,3	100
	Total	30	93,8	100	
Nezapočítané Hodnoty	3	2	6,3		
Total		32	100		
Starostlivost Péče o vztahy Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	11	34,4	34,4	34,4
	1	14	43,8	43,8	78,1
	2	7	21,9	21,9	100
	Total	32	100	100	

Obr. č. 14. Tab. č. 14: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Starostlivost Péče o vztahy přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli

Charakteristika Starostlivost Péče o vztahy nebyla pouze ve 34,4% zmíněna u postavy Evy (ženy). U postavy Adama (muže) tato kategorie nebyla zmíněna v 71,9%. V 21,9% případů se u této charakteristiky v případě Evy shodli oba dva posuzovatelé. Takováto shoda pro postavu Adama nenastala. Tato charakteristika byla u postavy Adama zaznamenána vždy jen jedním z posuzovatelů a to v 21,9% případů. U Evy tato charakteristika jedním posuzovatelem byla zaznamenána ve 43,8% případů. U postavy Adama se v 6,3% případů vyskytl rozpor mezi posuzovateli, který u postavy Evy nenastal. Charakteristika Starostlivost Péče o vztahy tedy byla častěji v kladném smyslu zaznamenána pro postavu Evy.

Upřímnost Řekne i za co se stydí Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	-2	4	12,5	13,3	13,3
	0	6	18,8	20	33,3
	1	9	28,1	30	63,3
	2	11	34,4	36,7	100
	Total	30	93,8	100	
Nezapočítané Hodnoty	3	2	6,3		
Total		32	100		
Upřímnost Řekne i za co se stydí Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	-2	1	3,1	3,3	3,3
	0	5	15,6	16,7	20
	1	7	21,9	23,3	43,3
	2	17	53,1	56,7	100
	Total	30	93,8	100	
Nezapočítané Hodnoty	3	2	6,3		
Total		32	100		

Obr. č. 15. Tab. č. 15: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Upřímnost Řekne i za co se stydí přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli.

Charakteristika Upřímnost Řekne i za co se stydí, byla pro osobu Adama zaznamenána v opačném významu ve 12,5% případů oběma posuzovateli. Pro osobu Evy tomu tak bylo v jednom případě. Shoda obou posuzovatelů byla zaznamenána v 53,1% pro osobu Evy v kladném přiřazení dané charakteristiky a v 21,9% bylo tak zaznamenáno jedním z posuzovatelů. Pro osobu Adama tomu bylo v 34,4% případů u obou posuzovatelů a v 28,1% případů u jednoho z posuzovatelů. Tato charakteristika byla tedy více zaznamenána v kladném významu pro postavu Evy.

Vzhled Hezký/á Přitažlivost Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	26	81,3	81,3	81,3
	1	2	6,3	6,3	87,5
	2	4	12,5	12,5	100
	Total	32	100	100	
Vzhled Hezký/á Přitažlivost Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	12	37,5	37,5	37,5
	1	6	18,8	18,8	56,3
	2	14	43,8	43,8	100
	Total	32	100	100	

Obr. č. 16. Tab. č. 16: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Vzhled Hezký/á Přitažlivost přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli

U charakteristiky Vzhled Hezký/á Přitažlivost shoda posuzovatelů nastala v kladném smyslu ve 43,8% pro osobu Evy. Pro osobu Adama tato shoda nastala ve 12,5%. Jeden z posuzovatelů danou charakteristiku zaznamenal pro osobu Evy v 18,8% a pro osobu Adama tomu bylo v 6,3%. Pro osobu Evy se o daná charakteristika nebyla vůbec zaznamenána v 37,5% případů, kdežto u Adama v 81,3% případů. Rozpor mezi posuzovateli nenastal ani v jednom případě. Charakteristika Vzhled Hezký/á Přitažlivost byla výrazně více v kladném smyslu zaznamenána pro postavu Evy.

Zabezpečuje domov rodinu finančně, materiálně Adam		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	0	8	25	25	25
	1	6	18,8	18,8	43,8
	2	18	56,3	56,3	100
	Total	32	100	100	
Zabezpečuje domov rodinu finančně, materiálně Eva		Frekvence	Procenta	Validní Procenta	Kumulativní Procenta
Validní Hodnoty	-1	1	3,1	3,1	3,1
	0	30	93,8	93,8	96,9
	1	1	3,1	3,1	100
	Total	32	100	100	

Obr. č. 17. Tab. č. 17: Rozdíl v procentovém rozložení charakteristiky Zabezpečuje rodinu finančně, materiálně přisouzené postavě Adama a Evy. 0 = bez odpovědi; 1 = zaznamenal 1 posuzovatel kladnou odpověď; 2 = shoda obou posuzovatelů, že daná charakteristika byla zmíněna pro danou osobu; -1 = jeden posuzovatel zaznamenal opačné tvrzení. 3 = posuzovatelé se neshodli.

Charakteristika Zabezpečuje rodinu a domov finančně, materiálně byla zaznamenána u osoby Adama oběma posuzovateli v 56,3% případů. V 18,8% případů byla zaznamenána jedním posuzovatelem. Ve 25% případech nebyla tato charakteristika u osoby Adama zaznamenána vůbec. U osoby Evy tato charakteristika nebyla vůbec zaznamenána v 93,8% případů. Jednou byla pozitivně zaznamenána jedním z posuzovatelů a jednou byl jedním posuzovatelem zaznamenán opak této charakteristiky pro osobu Evy. Tato charakteristika tedy byla výrazně více kladně zaznamenána pro postavu Adama.

4.6.2 Analýza dat a výsledky pro výzkumnou otázku č. 2

Znění výzkumné otázky: „*Jaký je charakter vztahu a interakce mezi mužem a ženou v rámci partnerského vztahu?*“.

Následující tabulka uvádí zaznamenané odpovědi posuzovateli rozhovorů u těchto kategorií, ve kterých se objevily rozdíly mezi skupinou výzkumnou a kontrolní. Charakteristiky týkající se vztahu mezi mužem a ženou tvořily součást rozhovoru o Adamovi a Evě (část C). Analýza proběhla stejným způsobem jako u charakteristik muže a ženy (Adama a Evy) u první výzkumné otázky.

Kategorie ve vztahu, Oceňované	Skupina	N	Průměrné pořadí	Součet pořadí	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p (oboustran. test.)	p (jednostran. test.)
Být spolu Nebýt sám Lidská společnost Spolupráce Oceňované na Evě	RD	16	14,16	226,5	90,5	226,5	-1,797	0,072	0,16
	DD	16	18,84	301,5					
	Total	32							
Být spolu Nebýt sám Lidská společnost Spolupráce Oceňované na Adamovi	RD	16	13,63	218	82	218	-1,978	0,048	0,086
	DD	16	19,38	310					
	Total	32							
Konflikt jako posun Otevřená komunikace EI ve vztahu obecně	RD	15	18,8	282	78	214	-1,747	0,081	0,101
	DD	16	13,38	214					
	Total	31							
Konflikt jako posun Otevřená komunikace Oceňované na Evě	RD	16	18,03	288,5					
	DD	15	13,83	207,5	87,5	207,5	-1,616	0,106	0,202
	Total	31							
Obdiv Inspirace Oceňované na Evě	RD	16	18,5	296	96	232	-2,101	0,036	0,239
	DD	16	14,5	232					
	Total	32							
Obdiv Inspirace Oceňované na Adamovi	RD	16	18,5	296	96	232	-2,104	0,035	0,239
	DD	16	14,5	232					
	Total	32							
Podoba Společné zájmy a Hodnoty Oceňované na Evě	RD	16	19,38	310	82	218	-2,127	0,033	0,086
	DD	16	13,63	218					
	Total	32							
Přátelství Oceňované na Adamovi	RD	16	14,56	233	97	233	-1,719	0,086	0,254
	DD	16	18,44	295					
	Total	32							
Rodina Děti Oceňované na Adamovi	RD	16	14,47	231,5	95,5	231,5	-1,806	0,071	0,224
	DD	16	18,53	296,5					
	Total	32							
Rozdílnost partnerů Doplnění se EI ve vztahu obecně	RD	16	19,69	315	77	213	-2,358	0,018	0,056
	DD	16	13,31	213					
	Total	32							
Rozdílnost partnerů Doplnění se Oceňované na Evě	RD	16	19,63	314	78	214	-2,32	0,02	0,061
	DD	16	13,38	214					
	Total	32							
Vzájemný rozvoj Obohacování se Oceňované na Evě	RD	16	18,5	296	96	232	-1,783	0,075	0,239
	DD	16	14,5	232					
	Total	32							

Obr. č. 18 Tab. č. 18 Analýza charakteristik vztahu mezi mužem a ženou (Adamem a Evou) z první části rozhovoru. Výsledky na základě poslechu dvěma posuzovateli. V levém sloupci Kategorie ve vztahu, Oceňované, u kterých se vyskytl rozdíl mezi skupinou kontrolní (rodina) a skupinou výzkumnou (dětský domov). Uvedené kategorie byly vybrány na základě hodnoty $Z > 1,68$, která je založena na Mann-Whineyho testu. Sloupec Součet pořadí (Mann-Whitneův test) ukazuje součet pořadí náležejících dané charakteristice podle skupin. Poslední dva sloupce značí dosaženou p hodnotu v případě oboustranné hypotézy [p (oboustran. test.)] a v případě jednostranné hypotézy [p (jednostran. test.)]. Pro výzkum této práce jsou nejvýznamnější hodnoty oboustranné hypotézy, jelikož nás zajímá jakýkoli rozdíl mezi skupinami. Pro tento výzkum hypotézy formulovány nebyly, výzkumný vzorek je příliš malý, číslo tak uvádíme pro orientaci a případné nastínění budoucích možností ve výzkumu.

Na první pohled vidíme, že charakteristiky zaznamenané u Adama či Evy, nebo u Vztahu obecně, se liší ve větším počtu mezi skupinou výzkumnou a kontrolní (na rozdíl od charakteristik Adama a Evy u první výzkumné otázky). Oceňovanou charakteristiku na Evě Být spolu Nebýt sám Spolupráce „Ve dvou se to lépe táhne“ Lidská společnost častěji

zmiňují respondenti z výzkumné skupiny (dětský domov). Stejná charakteristika je také častěji zaznamenána pro osobu Adama u výzkumné skupiny a zároveň $p < 0,05$. Kategorie Konflikt jako posun Otevřená komunikace jako důležitý element ve vztahu obecně je zaznamenán častěji u skupiny kontrolní. Stejně tak je tomu u téže charakteristiky zaznamenané pro postavu Evy. Charakteristika Obdiv Inspirace pro osobu Evy je také častěji zaznamenána u kontrolní skupiny a zároveň $p < 0,05$. Stejně tak je tomu pro tutéž charakteristiku ve vztahu pro osobu Adama a i v tomto případě $p < 0,05$. Kategorie ve vztahu Podoba společné zájmy a Hodnoty oceňované na Evě byla zaznamenána častěji u kontrolní skupiny, přičemž $p < 0,05$. Kategorie Přátelství oceňované na Adamovi byla častěji zaznamenána u výzkumné skupiny. Stejně tak kategorie Rodina Děti je u osoby Adama častěji oceňována výzkumnou skupinou. Rozdílnost partnerů a Doplňování se jako element obecně ve vztahu byl významně častěji zaznamenán u kontrolní skupiny, $p < 0,05$. Stejná charakteristika oceňovaná na Evě byla také častěji zaznamenána kontrolní skupinou a také $p < 0,05$. Charakteristika ve vztahu Vzájemný rozvoj a Obohacování se oceňovaná na Evě je také častěji zaznamenána u kontrolní skupiny.

4.6.3 Analýza dat a výsledky části sociálních reprezentací: odpověď na výzkumnou otázku č. 4

Znění otázky č. 4: „Jaký je obsah sociálních reprezentací „Já“, „Ideální Já“, „Ideální muž“, „Ideální žena“, „Já muž/Já žena“?“

Blíže samotné teorii sociálních reprezentací jsme se věnovali v teoretické části této práce (viz. kap. 2.4.1). Vzhledem ke kvalitativní povaze zvolené výzkumné strategie, byla pro studii obsahu sociálních reprezentací zvolena metoda hierarchizované evokace (l'évocation hiérarchisée), (Vergés, 1992 in Lheureux, Rateau et Guimelli, 2008). Tato metoda spočívá v dotázení se respondentů na první tři nebo pět slov, které je napadnou v souvislosti se zkoumaným termínem, např. „Ideální Já“ v našem případě. Respondenti asociují slova a následně jsou vyzváni (podle rozšíření metody Abricem), aby je seřadili podle vnímané důležitosti. Podle zmíněného autora význam v seřazení asociací samotným respondentem spočívá v tom, že ne vždy ty asociace, které jsou rychleji mobilizovány, jsou ty významnější (Abric, 2003). Výsledky této metody jsou představeny v tabulce, do které jsou tedy asociace, jež byly seskupeny do významových celků, které tedy představují elementy dané

reprezentace, zaneseny podle frekvence a průměrného pořadí. Závěry, které vyplývají z této metody, mohou být využity jako hypotézy o centralitě daného elementu v rámci konkrétní sociální reprezentace. Hypotézy vyvozujeme podle umístění daného elementu v tabulce. Elementy, které mají vysokou frekvenci oproti frekvenci průměrné a nižší uvedené pořadí nežli pořadí průměrné, jsou vnímány jako potencionální centrální elementy (viz. Modelová tabulka č. 1), (Abric, 2003). Elementy se slabým pořadím (tedy vyšším nežli pořadí průměrné) a se silnou frekvencí, stejně jako elementy se slabým pořadím a slabou frekvencí jsou považovány za potencionální periferní elementy (Abric, 2003). Přičemž elementy se slabou frekvencí i pořadím jsou pravděpodobně velmi na okraji dané sociální reprezentace (Abric, 2003). Elementy se slabou frekvencí avšak se silným pořadím jsou považovány za elementy kontrastní (Abric, 2003). Jedná se o elementy, které byly málo asociovány, bylo jim však přiřazeno silné pořadí, jsou tedy možná charakteristické pro určitou podskupinu respondentů v rámci skupiny dotazované (Abric, 2003).

		Pořadí	
		Silné < 2,5	Slabé > 2,5
Frekvence	Silná	Centrální el.	První periferie
	Slabá	Kontrastní el.	Druhá periferie

Obr. č. 19. Tab. č. 19: znázorňuje výsledné zařazení skupin asociovaných slov (elementů) v rámci dané zkoumané sociální reprezentace (SR). Podle pole, do kterého je element zařazen v závislosti na pořadí a frekvenci, se kterými byl respondenty asociován, vytváříme hypotézy o jeho centralitě ve struktuře SR.

Elementy jsou tvořeny totožnými slovy a synonymy uvedenými respondenty. Instrukce může znít např.: „Uvedte prvních pět slov, která se Vám vybaví, když si řeknete „universita“. Respondenti mohou asociovat slova jako testy, zkoušky, vzdělání apod. Asociace slov testy a zkoušky pak mohou být zařazeny do jedné skupiny slov a tvořit tak jeden element, jelikož se jedná o synonyma. Pro přesnější seskupení asociací je vhodnější zvolit vícero nezávislých posuzovatelů. Tato možnost však není z časových důvodů v rámci této diplomové práce uskutečněna. Při vytváření elementů v našem výzkumu si uvědomujeme tento nedostatek.

Instrukce dále respondenty nevyzvala k asociaci pouze slov, nýbrž charakteristik, schopností, dovedností či vlastností. Tímto jsme se chtěli vyhnout přílišnému akcentu na fyzické atributy žen a mužů. V tomto výzkumu je pozornost zaměřena více na psychické a sociální aspekty odlišností mezi muži a ženami, resp. pohlavní identitou.

V následujících tabulkách uvádíme výsledky analýz obsahu sociálních reprezentací pojmů „Já“, „Ideální Já“, „Ideální muž“, „Ideální žena“, „Já žena“ a „Já muž“ pro respondenty se zkušeností s pobytem v dětském domově (n=16; muži=8; ženy=8) a pro kontrolní skupinu (n=16; muži=7; ženy=9). Obvykle se neuvádějí ty asociace, které nedosáhly 5% hranice četnosti (Abric, 2003). Vzhledem ke kvalitativní povaze našeho výzkumu a malému vzorku uvádíme i tyto asociace. Nebyly zahrnuty pouze ty, které nebylo možné spárovat s další totožnou asociací či synonymem. V závorkách za elementy je uvedené číslo vyznačující frekvenci a průměrné pořadí asociací sytících daný element.

Analýza obsahu a hypotézy o centralitě sociální reprezentace pojmů „Já“

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
DD	"Já"	Silné < 2,992	Slabé > 2,992
Frekvence	Vysoká > 5,75	SPOLEČENSKÝ KOMUNIKATIVNÍ PŘÁTELSKÝ (10; 2,3); CITLIVOST LÁSKA HODNÝ/Á (9; 2,889); SPOLEHLIVOST (6; 2); ; UPŘÍMNOST (6; 2,5)	AGRESIVNÍ HÁDAVÝ (9; 3,667); STAROSTLIVOST PÉČE (8; 3, 375); NEGATIVNÍ CHARAKTERISTIKY (7; 3);
	Slabá < 5,75	HUMOR (4; 2,5); PRACOVITOST (4; 1,75)	STYDLIVÁ USTRAŠENÁ (2; 3); SAMOSTATNOST (2; 3); MANUÁLNÍ ZRUČNOST (2; 4,5)

Obr. č. 20. Tab. č. 20: Sociální reprezentace pojmu „Já“ pro výzkumnou skupinu.

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
RD		Slabé < 3,236	Slabé > 3,236
Frekvence	Silná > 4,33	SPOLEČENSKOST (6; 3); CITLIVOST EMPATIE HODNÁ (5; 2,8); VESELOST HUMOR (8; 2); ŠIKOVNOST MANUÁLNÍ ZRUČNOST (5; 3)	PRACOVITOST AKTIVITA CÍLEVĚDOMOST (9; 2,667); LENOST (5; 4)
	Slabá < 4,33	STAROSTLIVOST OBĚTAVOST (3; 2, 667); SPOLEHLIVOST (3; 2); PŘEMÝŠLIVOST CHYTROST (4; 3)	UPŘÍMNOST (4; 4); ZVÍDAVOST (2; 4,5); KREATIVITA (4; 3,5); SPORT (3; 3,667); DOMINANCE (4; 4,5)

Obr. č. 21. Tab. č. 21: Sociální reprezentace pojmu „Já“ pro kontrolní skupinu.

Vzhledem k rozsahu této diplomové práce se nebudeme věnovat rozboru jednotlivých tabulek do detailu. Budeme si všimnout především polí poukazujících na potencialitu centrality daného elementu a podobnosti a rozdíly mezi oběma skupinami. Ve výše uvedených tabulkách vidíme u obou skupin element týkající se společenskosti, avšak u výzkumné skupiny byl více sycen asociacemi týkajícími se Komunikativnosti. Pro obě skupiny je dále společný element týkající se Citlivosti, Empatie, Hodnosti a Lásky jako potenciálně centrálního elementu pojmu „Já“. U výzkumné skupiny vidíme element Spolehlivosti v centrálním poli, který u kontrolní skupiny je umístěn v poli pro kontrastní elementy. Upřímnost jak poslední hypoteticky centrální element pojmu „Já“ u výzkumné skupiny nacházíme u skupiny kontrolní na vzdálenějším konci periferie dané sociální reprezentace, tedy v poli 4. Naopak pro kontrolní skupinu můžeme vyslovit hypotézu o centralitě elementu týkajícího se Humoru a veselosti, který je u výzkumné skupiny v poli kontrastních elementů.

Analýza obsahu a hypotézy o centralitě sociální reprezentace pojmu „Ideální Já“

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
DD	"Ideální Já"	Silné < 2,899	Slabé > 2,899
Frekvence	Vysoká > 5, 307	SPOKOJENÝ ŽIVOT (10; 2,2)	CHYTRÝ/Á (6; 3); MILUJÍCÍ LÁSKYPLNÝ/Á(8; 3,125); PRÁCE A DOSAŽENÍ CÍLŮ (7; 3); MANUÁLNÍ ZRUČNOST A ŠIKOVNOST (6; 3,333); MĚNĚ HODNÁ APOD. (6; 4)
	Slabá < 5, 307	UPŘÍMNOST (5; 2,8); VZHLED (2; 2,5) SYMPATIE A LÁSKA OD DRUHÝCH (5; 2,8); ; FYZICKÁ ZDATNOST (4; 2,75); SPOLEHLIVOST (5; 2,6); ROZVAHA (2; 2)	KOMUNIKATIVNOST (3; 3,667)

Obr. č. 22. Tab. č. 22: Sociální reprezentace pojmu „Ideální Já“ pro výzkumnou skupinu.

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
RD	"Ideální Já"	Slabé < 2,834	Slabé > 2,834
Frekvence	Silná > 4,35	PRACOVITOST SOBĚSTAČNOST (7; 2,429); VESELOST HUMOR (5; 2,8); SPOKOJENOST (7; 2); CÍLEVĚDOMOST (6; 2)	HODNÝ MILUJÍCÍ (7; 3); INTELIGENCE VZDĚLÁNÍ (5; 3,2); SPOLEČENSKOSK KOMUNIKATIVNOST (5; 3); NADÁNÍ (5; 4); NADHLED (5; 4)
	Slabá < 4,35	SPOLEHLIVOST (4; 1,25); ÚSPĚŠNOST (2; 1,5); RODINA (4; 2,75); ROZHODNOST ROZVÁŽNOST (4; 2,25)	TOLERANCE CITLIVOST (3; 3,333); SPORT (2; 4); VZHLED (3; 3,667); NOVÉ ZKUŠENOSTI (2; 3)

Obr. č. 23. Tab. č. 23: Sociální reprezentace pojmu „Ideální Já“ pro kontrolní skupinu.

Pro sociální reprezentaci termínu „Ideální Já“ vidíme velký rozdíl hned na první pohled. Přestože v kontrolní skupině nalezneme také jako hypoteticky centrální element týkající se Spokojenosti, ve srovnání s výzkumnou skupinou jsou dále přítomny v reprezentaci i jiné elementy: Pracovitost; Soběstačnost; Veselost a Humor, Cílevědomost. Elementy týkající se pracovitosti a dosahování cílů ve výzkumné skupině nalezneme v poli první periferie (tedy té bližší jádru sociální reprezentace). Veselost a humor však mezi obsahy sociální reprezentace „Ideální Já“ pro výzkumnou skupinu chybí zcela.

Analýza obsahu a hypotézy o centralitě sociální reprezentace pojmů „Ideální muž“

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
DD	"Ideální muž"	Silné < 3,04	Slabé > 3,04
Frekvence	Vysoká > 5, 75	HODNÝ MILUJÍCÍ (14; 2,929); STARAT SE O RODINU (5; 2,8)	PRACOVITÝ (8; 3, 125); VZHLED (6; 4)
	Slabá < 5, 75	CHYTRÝ (5; 2,8); HUMOR (5; 3); CHÁPAVÝ TRPĚLIVÝ (6; 2,833); UPŘÍMNÝ (5; 2,6); SPOLEHLIVÝ (3; 2,333); VE VZTAHU K ŽENĚ (3; 1,333)	SILNÝ (5; 3,2); CTNOST ČEST (3; 4)

Obr. č. 24. Tab. č. 24: Sociální reprezentace pojmu „Ideální muž“ pro výzkumnou skupinu.

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
RD	"Ideální muž"	Slabé < 2,90	Slabé > 2,90
Frekvence	Silná > 4,625	PRACOVITOST FINANCE (11; 2,636); VŘELÝ HODNÝ MILUJÍCÍ (8; 2,125)	CITLIVOST EMPATIE TOLERANCE (9; 3,778); HUMOR VESELOST (9; 3, 556)
	Slabá < 4,625	SPOLEHLIVOST (4; 1); SOBĚSTAČNÝ UMĚT SI PORADIT (3; 2,667); UPŘÍMNÝ (2; 2); ZAOPATŘENÍ RODINY (3; 1,333); PODOBA S PARTNERKOU (2; 1,5); OTEVŘENÝ SPOLEČENSKÝ (3; 2,333)	VZHLED (3; 4,667); OCHRANA ODVAHA (4; 4,5); CHYTRÝ (4; 3); MANUÁLNĚ ZRUČNÝ (4; 3,75); DOMINANCE ASERTIVITA (3; 3); ROZVAHA (2; 4,5)

Obr. č. 25. Tab. č. 25: Sociální reprezentace pojmu „Ideální muž“ pro kontrolní skupinu.

Element týkající se asociací Hodný a Milující jsou společné pro obě skupiny respondentů pro pole centrálních elementů sociální reprezentace. Element týkající se Postaráni se o rodinu, který je u výzkumné skupiny jako hypoteticky centrální nalézáme jako Zaopatření rodiny avšak v poli kontrastních elementů u skupiny kontrolní. U skupiny kontrolní v poli centrálních elementů nalézáme element Pracovitost a Finance, který je u výzkumné skupiny na první periférii reprezentace. Můžeme se dále podívat na často diskutovanou problematiku fyzické atraktivity. U skupiny výzkumné je element Vzhledu na první periférii, kdežto u kontrolní skupiny na periférii vzdálenější od jádra reprezentace.

Analýza obsahu a hypotézy o centralitě sociální reprezentace pojmů „Ideální žena“

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
DD	"Ideální žena"	Silné < 3,03	Slabé > 3,03
Frekvence	Vysoká > 6,636	HODNÁ (16; 2,875); PEVNÁ V NÁZORECH (7; 3)	KOMUNIKACE (8; 3,125) PRACOVITÁ (9; 3,111); STARAT SE O RODINU A DOMÁCNOST (9; 3,222)
	Slabá < 6,636	CHYTRÁ (6; 2,333); UPŘÍMNÁ (2; 2)	VZHLED (6; 3,833); HUMOR (3; 3,667) VE VZTAHU K MUŽI (3; 3,667); TRPĚLIVÁ CHÁPAVÁ (4; 3,25)

Obr. č. 26. Tab. č. 26: Sociální reprezentace pojmu „Ideální žena“ pro výzkumnou skupinu.

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
RD	"Ideální žena"	Silné < 2,99	Slabé > 2,99
Frekvence	Vysoká > 5,62	HODNÁ MILÁ MILUJÍCÍ (7; 2,143); CÍLEVĚDOMÁ SEBEJISTÁ (6; 2,667)	KRÁSA (11; 3,454); STAROST A PÉČE O RODINU A MUŽE (12; 3); PRACOVITÁ (7; 3,57)
	Slabá < 5,62	HUMOR (3; 2,667); VĚRNÁ (3; 1,333); INTELIGENTNÍ (5; 2,6); TOLERANCE EMPATIE POCHOPENÍ (5; 2,4)	SPOLEČENSKÁ KOMUNIKATIVNÍ (3; 3); SPOLEHLIVOST OPORA (5; 3); ŠIKOVNÁ ZRUČNÁ (4; 4,5); ORGANIZAČNÍ SCHOPNOSTI (2; 4,5)

Obr. č. 27. Tab. č. 27: Sociální reprezentace pojmu „Ideální žena“ pro kontrolní skupinu.

Element týkající se asociací Hodná a Milá, stejně jako u pojmu „Ideální muž“, je u obou skupin přítomen v poli hypoteticky centrálních elementů. Element Pevná v názorech u výzkumné skupiny a Cílevědomá sebejistá u kontrolní skupiny nebyly sice syceny naprosto totožnými asociacemi, přesto můžeme shledat určitou významovou podobnost. Můžeme se podívat na první periferii této sociální reprezentace, ve které jsou u obou skupin ve shodě element týkající se Péče o rodinu a element Pracovitost. Na rozdíl od kontrolní skupiny v první periferii u skupiny výzkumné nalézáme element Komunikativnost, která se u kontrolní skupiny nalézá na vzdálené periferii. Obráceně tomu je u elementu Vzhled či Krása, který je u výzkumné skupiny na vzdálené periferii, kdežto u skupiny kontrolní na první periferii.

Analýza obsahu a hypotézy o centralitě sociální reprezentace pojmů „Já žena“/“Já muž“

V této části rozhovoru byli respondenti dotazováni na asociace k pojmu „Já žena“ či „Já muž“ podle jejich biologického pohlaví. Již pro předešlou analýzu jsme zmínili problematiku malého vzorku pro seskupování asociací do konkrétních elementů. V této části tato potíž je ještě naléhavější, jelikož nepokládáme za vhodné muže a ženy v rámci skupin hodnotit společně. Vyhodnocujeme tak ženy a muže z obou skupin zvlášť, čímž si umožníme sledovat rozdíly mezi danými pohlavími podle skupin, ovšem značně tak omezíme množství asociací v rámci každé skupiny. Vzhledem k tomu, že realizujeme kvalitativní výzkum a domníváme se, že výsledky i takto problematické analýzy mohou být přínosné, si tento krok dovolíme. Tedy složení jednotlivých skupin: výzkumná skupina ženy = 8; kontrolní skupina ženy = 9; výzkumná skupina muži = 8; kontrolní skupina muži = 7.

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
DD	"Já žena"	Silné < 2,959	Slabé > 2,959
Frekvence	Silná > 4,571	HODNÁ LÁSKYPLNÁ (6; 2); STAROSTLIVOST O RODINU A DOMÁCNOST (6; 2,333)	VZHLED (6; 3,167); PRACOVITOST (6; 4)
	Slabá < 4,571	CHYTRÁ (4; 2)	CITLIVOST EMPATIE (4; 4,25)

Obr. č. 28. Tab. č. 28: Sociální reprezentace pojmu „Já žena“ pro výzkumnou skupinu.

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
RD	"Já žena"	Silné < 3,03	Slabé > 3,03
Frekvence	Silná > 4,25	CITLIVÁ EMPATICKÁ (6; 2,667); STAROST O RODINU A MUŽE (7; 2,571)	JEMNÁ ROMANTICKÁ (6; 3,5); VZHLED TĚLO ATRAKTIVITA (6; 3,5)
	Slabá < 4,25	HODNÁ MILÁ (2; 1,5); ZRUČNÁ (2; 1,5)	ZODPOVĚDNOST SPOLEHLIVOST (2; 5); KOMUNIKATIVNOST SPOLEČNOST (2; 4)

Obr. č. 29. Tab. č. 29: Sociální reprezentace pojmu „Já žena“ pro kontrolní skupinu.

Pro obě skupiny nalézáme potenciálně centrální elementy týkající se Starostlivosti o domácnost a rodinu. Element Hodná a Milá, který je u výzkumné skupiny v poli centrálních elementů, je u kontrolní skupiny v poli elementů kontrastních. Naopak element týkající se Citlivosti a Empatie, který je u kontrolní skupiny mezi centrálními elementy, se u výzkumné skupiny nachází mezi okrajovými elementy periferie. Element týkající se Vzhledu a těla je u

obou skupin umístěn v první periférii. Všimáme si dále např., že u kontrolní skupiny se nevyskytuje element Chytrá, který je u skupiny výzkumné na místě kontrastních elementů.

Skupina	Sociální reprezentace	Pořadí	
DD	"Já muž"	Silné < 2,925	Slabé > 2,925
Frekvence	Silná > 4, 833	SÍLA FYZICKÁ ZDATNOST (9; 2,667); RODINA ŽENA (7; 2,714)	POZITIVNÍ HODNOCENÍ SEBE (6; 3,167)
	Slabá < 4, 833	KOMUNIKACE (2; 2,5); STAROSTLIVOST A POMOC VŮČI DRUHÝM (3; 2)	VÝBUŠNÝ NETRPĚLIVÝ (2; 4,5);

Obr. č. 30. Tab. č. 30: Sociální reprezentace pojmu „Já muž“ pro výzkumnou skupinu.

Skupina	Soicální reprezentace	Pořadí	
RD	"Já muž"	Silné < 3,099	Slabé > 3,099
Frekvence	Silná > 4, 833	PRACOVITOST A FINANČNÍ ZABEZPEČENÍ RODINY (7; 2,429)	SÍLA OBRANA FYZICKÁ ZDATNOST (8; 3,25)
	Slabá < 4, 833	VŮČI ŽENĚ (4; 3); ZODPOVĚDNOST DOMINANCE ROZHODNOST (3; 3)	MANUÁLNÍ ZRUČNOST (3; 3,667)

Obr. č. 31. Tab. č. 32: Sociální reprezentace pojmu „Já muž“ pro kontrolní skupinu.

Jediným potenciálně centrálním elementem u kontrolní skupiny mužů podle našich výpočtů vyšel element Pracovitosti a Finančního zabezpečení rodiny. Tento element u výzkumné skupiny mužů nenacházíme. Ani asociace spojené s elementem Rodiny a Ženy u výzkumné skupiny neobsahovaly významy pracovitosti či financí. Asociace spojené s elementem rodiny a ženy u výzkumné skupiny nebyly příliš homogenní a jen v jednom případě přímo asociace obsahovala význam týkající se odpovědnosti vůči budoucí rodině. Element Síly a Fyzické zdatnosti, který se u výzkumné skupiny nachází v poli centrálních elementů, je u skupiny kontrolní v místě první periferie.

K analýze a výsledkům posledních čtyř tabulek je nutné dodat, že některé skupiny asociací tvořící jednotlivé elementy byly méně homogenní, než tomu bylo u předešlých zkoumaných pojmů. Obecně si diplomantka při samotných rozhovorech všimla, že nemálo respondentům činilo značné potíže odpovědět na tuto otázku.

Zjistili jsme tedy, které jsou obsahy jednotlivých sociálních reprezentací. V následující části analýzy výzkumu uvedeme výsledky zjišťování charakteru sebehodnocení a sebepřijetí.

4.6.4 Analýza a výsledky části sebehodnocení, sebepřijetí, hodnot a zájmů: odpověď na výzkumnou otázku č. 4

Znění výzkumné otázky č. 5: „*Jaký je charakter sebepřijetí a vnímané vlastní hodnoty?*“

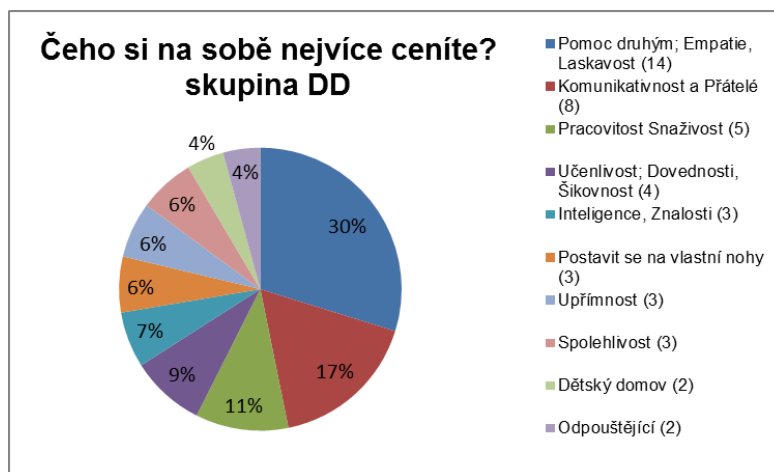
K této otázce směřují otázky části dotazníku A, konkrétně otázky č.: 9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 28, 30, 31, 32, viz. příloha č. 1. V příloze je ke každé otázce drobným písmem jiné barvy doplněna konkrétní oblast, resp. důvod, zahrnutí dané otázky.

Abychom zachytili vynořující se témata, byly jednotlivé otázky vyhodnoceny samostatně. U otázek, které byly vyhodnoceny seskupováním odpovědí do významově podobných kategorií (Hendl, 2012), by bylo záhodno využít vícero posuzovatelů. Podobně jako u předešlé části, z časových a praktických důvodů tato možnost nebyla u této části analýzy využita. Výsledky tedy představují prvotní utřídění dat do témat, která by následně byla možná nabídnout k důkladnému kvantitativnímu prošetření. Ojedinelé odpovědi, které nevytvořily samostatnou kategorii, jsou v kvalitativním výzkumu velmi důležité (Hendl, 2012). Vytvořené byly syceny jednotlivými slovy, pokud se nejednalo o čiré upřesnění zmíněného výrazu. Četnosti uvedené v závorkách tedy značí počet daných výrazů a ne počet respondentů.

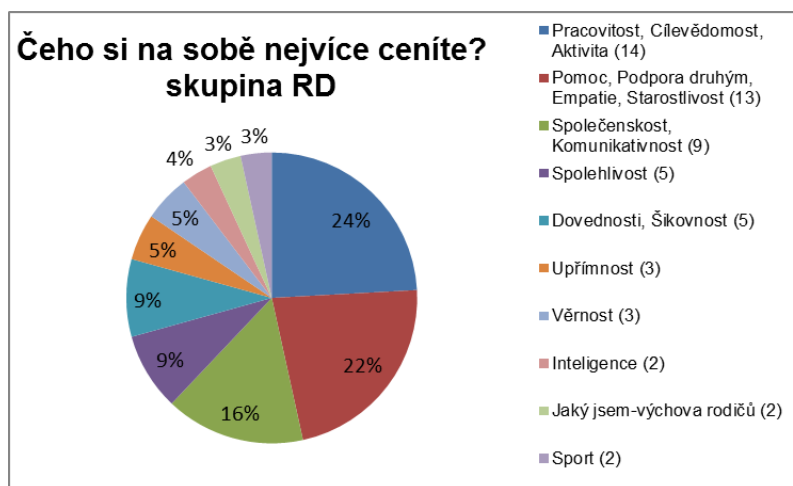
Analýza a výsledky odpovědí na otázku č. 9

Znění otázky: „*Čeho si na sobě nejvíce ceníte?*“

Odpovědi, které se vyskytly v souboru pouze jednou, nebyly do schématu výsledků zahrnuty, podobně jako u předešlé části zaměřené na sociální reprezentace. V závorkách za kategorií jsou uvedena čísla vyznačující počet odpovědí týkající se dané kategorie. Vzhledem ke kvalitativní povaze dat a malému vzorku nevyhodnocujeme detailně míru významnosti frekvence odpovědí sytících jednotlivé kategorie. Všímáme kategorií, které se vyskytly v obou skupinách, či na základě kterých se jednotlivé skupiny liší.

Obr. č. 33. Graf č. 1 Kategorie dle odpovědí na otázku: „Čeho si na sobě nejvíce ceníte?“, podle témat a četností odpovědí pro výzkumnou skupinu.

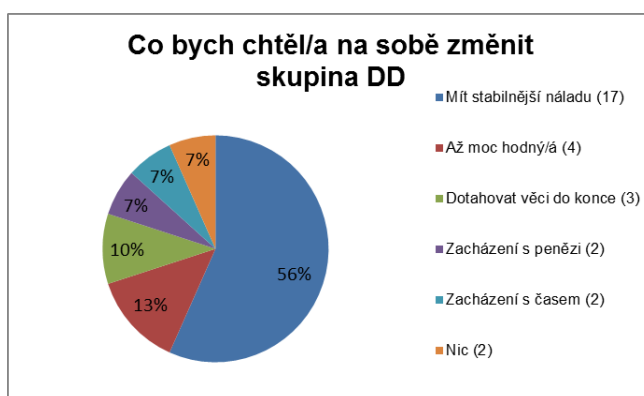
Obr. č. 34. Graf č. 2 Kategorie dle odpovědí na otázku: „Čeho si na sobě nejvíce ceníte?“, podle témat a četností odpovědí pro kontrolní skupinu.

Vidíme, že témata týkající se Pomoci druhým oceňovaná na vlastní osobě jsou důležitou součástí pro obě dotazované skupiny. Výpovědi týkající se Pracovitosti, Snaživosti či cílevědomosti byly častěji zmiňovány u kontrolní skupiny. Zároveň je nutné zmínit, že u výzkumné skupiny konkrétně odpověď „cílevědomost“ byla zmíněna pouze jednou ve srovnání s kontrolní skupinou, kde tato odpověď či odpověď týkající se vlastních cílů byla zmíněna čtyřikrát. Společenskok a Komunikativnost se vyskytla u obou skupin v podobném počtu. Všimáme si, že se v souboru respondentů z výzkumné skupiny objevili odpovědi týkající se skutečnosti života v Dětském domově. Tyto odpovědi se týkaly možností, které respondentům dětský domov nabízí, např. možnost chodit do školy. Odpověď Odpouštějící u výzkumné skupiny se také nevyskytuje u skupiny kontrolní a to ani mezi odpověďmi, které

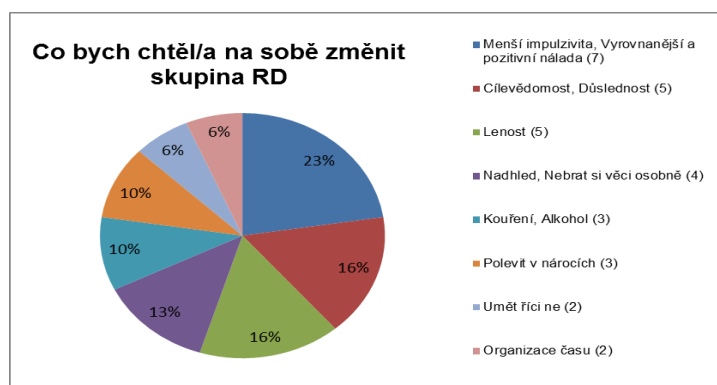
byly zmíněny pouze jednou. U kontrolní skupiny se dvakrát vyskytla odpověď odkazující k formování sebe sama vlivem Výchovy rodičů. U kontrolní skupiny se vyskytlo téma Sportu. U výzkumné skupiny se toto téma vyskytlo jednou, tedy není zařazené v grafu. Dále si všímáme, že ve výzkumné skupině se vyskytlo téma Postavení se na vlastní nohy, které z odpovědí u kontrolní skupiny nevystoupilo. Pouze jednou se vyskytla u kontrolní skupiny odpověď soběstačnost. U výzkumné skupiny však tato odpověď byla spojena se srovnáním sebe sama vůči ostatním lidem opouštějícím dětský domov. Respondenti obou skupin dále zmiňovali témata týkající se Spolehlivosti, Upřímnosti, Inteligence a Znalosti (vzdělání), Šikovnosti a dalších Dovedností.

Analýza a výsledky odpovědí na otázku č. 10

Znění otázky: „Co Vás na Vás samotných naopak štve, co byste chtěli změnit?“. Analýza odpovědí proběhla stejným způsobem jako u předešlé otázky.

Obr. č. 35. Graf č. 3 Kategorie dle odpovědí na otázku: „Co Vás na Vás samotných naopak štve, co byste chtěli změnit?“, podle témat a četností odpovědí pro výzkumnou skupinu.

Obr. č. 36. Graf č. 4 Kategorie dle odpovědí na otázku: „Co Vás na Vás samotných naopak štve, co byste chtěli změnit?“, podle témat a četností odpovědí pro kontrolní skupinu.

Vidíme, že pro výzkumnou skupinu se často opakovaly odpovědi týkající se Impulzivita a touhy po Vyrovnanější náladě. Toto téma se u kontrolní skupiny také vyskytuje a také bylo zmiňováno nejčastěji, nemělo však takovou převahu. U kontrolní skupiny se nevyskytla odpověď týkající se tématu Zacházení s penězi. Naproti tomu se u obou skupin vyskytla tematika Zacházení a organizace času. Kategorie Až moc hodný/á u výzkumné skupiny a kategorie Umět říci ne u kontrolní skupiny byly významově velmi podobné. U kontrolní skupiny vznikla kategorie Nadhled, Nebrat si věci osobně, u výzkumné skupiny se tato odpověď vyskytla jednou, není tedy znázorněna v grafu. Všimáme si, že graf kontrolní skupiny co se týká rozdílnost témat je bohatší, resp. odpovědi respondentů kontrolní skupiny bylo možné seskupit do více kategorií. U kontrolní skupiny se ani v jednom případě nevyskytla odpověď Nic, která se u výzkumné skupiny vyskytla dvakrát.

Analýza a výsledky odpovědí na otázky č. 11, 12, 13

Znění otázek: „*Co si podle Vašeho názoru o Vás myslí ostatní lidé?*“; „*Souhlasíte s tím?*“, „*Zdůvodněte, prosím svoji odpověď.*“

Tyto otázky byly zaměřeny na vnímání sebe sama v kontextu druhých lidí. Při analýze jsme se nezaměřili na obsah jednotlivých témat, ale sledovali jsme přesvědčení o názoru ostatních lidí na sebe sama z pohledu respondenta v dimenzích kladného a záporného hodnocení a porozumění tomuto hodnocení. Tedy tomu, zda z pohledu respondentů názory druhých na ně samotné odpovídají jejich mínění či mu rozumí na základě svého chování. Při sledování odpovědí považujeme za důležité uvést obě skupiny rozčleněné také dle pohlaví.

Výzkumná skupina: 5 mužů uvedlo názor o negativním hodnocení své osoby druhými lidmi. 1 muž uvedl pozitivní hodnocení své osoby druhými lidmi a 2 muži uvedli, že se o názory druhých lidí na sebe sama nezajímají. 7 žen uvedlo přesvědčení o pozitivním hodnocení své osoby druhými lidmi a 1 žena uvedla, že o názorech druhých na sebe sama nechce přemýšlet.

Hodnocení Skupina DD	negativní	pozitivní	rozporné	nezájem
muži	5	1		2
ženy		7		1
n	5	8	0	3

Obr. č. 37. Tab. č. 33: Frekvence odpovědí vyjadřujících přesvědčení o názorech druhých lidí na sebe sama u výzkumné skupiny. Odpovědi ve sloupci „nezájem“ patří k těm, kde se respondent vyjádřil k vlastnímu nezájmu o mínění ostatních o sobě samém. Rozporná odpověď zahrnuje ty odpovědi respondentů, které zahrnovaly jak kladné tak negativní přesvědčení o hodnocení své osoby druhými lidmi.

Kontrolní skupina: 5 mužů uvedlo přesvědčení o kladném hodnocení své osoby druhými lidmi, 1 muž uvedl názor o negativním hodnocení své osoby druhými lidmi a 1 muž uvedl rozpornou odpověď o názoru na hodnocení své osoby druhými lidmi. 5 žen uvedlo přesvědčení o kladném názoru na svou osobu od druhých lidí, 3 ženy uvedly rozporné hodnocení a 1 žena uvedla přesvědčení o negativním názoru druhých lidí na sebe sama.

Hodnocení Skupina RD	negativní	pozitivní	rozporné	nezájem
muži	1	5	1	
ženy	1	5	3	
n	2	10	4	0

Obr. č. 38. Tab. č. 34: Frekvence odpovědí vyjadřujících přesvědčení o názorech druhých lidí na sebe sama u kontrolní skupiny. Odpovědi ve sloupci „nezájem“ patří k těm, kde se respondent vyjádřil k vlastnímu nezájmu o mínění ostatních o sobě samém. Rozporná odpověď zahrnuje ty odpovědi respondentů, které zahrnovaly jak kladné tak negativní přesvědčení o hodnocení své osoby druhými lidmi.

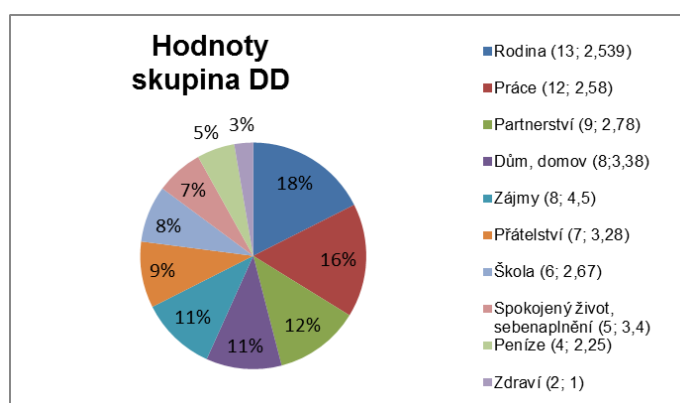
Všimáme si značných rozdílů mezi oběma skupinami, zejména u odpovědí mužů z výzkumné skupiny a mužů ze skupiny kontrolní. Muži z výzkumné skupiny pouze v jednom případě uvedli pozitivní hodnocení své osoby druhými lidmi, kdežto pět mužů z výzkumné skupiny uvedlo přesvědčení o negativním hodnocení své osoby druhými lidmi.

Souhlas či porozumění tomu, jak jsou respondenti druhými lidmi hodnoceni, vyjádřilo z výzkumné skupiny 11 respondentů, 3 respondenti vyjádřili nesouhlas, 2 respondenti sdělili, že se o názor druhých nezajímají a tedy ani o to, zda s ním souhlasí. Pokud se blíže podíváme na muže, kteří vyjádřili negativní hodnocení, souhlasnou odpověď či porozumění s hodnocením druhými lidmi vyjádřili 2 muži. 3 muži, kteří odpověděli, že si myslí, že je ostatní lidé hodnotí negativně, vyjádřili nesouhlas s tímto hodnocením. V kontrolní skupině 13 respondentů souhlasilo se vnímaným hodnocením své osoby druhými lidmi, či rozumělo důvodům těchto hodnocení. 1 respondent nesouhlasil s názorem druhých lidí na sebe sama a 2 respondenti uvedli, že souhlasí i nesouhlasí.

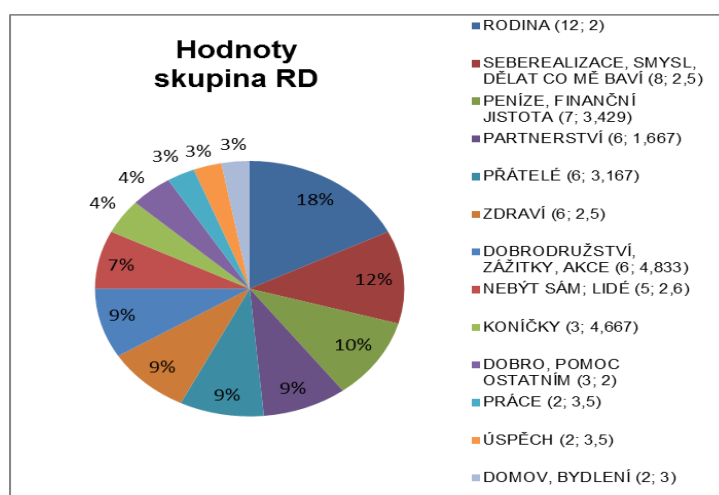
Analýza a výsledky odpovědí na otázku č. 14

Znění otázky č. 14: „Co je pro Vás ve Vašem životě důležité?“.

Po položení otázky byli respondenti vyzváni, aby se pokusili uvést 5 položek a následně byli vyzváni, aby dané položky seřadili podle důležitosti, kterou jim přisuzují. Analýza odpovědí probíhala podobným systémem jako analýza obsahů sociálních reprezentací. Zajímá nás obsah, tedy, která témata se objeví a jaká důležitost jim bude přisuzována. Význam této otázky pro náš výzkum v pojmenování významných oblastí života jedince, tedy hodnot, které tvoří důležitou součást sebepojetí (Macek, 1999).

Obr. č. 39. Graf č. 5: kategorie vytvořené seskupení odpovědí na otázku rozhovoru č. 14 pro výzkumnou skupinu. V závorkách je uvedena frekvence daného tématu v kategorii a průměrné pořadí přisuzované jednotlivých obsahům.

Obr. č. 40. Graf č. 6: kategorie vytvořené seskupení odpovědí na otázku rozhovoru č. 14 pro kontrolní skupinu. V závorkách je uvedena frekvence daného tématu v kategorii a průměrné pořadí přisuzované jednotlivých obsahům.

Pokud se týká frekvence, u obou skupin na prvním místě figuruje jako důležitá oblast života Rodina. Pokud se podíváme na průměrné pořadí, skupiny se liší. Dále si můžeme všimnout,

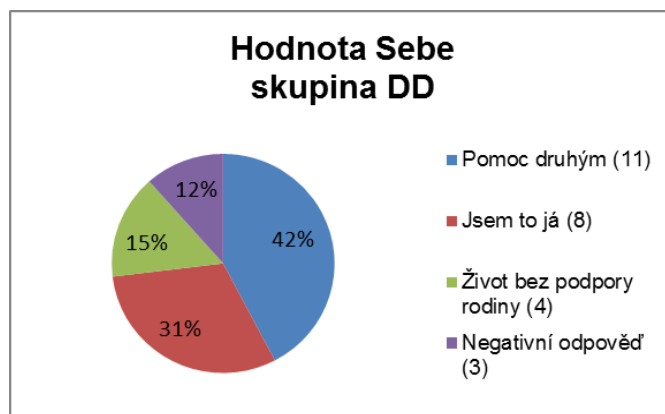
že v kontrolní skupině průměrné pořadí přisuzované obsahům rodiny je vyšší, tzn., obsahy byly umístěny jako méně důležité, ve srovnání s kategorií Partnerství. U výzkumné skupiny si všímáme kategorie týkající se Domu, domova. Asociace spojené s domem, domovem u výzkumné skupiny se týkaly jak zázemí, tak skutečného domu jako stavby, bytu a bydlení. Co do frekvence vysoko postavená položka práce u výzkumné skupiny je u kontrolní skupiny zmíněna pouze dvakrát. Ovšem, opačně co do umístění je tomu u položky peníze, která je u kontrolní skupiny postavena o něco výše než u skupiny výzkumné. U kontrolní skupiny se vyskytlo téma úspěchu, které se u výzkumné skupiny nevyskytlo. Obsahy týkající se přátelství jsou přítomné u obou skupin s obdobnými frekvencemi i průměrným pořadím. Téma Seberealizace a sebenaplnění u výzkumné skupiny byla více o něco sycena odpověďmi směřujícími ke spokojenému normálnímu životu, kdežto u kontrolní skupiny se týkala více seberozvoje a spokojenosti sama se sebou. Téma školy, které vidíme u výzkumné skupiny, se u kontrolní skupiny nevyskytlo vůbec. Zdraví se naopak vyskytlo častěji ve skupině kontrolní oproti skupině výzkumné, kde mu však byl přiložen větší význam. Kategorie Zájmu se vyskytla častěji u výzkumné skupiny, kde se naopak téma Dobrotivosti, či Pomoci ostatním objevilo pouze jednou, tedy nebylo zahrnuto do schématu. Dobrodružství, zážitky, akce, které se jako jedna z kategorií objevili u kontrolní skupiny, u výzkumné skupiny zcela chybí. U kontrolní skupiny se dále objevila samostatná kategorie týkající se obecně společenství lidí, Nebýt sám, blízcí lidé, kteří nebyli blíže specifikováni. Tato kategorie zahrnuje asociace týkající se toho, že člověk není sám, kontaktu s lidmi, být tu jeden pro druhého apod. Tato kategorie se u výzkumné skupiny neobjevila.

Analýza a výsledky odpovědí na otázky č. 17, 18

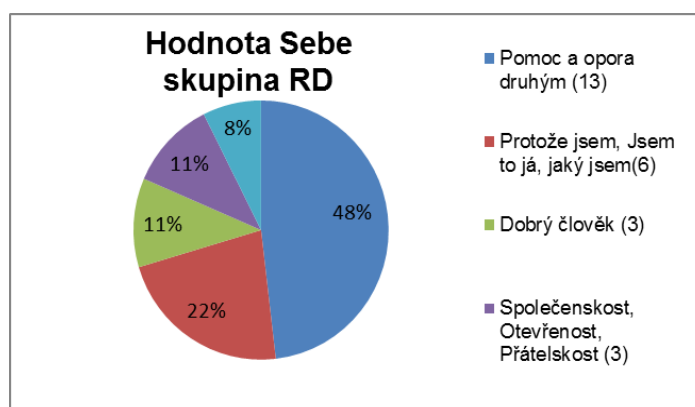
Formulace otázek: „*Sám sebe si vážím, protože...*“; „*Lidé si mne váží, protože...*“.

Odpovědi byly analyzovány z obou dvou otázek společně, přestože si jsme vědomi rozdílnosti mezi oběma otázkami. Odpovědi respondentů byly seskupeny do kategorií. Ty, které se vyskytly pouze jednou, nebyly do schématu zahrnuty.

Obr. č. 41. Graf č. 7: kategorie vytvořené seskupení odpovědi na otázky rozhovoru č. 17 a 18 pro výzkumnou skupinu. V závorkách je uvedena frekvence odpovědi v rámci dané kategorie.

Obr. č. 42. Graf č. 8: kategorie vytvořené seskupení odpovědi na otázky rozhovoru č. 17 a 18 pro kontrolní skupinu. V závorkách je uvedena frekvence odpovědi v rámci dané kategorie.

Pro obě skupiny se jako významná kategorie ukázala pomoc a Podpora druhým. Stejně tak se u obou skupin objevily odpovědi kategorie Jsem to já, jaký jsem. Nad takovýmto typem odpovědi by bylo podle diplomantky záhodno se zamyslet nad důvody výpovědní hodnoty. Při interakci s respondentem diplomantka několikrát nabyla dojmu, že takto formulovaná odpověď může být pokusem o vyhnutí se odpovědi detailnější. U výzkumné skupiny se objevila kategorie odpovědí týkající se Zvládnutí života bez podpory rodiny, která se přímo v této podobě u kontrolní skupiny neobjevila. Tam můžeme sledovat dvě odpovědi směřující k zvládnutí náročného života, Přežila jsem, začal jsem od znova, které se však netýkají konkrétně absence rodiny. U výzkumné skupiny vidíme kategorii Negativních odpovědí, která zahrnuje odpovědi, kdy respondent vypovídá, že si sebe neváží, nebo že si ho neváží ostatní lidé. Tato kategorie se u kontrolní skupiny nevyskytla. U kontrolní skupiny se naopak

vyskytla kategorie týkající se Společenskosti, Přátelskosti, Otevřenosti, kterou nenalzáme u skupiny výzkumné.

Analýza a výsledky odpovědí na otázky č. 19, 20, 21

Znění otázek: „Na škále od -4 do +4 se mám rád/a: ...“, „Jsem rád/a, že jsem na světě:“ (na stejné škále), „Kdybych si mohl/a vybrat, raději bych se nenarodil/a“ (souhlasím/nesouhlasím).

Analýza odpovědí na škálách proběhla zjištěním průměrné odpovědi a modu.

	Mám se rád/a	Jsem rád/a na světě
Výzkumná skupina		
průměrná hodnota	1,125	2,25
modus	4	4
Kontrolní skupina		
průměrná hodnota	2,5	3,126
modus	3	4

Obr. č. 43, Tab. 35. Průměrná hodnota a modus odpovědí na otázky: „Na škále od -4 do +4 se mám rád/a: ...“, „Jsem rád/a, že jsem na světě:“ (na stejné škále).

Vidíme, že nejčastější uváděné hodnoty byly pro obě otázky a pro obě skupiny kladné a směřovaly k vyšším hodnotám na škále. Průměr u výzkumné skupiny je nižší než u skupiny kontrolní, přestože modus mají vyšší či stejný. Při bližším pohledu na konkrétní odpovědi bylo zjištěno, že mezi odpověďmi u výzkumné skupiny, se vyskytovaly hodnoty minusové a to u obou otázek. U kontrolní skupiny se minusová hodnota nevyskytla vůbec a to ani pro jednu z otázek. U obou skupin si všimáme, že průměrná hodnota u odpovědí na otázku: „Jsem rád/a na světě.“ jsou vyšší oproti odpovědím na otázku: „Mám se rád/a“.

S tvrzením: „Kdybych si mohl/a vybrat, raději bych se nenarodil/a“ souhlasili u výzkumné skupiny dva respondenti. Tito dva respondenti také na otázku „Jsem rád/a na světě.“ Uvedli minusové hodnoty. Ne však všichni, kteří uvedli na tuto otázku minusové hodnoty, odpověděli „souhlasím“. V kontrolní skupině se tato odpověď nevyskytla. Jen jedna respondentka uvedla rozpornou odpověď, ale ne přímo tvrzení, že by na světě jako takovém nechtěla být.

Analýza a výsledky odpovědí na otázku č. 23

Znění otázky: „*Pokud mě někdo uhodí...*“

Respondenti odpovídali svými slovy. Následně si mohli vybrat některou z nabízených možností: *budu se bránit, nikdo i nesmí ubližovat; budu naštvaný/á, ale přeždu to; to se mi holt v životě stává; budu smutný/á a budu se litovat; budu v šoku, něco takového se mi neděje.* Na základě výpovědí byly vytvořené kategorie a následně součet počtu odpovědí pro danou kategorii. Pokud tedy respondent některou z možností nezmínil, neznamená to, že by měl opačný názor. Např. pokud uvedeme, že tři respondenti souhlasí s tělesnými tresty ve výchově, neznamená to, že zbylých třináct má nutně opačný názor. Konkrétně otázka na názor na tělesné tresty ve výchově vznikla v průběhu sběru dat, ne všichni respondenti na ni byli dotazováni.

V následující tabulce uvádíme jednotlivé kategorie s frekvencí, se kterou se při průzkumu objevily. Sloupec DD ukazuje odpovědi respondentů výzkumné skupiny, sloupec RD odpovědi respondentů skupiny kontrolní a poslední sloupec ukazuje součet odpovědí obou skupin.

Kategorie	DD	RD	Celkem
Aktivní snaha o zbránění útoku	19	15	34
Při výchově ano	6	9	15
Odchod od partnera, ukončení styku s dotyčným	5	9	14
Člověk si to někdy zaslouží	6	5	11
Muž na ženu ruku nevztáhne (neměl by)	4	7	11
Nemám zkušenost	3	6	9
Pasivní přístup	4	3	7
Mám osobní zkušenost	3	3	6
Nahlášení na policii	1	2	3
Do vztahů fyzické násilí nepatří (ne jen partnerských)	0	2	2

Obr. č. 44, Tab. 36 Součty frekvencí odpovědí na otázku: „Pokud Vás někdo uhodí...“. Sloupec DD=výzkumná skupina, sloupec RD=kontrolní skupina. První sloupec uvádí kategorie vytvořené na základě odpovědí respondentů. Aktivní snaha o zabránění útoku=fyzická obrana, slovní obrana, jakýkoli jiný způsob aktivního přístupu zabránění útoku. Pasivní přístup=pláč, smutek, pocit naštvaní bez aktivní snahy obrany a to ani slovní. Odchod od partnera, ukončení styku s dotyčným=často až po druhém/opakovaném útoku. Respondenti by ojedinělou situaci tohoto typu v některých případech „tolerovali“. Člověk si to někdy zaslouží=zmiňována byla např. slovní provokace často v partnerském vztahu ze strany ženy, nebo např. v hospodě. Při výchově ano=myšleno, že tělesné tresty ze strany rodičů vůči dětem. Mám osobní zkušenost=myšleno s fyzickým útokem na svou osobu, pokud ze strany rodičů, šlo o nepřiměřené fyzické násilí. Nemám zkušenost=“klasické“ fyzické tresty ze strany rodičů nejsou započítány. Muž na ženu ruku nevztáhne (neměl by)=při otázce, jak by respondent reagoval, kdyby jej uhodila žena. Tuto situaci by řešili často buď slovně, nebo znemožněním dalšího fyzického útoku, ale ne

přímo protiútokem. Nahlášení na policii=po situaci útoku. Do vztahů fyzické násilí nepatří (ne jen partnerských)=odpovědi typu, že takové chování je skutečně mimo normu většiny mezilidských interakcí.

Většina respondentů z obou skupin uvedla, že by se fyzickému útoku Aktivně bránili. Někteří slovně, jiní také fyzicky. Ne vždy však bylo u fyzické obrany specifikováno, zda by se jednalo vysloveně o protiútok, či jen snahu fyzicky zamezit dalšímu útoku. Respondenti muži v případě uhození partnerkou – ženou zmiňovali, že by ženu neuhodili, pokud by však ve fyzickém útoku pokračovala, snažili by se ji např. zadržet tak, aby jí znehybněli. Podle svých odpovědí by v takové situaci reakce byla především slovního rázu. Někteří by ze situace odešli. Ve výzkumné skupině jednou a v kontrolní skupině také jednou se vyskytla odpověď respondenta – muže, který sdělil, že by byl schopen fyzický útok (např. „facku“) ženě vrátit a to v situaci, pokud by útok ze strany ženy nebyl „oprávněný“. Respondenti často uváděli význam konkrétní situace. Tedy často ve smyslu, pokud by si dané chování z druhé strany „zasloužili“. Pokud by se fyzické útoky ze strany partnera/partnerky opakovaly, respondenti dotázaní na tuto otázku by od Partnera/partnerky většinou odešli. Pro některé by i první fyzický útok znamenal velmi silný zásah do vztahu. Odpovědi kategorie Člověk si to někdy zaslouží, zahrnují tedy odpovědi, kdy respondenti vyjádřili přijetí útoku z druhé strany, pokud by byl „zasloužený“, ale také ty odpovědi, kdy se vyjádřili, že jiný člověk si uhození „zaslouží“. Termín „zasloužený“ zde uvádím v uvozovkách vzhledem k velkému subjektivnímu rázu tohoto termínu a to především v dotazované situaci uhození. „Zasloužený“ útok na sebe sama se vyskytoval např. ze strany partnera/partnerky. Dotazy na názor respondentů ohledně Fyzických trestů ve výchově vznikly až v průběhu sběru dat na základě rozhovorů. Prvních několik respondentů tedy nebylo dotazováno na tuto otázku. Tedy u této kategorie obzvlášť, je důležité říct, že počet odpovědí je ovlivněn, zda byli respondenti na tuto otázku dotázáni. Žádný z dotázaných respondentů na tuto otázku nevyslovil naprostý nesouhlas. Jedna respondentka z výzkumné skupiny sice uvedla, že by na své děti fyzické tresty neužívala, jí samotné to však podle její odpovědi ze strany matky pomohlo. Na druhou stranu však uvedla domněnku, že právě kvůli fyzickým trestům ve svém dětství mu nyní „strach z lidí“. Jiný respondent z výzkumné skupiny uvedl, že fyzické tresty na dětech „nesnáší“, v další větě však zmínil, že pokud dítě neposlouchá slovní varování, přiměřený fyzický tres si „zaslouží“. Osobní zkušenost byla zaznamenána tehdy, pokud respondent sám tento fakt zmínil. Tato otázka netvořila součást rozhovoru apriori. Tedy také, pokud nebyla

zmíněna, neznamena to, že by respondent danou zkušenost neměl. Zároveň si všímáme odpovědi, kdy respondenti sami zmínili, že s dotazovanou situací Nemají vlastní zkušenost, kde si všímáme vyššího počtu u kontrolní skupiny. Ovšem zase neznamena, pokud tuto odpověď respondenti neuvedli, neznamena to, že vlastní zkušenost s fyzickým uhozením (nepočítáme zde fyzické tresty z dětství) nemají. V kontrolní skupině vznikla kategorie týkající se vyjádření, že do Vztahů (partnerských i obecně mezilidských) Fyzické násilí nepatří. Jedna z těchto odpovědí však zároveň obsahovala tvrzení, že u dětí v „krizové situaci“ je respondentka „schopná pochopit fyzický trest“. Druhý respondent se jasně vyhradil proti fyzickému násilí celkově, tedy i při výchově. Pokud se podíváme na četnost zastoupení odpovědí v kategoriích u jednotlivých skupin, např. první tři kategorie dle četnosti, vidíme, že pro výzkumnou skupinu nejvíce odpovědí zahrnuje kategorie Aktivní snahy o zabránění útoku, dále pak souhlas s fyzickými tresty při výchově a názor, že si Člověk uhození někdy zaslouží. U kontrolní skupiny je také největší četnost u kategorie Aktivní snahy zabránění útoku a také u kategorie souhlasu s Fyzickými tresty při výchově. Třetí kategorií v pořadí dle četnosti u kontrolní skupiny je přesvědčení o Odchodu od partnera. Ještě před samotnou diskuzí je nutné zmínit, že výsledky týkající se této otázky jsou velmi orientační. I ze samotných odpovědí respondentů při rozhovoru vyplývala často potíž hypotetického rázu této otázky, v případě, kdy respondenti neměli osobní zkušenost a neznali tudíž své případné reálné reakce. Zároveň, jak již bylo zmíněno, velmi záleží na konkrétní situaci a kontextu.

Analýza a výsledky odpovědí na otázku č. 24

Znění otázky: „*Jste rád/a, že jste se narodil jako muž/žena?*“.

Tato otázka směřovala k přijetí své role ženy či muže a byla doplněna otázkami týkajícími se důvodů, resp. bližšího popisu uvedené odpovědi. Výsledky prezentují součet kladných a záporných odpovědí, popř. odpovědí výrazně nevyhraněných. Dále pak je uveden prostý výčet odůvodnění.

Tedy s vlastním pohlavím je ve výzkumné skupině spokojeno 13 respondentů a nespokojeni jsou respondenti 2. Mezi nespokojenými respondenty byla jedna žena, která vyslovila přání si nebrat věci tak osobně, mít větší nadhled, který dle jejího názoru muži mají a zároveň touhu po schopnosti ubránit se vlastní matce. Druhým respondentem, který nebyl spokojený se

svým biologickým pohlavím, byl muž, který tuto odpověď odůvodnil svojí homosexuální orientací a také touhou po možnostech ohledně oblékání.

V kontrolní skupině vyjádřilo souhlasnou odpověď se svým biologickým pohlavím 12 respondentů. 2 respondentky vyjádřily nesouhlas. První z těchto dvou respondentek uvedla jako důvod porod a zhoršené podmínky nalezení zaměstnání. Druhá respondentka by raději přijala mužskou roli ohledně finančního zabezpečení rodiny. Tato role by jí podle jejích slov vyhovovala více, jelikož bude z pozice ženy na mateřské dovolené finančně závislá na muži. Přesto se na roli péče o budoucí děti těší. Dále pak dva respondenti uvedli nevyhraněnou odpověď. Jedna respondentka – žena uvedla klady a zápory sociálních rolí jednotlivých pohlaví, zejména mezilidských interakcí. Uvedla, že jí více vyhovují způsoby interakce muž – muž, nežli žena – žena. Interakce mezi muži respondentce připadá jasnější s více nadhledem a s jednodušším ukončováním a překonáváním mezilidských konfliktů. Naopak však upřednostňuje svou roli ženy v případě interakce muž – žena, z důvodu lichotek, různých úlev (např. při zkouškách v autoškole). Druhý respondent s nevyhraněnou odpovědí uvedl, že se nedokáže vcítit do opačné situace, ale roli by jako takovou bez dalšího přemýšlení přijal. Tato otázka mu přišla příliš metafyzická a v podstatě beze smyslu.

Pokud respondenti v obou skupinách uvedli spokojenost se svým pohlavím, často zmínili také souhlas s rolí připisované danému pohlaví společností. U mužů z výzkumné skupiny se souhlas však také často týkal fyzické síly a odolnosti. Je důležité zmínit, že respondenti také často zmiňovali rovnocennost obou pohlaví v naší společnosti. A kromě fyziologických rozdílů někteří nespátřují mezi ženami a muži zvláštních rozdílů. Někteří naopak ano. Odpovědi, které se týkaly rozdílů mezi pohlavími a důvodů, proč jsou respondenti spokojeni či nespokojeni se svým pohlavím a důvodů, které spatřují jako výhody či nevýhody u pohlaví druhého se snaží znázornit následující tabulka.

Skupina respondentů	DD				RD			
	ženy		muži		ženy		muži	
Jako výhoda +; Jako nevýhoda -	+	-	+	-	+	-	+	-
Porod, Menstruace, Péče o děti apod.	1	1; 5			1	2; 3		
Síla, Fyzická odolnost a zdatnost			6				1; 3	
Lichotky od druhého pohlaví (apod.)	1				1			
Finanční zodpovědnost							1; 1	1
Citlivost, Péče, Jemnost	1; 1				1			
Fyzická slabost, Náchylnost k nemocím		1						
Fyzická atraktivita, Fyzický vzhled	2		1		1			
Stabilnější nálada, Nadhled			1					1
Snadnější nalezení zaměstnání								2
Způsob interakce a řešení konfliktů	1			2		1	1	
Zodpovědnost za pozvání na schůzku, platbu apod.				1				
Psychicky méně odolný/á, Neschopnost postavit se druhému		1; 1				1		
Nutnost/Možnost péče o vzhled	1	1			2			
Možnost mít svého ochránce					1			
Úlevy (např. v autošколе), Vyšší spropitné; Vyšší Důvěryhodnost					2			
Nutnost ustát si změnu očekávané role						1		1
Celkem	8	10	8	3	9	8	10	2

Obr. č. 45. Tab. 37: obsahuje odpovědi o důvodech (sloupec vlevo), které vystihují výhody (+) či nevýhody (-) náležející danému pohlaví, roz. výhoda být ženou/mužem. Sloupec zahrnující odpovědi respondentů z výzkumné skupiny je označen zkratkou DD. Odpovědi respondentů kontrolní skupiny jsou pod zkratkou RD. Červeně jsou znázorněny odpovědi respondentek – žen, modře jsou znázorněny odpovědi respondentů – mužů. Sloupce ženy/muži označuje kterému pohlaví je daná kategorie (sloupec vlevo) přiřazena jako výhoda či nevýhoda. Čísla vyznačují počet respondentů, kteří zmínili odpověď dané kategorie.

Okomentujeme jen některé výsledky, které považujeme za nejvýznamnější. Skutečnost Porodu uvedly dvě respondentky – ženy jako výhodu žen. Respondenti – muži skutečnost porodu uvedli vždy jako nevýhodu pro ženy, či jako výhodu pro muže, tedy toho, že rodit nemusí. Počty respondentů pro tuto kategorii jsou v podstatě podobná, vzhledem k malému počtu respondentů nemůžeme určit, zda např. počet 5ti mužů z výzkumné skupiny je významně vyšší oproti počtu 3 mužů kontrolní skupiny. Opět výsledky slouží k prvotní orientaci v problému. Přesto považujeme za zajímavý výsledek kategorie Síly, Fyzické odolnosti a zdatnosti. Jako výhodu pro muže ji uvedlo 6 mužů z výzkumné skupiny. Jako výhodu pro muže tuto kategorii zmínili 3 muži a 1 žena skupiny kontrolní. Zároveň Fyzickou slabost uvedl jeden muž výzkumné skupiny jako nevýhodu žen. Z kontrolní skupiny fyzickou slabost nezmínil žádný z respondentů. Pokud se podíváme na součty výhod a nevýhod pro obě pohlaví u obou skupin, všimneme si, že pro ženské pohlaví bylo v obou skupinách zmiňováno značně více nevýhod (18) ve srovnání s počtem nevýhod pro pohlaví mužské (5).

U výzkumné skupiny je počet nevýhod pro ženy navýšen odpověďmi mužů týkajících se skutečnosti porodu, menstruace, bolestí apod. Jen dvě respondentky – ženy zmínili některou z nevýhod pro ženy. U odpovědí kontrolní skupiny pro součet nevýhod pro ženy převyšovaly odpovědi respondentek – žen. Odpovědi respondentů – mužů sytících počet nevýhod pro ženy se týkaly pouze kategorie porodů a menstruace (péče o děti nebyla v této skupině muži zmíněna). Odpovědi týkající se nevýhod bytí mužem jsou syceny pouze odpověďmi respondentek – žen. Tedy v našem souboru ani jediný respondent – muž nevedl žádnou odpověď týkající se nevýhody bytí mužem. Počet odpovědí týkající se výhod pro obě pohlaví u obou skupin byl v podstatě vyrovnaný. Rozdíl najdeme, pokud se blíže podíváme na konkrétní složení odpovědí. Výhody žen u skupiny výzkumné, jsou kromě dvou odpovědí syceny odpověďmi respondentek – žen. Výhody žen u skupiny kontrolní jsou syceny zcela odpověďmi respondentek – žen. Odpovědi týkající se výhod pro muže u výzkumné skupiny jsou syceny, kromě jedné, odpověďmi respondentů – mužů. U kontrolní skupiny je situace opačná, u odpovědí výhod bytí mužem převažují odpovědi respondentek – žen.

Analýza a výsledky odpovědí na otázky č. 28, 29, 30, 31, 32

Znění otázek: „*Jsem rád/a, když můžu být sám/sama se sebou.*“, „*Co v takových chvílích děláte?*“, „*Chodíte na preventivní lékařské prohlídky?*“, (zubař, gynekologie, praktický lékař), „*Co Vám dělá dobře? A jak často si takovéto chvíle dopřejete?*“.

Otázky směřovaly ke schopnosti a příjemnému pocitu z bytí sám se sebou, dále k péči o vlastní tělo a sebe jako součásti pocitu sebelásky a sebehodnoty.

Odpovědi na otázky trávení času o samotě se v podstatě u obou skupin nelišily. Ve výzkumné skupině odpovědělo 12 respondentů kladně (6 mužů a 6 žen), tedy že jsou rádi někdy ve chvílích, kdy jsou sami se sebou. 3 respondenti (2 muži a 1 žena) odpověděli, že takové chvíle rádi nemají a u 1 respondenta odpověď na tuto otázku chybí. V kontrolní skupině kladně odpovědělo 13 respondentů (5 mužů a 8 žen). Zápornou odpověď uvedli 3 respondenti (2 muži a 1 žena). Důvody a aktivity uváděné oběma skupinami se také podobali. Lidé, kteří kladně hodnotili chvíle, kdy jsou sami, mezi důvody uváděli: odpočinek, věnování se zájmům (hudba, četba, procházky apod.), urovnání myšlenek, práci, studium. U záporných odpovědí

byly v obou skupinách odpovědi týkající se preference společnosti, přátel či parntera/partnerky a obtížnosti být sám se sebou a svými myšlenkami.

Na preventivní lékařské prohlídky chodí dle svých odpovědí 14 respondentů z výzkumné skupiny (7 mužů a 7 žen). 2 respondenti (1 muž a 1 žena) z této skupiny uvedli negativní odpověď. Z kontrolní skupiny uvedlo pozitivní odpověď 15 respondentů (9 žen a 6 mužů) a 1 respondent (muž) uvedl negativní odpověď. Odpovědi v obou skupinách tedy byly v podstatě podobné.

Ohledně stravování se z výzkumné skupiny 7 respondentů (5 žen a 2 muži) vyjádřilo, že dávají pozornost tomu, co jedí. 9 respondentů (6 mužů a 3 ženy) vyjádřili negativní odpověď. Nejčastěji stravu volí podle chuti bez ohledu na jakoukoli dietu či prospěšnost pro zdraví. Z kontrolní skupiny kladně odpovědělo 12 respondentů (4 muži a 8 žen). Negativní odpověď uvedli respondenti 4 (3 muži a 1 žena). Zde vidíme tendenci k rozdílu mezi oběma skupinami, přičemž ve výzkumné skupině zmiňuje pozornost složení stravy méně respondentů než ve skupině kontrolní. Zároveň v obou skupinách sledujeme převahu žen u kladných odpovědí.

Na poslední otázku (č. 32) této části rozhovoru, respondenti odpovídali velmi podobně. Respondenti zmiňovali jídlo, nákupy (např. oblečení), sport, odpočinek, čas s přáteli či partnerem/partnerkou a blízkými lidmi, věnování se zájmům, péči o své tělo, výlety, sledování TV, hudbu apod. Velmi podobně respondenti odpovídali na otázku č. 16 („*Co Vás v životě baví? Co máte rád/a?*“).

Některé otázky byly zahrnuty do šetření neparametrickými testy. Následující tabulka ukazuje výsledek této analýzy.

	Mám se rád	Jsem rád na světě	Kdybych si mohl vybrat, raději bych se nenarodil.	Jste rád ve chvílích, kdy jste sám?	Chodíte na preventivní lékařské prohlídky?	Dbáte o to co jíte?
Mann-Whitney U	96,5	124	105	118,5	120	88
Wilcoxon W	232,5	260	225	254,5	256	224
Z	-1,211	-0,17	-1,393	-0,087	-0,597	-1,771
p (oboustr. test.)	0,226	0,865	0,164	0,931	0,551	0,077
p (jednostr. test.)	0,239	0,897	0,572	0,953	0,78	0,138

Obr. č. 46. Tab. č. 38: Výsledky analýzy neparametrickými testy (Mann-Whitneyho pořadový, Wilcoxonův test). $Z > 1,68$ se ukázalo pouze u položky dotazující se na stravování respondentů.

Uvedená tabulka ukazuje, že pouze u položky dotazující se na stravování byl rozdíl mezi oběma skupinami podle hodnoty Z větší. Hladinu významnosti sice nepřesáhl, bylo by však možné v tomto výsledku spatřovat určitou tendenci.

4.6.5 Analýza a výsledky části týkající se výskytu genderových stereotypů: odpověď na výzkumnou otázku č. 5

Znění výzkumné otázky: „*Vyskytují se představy a postoje odpovídající tradičním genderovým stereotypům?*“

V rámci analýzy dat a odpovědi na výzkumnou otázku č. 1 byly uvedeny ty charakteristiky zaznamenané v první části rozhovoru pro postavy Adama (muže) a Evu (ženu), u nichž byl zaznamenan rozdíl mezi postavou Adama (muže) a Evy (ženy). Bylo zjištěno, že v některých charakteristikách nejsou rozdíly mezi skupinami, nýbrž že existují rozdíly mezi zaznamenanými odpověďmi pro osobu Adama a Evy u určitých charakteristik. Z důvodu rozsahu této práce byla uvedena data mapující jednotlivé charakteristiky pro Adama a Evu v procentech u těch, kde zároveň $p < 0,05$. Zde uvedeme jen stručný přehled.

Charakteristiky častěji pozitivně zaznamenané pro osobu Evy (ženy): Citlivost Empatie Něha Jemnost, Hodný/ý Milý/á, Normy Moralizuje; Otevřenost Sděluje své pocity; Péče o domov a domácnost; Starostlivost Péče o vztahy; Upřímnost Řekne i za co stydí; Vzhled Hezký/á Přitažlivost.

Charakteristiky častěji pozitivně přisuzované pro osobu Adama (muže): Aktivita Pracovitost, Síla Náročnější fyzická činnost; Zabezpečuje rodinu a domov finančně, materiálně.

Uvedené charakteristiky spíše mají tendenci odpovídat tradičním genderovým stereotypům.

4.6.6 Analýza a výsledky části rodiny: odpověď na výzkumnou otázku č. 6

Znění výzkumné otázky: „*Jak respondenti popisují svou rodinu především s akcentem na otce - muže a matku - ženu?*“

Analýza výsledků pro tuto výzkumnou otázku proběhla stejným způsobem jako u výzkumné otázky č. 1. Rozhovor týkající se rodiny a rodičů tvořil poslední část rozhovoru s respondenty. Uvádíme ty charakteristiky osob a osob v rámci vztahu, u kterých se ukázaly rozdíly mezi skupinou výzkumnou a skupinou kontrolní.

Kategorie (Charakteristika)	Skupina	N	Průměrné pořadí	Součet Pořadí	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	P (oboustr. test.)	P (jednostr. test.)
Repsekt Obdiv k Matka	RD	15	17,47	262					
	DD	14	12,36	173					
	Total	29			68	173	-1,911	0,056	0,112
Repsekt Obdiv k Jiná dosp. Osoba	RD	16	14,19	227					
	DD	16	18,81	301					
	Total	32			73,5	193,5	-0,936	0,349	0,427
Agresivita Otec	RD	15	18,23	273,5					
	DD	16	13,91	222,5					
	Total	31			86,5	222,5	-1,924	0,054	0,188
Citlivost Empatie Matka	RD	16	18,41	294,5					
	DD	16	14,59	233,5					
	Total	32			97,5	233,5	-2,001	0,045	0,254
Dominantní Mata	RD	15	17,6	264					
	DD	16	14,5	232					
	Total	31			96	232	-1,85	0,064	0,358
Dominantní Otec	RD	15	18,67	280					
	DD	16	13,5	216					
	Total	31			80	216	-2,475	0,013	0,119
Ochrana Poskytuje bezpečí Otec	RD	16	18	288					
	DD	16	15	240					
	Total	32			104	240	-1,791	0,073	0,381
Opora Pomoc Spolehnutí Matka	RD	16	17,78	284,5					
	DD	13	11,58	150,5					
	Total	29			59,5	150,5	-2,041	0,041	0,05
Přelétá ve vztazích Snadněji je nevěrný/á Otec	RD	16	18,5	296					
	DD	16	14,5	232					
	Total	32			96	232	-2,1	0,036	0,239
Učí Předává zkušenost Moudrost Jiná dosp. Osoba	RD	16	13,97	223,5					
	DD	16	19,03	304,5					
	Total	32			87,5	223,5	-1,933	0,053	0,128
Zabezpečuje rodinu a domov finančně, materiálně Jiná dosp. Osoba	RD	16	14	224					
	DD	16	19	304					
	Total	32			88	224	-2,396	0,017	0,138
Zklamání Nezářádní role Otec	RD	11	17,18	189					
	DD	16	11,81	189					
	Total	27			53	189	-2,157	0,031	0,089
Být spolu Nebýt sám Lidská společnost Spolupráce Oceňované na Otci	RD	16	17,94	287					
	DD	16	15,06	241					
	Total	32			105	241	-1,714	0,086	0,402
Konflikt jako posun Otevřená komunikace Oceňované na matce	RD	16	18	288					
	DD	16	15	240					
	Total	32			104	240	-1,791	0,073	0,381
Rodina Děti Oceňované na otci	RD	16	18,88	302					
	DD	16	14,13	226					
	Total	32			90	226	-1,986	0,047	0,16

Obr. č. 47. Tab. č. 39: Analýza charakteristik zaznamenaných pro osoby matky, otce, či jiné dospělé osoby a charakteristik osob matky a otce ve vztahu. Výsledky na základě poslechu dvěma posuzovateli. V levém sloupci charakteristiky (kategorie), u kterých se vyskytl rozdíl mezi skupinou kontrolní (rodina) a skupinou výzkumnou (dětský domov). Uvedené kategorie byly vybrány na základě hodnoty $Z > 1,68$, která je založena na Mann-Whitneyho testu. Sloupec Součet pořadí (Mann-Whitneyův test) ukazuje součet pořadí náležejících dané charakteristice podle skupin. Poslední dva sloupce značí dosaženou p hodnotu v případě oboustranné hypotézy a v případě jednostranné hypotézy. Pro výzkum této práce jsou nejvýznamnější hodnoty oboustranné hypotézy, jelikož nás zajímá jakýkoli rozdíl mezi skupinami. Pro tento výzkum hypotézy formulovány nebyly, výzkumný vzorek je příliš malý, číslo tak uvádíme pro orientaci a případné nastínění budoucích možností ve výzkumu.

Charakteristiky matky častěji zaznamenané u výzkumné skupiny oproti skupině kontrolní se nevyskytly žádné. Charakteristiky matky častěji zaznamenané kontrolní skupinou oproti skupině výzkumné jsou: Respekt Obdiv; Citlivost Empatie ($p < 0,05$); Dominance; Opora Pomoc Spolehnutí ($p < 0,05$); Konflikt jako posun Otevřená komunikace oceňované na matce. Charakteristiky zaznamenané u otce více u výzkumné skupiny ve srovnání se skupinou kontrolní nejsou jako v případě matky žádné. Charakteristiky zaznamenané u otce více u kontrolní skupiny ve srovnání se skupinou výzkumnou jsou: Agresivita; Dominantní ($p < 0,05$); Ochrana Poskytuje bezpečí; Přelétá ve vztazích Snadněji je nevěrný ($p < 0,05$); Zklamání nezvládnutí role ($p < 0,05$); Být spolu Nebýt sám Lidská společnost Spolupráce oceňované a Rodina Děti oceňované na otcí. U výzkumné skupiny byly více zaznamenány charakteristiky popisující Jinou dospělou osobu: Zabezpečuje rodinu a domov finančně, materiálně ($p < 0,05$); Učí Předává zkušenosti Moudrost; Respekt Obdiv k. U kontrolní skupiny bylo tedy zaznamenáno více kategorií popisujících matku či otce. Naproti tomu u skupiny výzkumné bylo v odpovědích zaznamenáno více kategorií popisujících jinou dospělou osobu vně rodiny.

4.6.7 Analýza a výsledky části týkající se zkušeností v partnerských vztazích: odpověď na výzkumnou otázku č. 7

Znění výzkumné otázky: „*Jak respondenti popisují své zkušenosti ve svých partnerských vztazích?*“

Analýza výsledků proběhla stejným způsobem jako u předešlé výzkumné otázky. Sledujeme, jak respondenti popisují sami sebe a partnera/partnerku během rozhovoru. V níže následující tabulce uvádíme ty charakteristiky osob Já Partner/ka a charakteristiky těchto osob ve vztahu, u kterých se vyskytl rozdíl mezi oběma skupinami.

Kategorie	Skupina	N	Průměrné pořadí	Součet Pořadí	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	p (oboustr. test.)	p (jednostr. test.)
Citlivost Empatie Partner/ka	RD	16	14,5	232					
	DD	15	17,6	264					
	Total	31			96	232	-1,852	0,064	0,358
Péče o domov a domácnost Partner/ka	RD	15	18,67	280					
	DD	16	13,5	216					
	Total	31			80	216	-2,472	0,013	0,119
Péče o domov a domácnost Já	RD	15	18,23	273,5					
	DD	16	13,91	222,5					
	Total	31			86,5	222,5	-1,924	0,054	0,188
Síla Nároč fyz činnost Partner/ka	RD	16	18	288					
	DD	16	15	240					
	Total	32			104	240	-1,791	0,073	0,381
Upřímnost Řekne i za co se stydí Já	RD	16	18,03	288,5					
	DD	15	13,83	207,5					
	Total	31			87,5	207,5	-1,756	0,079	0,202
Pozornost vůči druhému Ujištění o lásce Já ve vztahu	RD	16	19,5	312					
	DD	16	13,5	216					
	Total	32			80	216	-2,675	0,007	0,073
Konflikt jako posun Otevřená komunikace EI ve vztahu obecně	RD	15	18,8	282					
	DD	16	13,38	214					
	Total	31			78	214	-1,747	0,081	0,101
Podoba Společné zájmy a Hodnoty Oceňované na partnerovi	RD	16	18,5	296					
	DD	16	14,5	232					
	Total	32			96	232	-2,101	0,036	0,239
Podoba Společné zájmy a Hodnoty Já ve vztahu	RD	16	18,5	296					
	DD	16	14,5	232					
	Total	32			96	232	-2,101	0,036	0,239
Rozdílnost partnerů Doplnění se EI ve vztahu obecně	RD	16	19,69	315					
	DD	16	13,31	213					
	Total	32			77	213	-2,358	0,018	0,056
Rozdílnost partnerů Doplnění se Já ve vztahu	RD	16	19	304					
	DD	16	14	224					
	Total	32			88	224	-2,396	0,017	0,138
Společně trávený čas Já ve vztahu	RD	16	18	288					
	DD	16	15	240					
	Total	32			104	240	-1,791	0,073	0,381
Vzájemný rozvoj Obohacování se Já ve vztahu	RD	16	18,41	294,5					
	DD	16	14,59	233,5					
	Total	32			97,5	233,5	-2,002	0,045	0,254

Obr. č. 48. Tab. č. 40: Analýza charakteristik zaznamenaných pro osoby Já a Partner/ka a charakteristik osob Já a Partner/ka ve vztahu. Výsledky na základě poslechu dvěma posuzovateli. V levém sloupci charakteristiky (kategorie), u kterých se vyskytl rozdíl mezi skupinou kontrolní (rodina) a skupinou výzkumnou (dětský domov). Uvedené kategorie byly vybrány na základě hodnoty $Z > 1,68$, která je založena na Mann-Whitneyho testu. Sloupec Součet pořadí (Mann-Whitneyův test) ukazuje součet pořadí náležejících dané charakteristice podle skupin. Poslední dva sloupce značí dosaženou p hodnotu v případě oboustranné hypotézy [P (oboustran. test.)] a v případě jednostranné hypotézy [p. (jednostran. test.)]. Pro výzkum této práce jsou nejvýznamnější hodnoty oboustranné hypotézy, jelikož nás zajímá jakýkoli rozdíl mezi skupinami. Pro tento výzkum hypotézy formulovány nebyly, výzkumný vzorek je příliš malý, číslo tak uvádíme pro orientaci a případné nastínění budoucích možností ve výzkumu.

Charakteristiky zaznamenané u osoby Já, u nichž se vyskytl mezi skupinami rozdíl, byly ty, které byly zaznamenány více u kontrolní skupiny: Péče o domov a domácnost; Upřímnost Řekne i za co se stydí; Pozornost vůči druhému Ujistění o lásce u Já ve vztahu ($p < 0,05$); Podoba Společné zájmy a Hodnoty u Já ve vztahu ($p < 0,05$); Rozdílnost partnerů Doplnění se u Já ve vztahu ($p < 0,05$); Společně trávený čas u Já ve vztahu; Vzájemný rozvoj Obohacování se u Já ve vztahu ($p < 0,05$). Charakteristika více zaznamenané u osoby Partnera/ky výzkumnou skupinou: Citlivost Empatie. Charakteristiky více zaznamenané u osoby Partnera/ky kontrolní skupinou: Péče o domov a domácnost ($p < 0,05$); Síla Náročná fyzická činnost; Podoba Společné zájmy a Hodnoty Oceňované na partnerovi ($p < 0,05$).

4.7 Diskuze

Výsledky realizovaného výzkumu byly prezentovány ve sledu položených výzkumných otázek. Čímž tedy představují zároveň přehled odpovědí na položené výzkumné otázky. V následujícím textu shrneme některé výsledky, které pokládáme za nejvýznamnější a hodné větší pozornosti a zároveň provedeme diskuzi. Prvotní otázka tohoto výzkumu zněla: „*Liší se pohlavní identita u dětí vyrůstajících v rodinách od dětí, které vyrůstaly v ústavní péči, konkrétně v dětském domově?*“ Následně byly položeny přesnější výzkumné otázky, podle kterých byl sestaven polostrukturovaný rozhovor. Ukázalo se, že rozdíly v popisu charakteristik Adama (muže) a Evy (ženy) se v našem vzorku lidé se zkušeností s ústavní péčí příliš neliší od kontrolní skupiny. Rozdíl byl pouze u čtyř kategorií. Pro obě skupiny důležitými charakteristikami muže (Adam, sociální reprezentace „Ideální muž“) byly kategorie týkající se Pracovitosti, aktivity, Zabezpečení rodiny finančně, materiálně, Hodný, Milý/Milující. Ženě byly připisovány oběma skupinami charakteristiky: Citlivost Empatie Něha Jemnost, Hodný/ý Milý/á, Normy Moralizuje, Otevřenost Sděluje své pocity, Péče o domov a domácnost, Starostlivost Péče o vztahy, Upřímnost Řekne i za co stydí, Vzhled Hezký/á Přitažlivost a v sociálních reprezentacích „Ideální ženy“ opět Hodná Milá, Milující a Cílevědomá Sebejistá či Pevná v názorech. Pevnost v názorech, která se u popisu ženy v našem výzkumu vyskytuje, Macek (1999) popisuje jako jeden důležitý element přátelských vztahů v adolescenci. U obou osob, muže a ženy, jak u rozhovoru o Adamovi a Evě, tak v části sociálních reprezentací, se na významných místech vyskytly charakteristiky Hodný/á, Milý/á, Milující.

Početnější rozdíly se ukázaly u analýzy charakteristik v rámci vztahů. Pozornost byla zaměřena na vztahy partnerské, popř. rodič-dítě. Jedna ze základních teorií, z které jsme vycházeli, byla Eriksonova teorie (2002) o významu utvořené identity pro úspěšné zvládnutí intimity, resp. blízkých vztahů. U většiny těchto výsledků to byla kontrolní skupina, u které bylo zaznamenáno více odpovědí. Tzn., že u respondentů z výzkumné skupiny dané odpovědi zaznamenány nebyly, nebo byly zaznamenány opačné významy dané charakteristiky. Charakteristiky týkající se vztahu, které převládaly u výzkumné skupiny, byly následující: Být spolu Nebýt sám Lidská společnost Spolupráce oceňované jak na Evě, tak na Adamovi a dále pak Přátelství oceňované na Adamovi a Citlivost Empatie u Partnera/ky. Toto jsou tedy charakteristiky, které převážily u výzkumné skupiny nad skupinou kontrolní. Naproti tomu charakteristiky týkající se Podobnosti, Rozdílnosti mezi partnery, Obdivu, Otevřené komunikace a chápání konfliktu jako posunu, Vzájemného obohacování, Upřímnosti, Pozornosti vůči druhému Ujištění o lásce ze strany Já a další převládaly u skupiny kontrolní. Pokud se týká obecně charakteristik Já ve vztahu, všechny kategorie, u kterých se objevily rozdíly, byly zaznamenány u kontrolní skupiny. Lze si všimnout, že tyto charakteristiky směřují k určité aktivitě, dynamice ze strany Já. Plaňava (1999) některé z kategorií, které převažovaly u kontrolní skupiny, popisuje jako mýty v představách adolescentů o partnerském vztahu. Konkrétně: význam společných zájmů, svobodné a nezávislé rozhodování, láska, která vše vyřeší (Plaňava, 1999).

Kools (1997) podle svých výsledků uvádí, že nízké sebevědomí a sebe devalvace může souviset se stigmatizací, se kterou se děti a dospívající vyrůstající v ústavní péči setkávají od okolí. Kools danou problematiku nazývá tzv. self – stigmatizací, která má mj. dopad i na mezilidské vztahy. Ve výsledcích zmíněného autora je u lidí vyrůstajících v ústavní péči vyšší sociální izolace, včetně tedy omezených kontaktů s původní rodinou. Jiní autoři zabývající se problematikou lidí s homosexuální orientací žijících v dětských domovech uvádějí fakt dvojí stigmatizace (Gallegos, White, Ryan, O'Brien, Pecora a Thomas, 2011). V našem výzkumu svou homosexuální orientaci zmínil jeden respondent. K tématu se vyjádřil v případě odpovědi na otázku: „Jste rád, že jste se narodil jako muž?“. Respondent odpověděl, že pokud by se narodil jako žena, jeho život by byl z hlediska sexuální orientace jednodušší. Téma stigmatizace nezmínil.

Kools (1997) se domnívá, že ze strachu z odmítnutí ostatními volí lidé izolaci. Sociální izolaci zmíněný autor dává do souvislosti také jako konsekvenci separace od rodiny (Kools, 1997). Dohertyová a Feeneyová (2004) se zabývali vazbou, teorií attachmentu dle Bowlbyho (2010), v dospělém věku. Dle jejich závěrů, je i v dospělém věku vazba na druhou osobu velmi významná. Autorky uvádějí, že romantické vztahy (resp. partnerské vztahy) představují jeden z nejsilnějších zdrojů pocitu bezpečí v dospělosti (Doherty, Feeney, 2004). Snad můžeme vyslovit domněnku, že ti, kdo se necítí příliš bezpečně, budou preferovat především Bytí spolu Nebýt sám, Přátelství a Citlivost a Empatii. V této souvislosti je zajímavé podívat se na výzkumnou otázku: „Co je pro vás v životě důležité?“ U respondentů z kontrolní skupiny vznikla kategorie Nebýt sám Lidé. Jedná se o odpovědi nemožné zařadit do kategorie Přátele, Partnerství ani Rodina. Odpovědi neukazují, co přesně mají respondenti na mysli. Jeden z respondentů z výzkumné skupiny sdělil, že má pocit, jakoby si vytvořil samot uvnitř sebe a zmínil strach ze své budoucí role otce a schopnosti předat lásku a vřelost dítěti. U obou skupin se vyskytly odpovědi respondentů, kteří sdělili, že jsou neradi sami se sebou a se svými myšlenkami, preferují společnost. Více se přiblížit tématu samoty, bytí s někým, potřebě lidské sounáležitosti a její konkrétní podobě a hloubce u různých skupin by mohlo být zajímavým námětem budoucích výzkumů.

Zmíněný Koolsův (1997) výzkum dávající pozornost nízkém sebevědomí (i sebehodnotě), sebe devalvací a self – stigmatizaci souvisí i s dalšími našimi výsledky.

Zkoumání sociálních reprezentací pojmů „Já“, „Ideální Já“, „Ideální muž“, „Ideální žena“, „Já muž/Já žena“ nabízejí možnosti stanovení hypotéz o centralitě získaných elementů. Jediný element v poli centrálních elementů u pojmu „Ideální Já“ u výzkumné skupiny je Spokojený život. Co se pod touto představou konkrétně skrývá, může být zajímavým námětem pro další výzkumy. Bylo by možné stanovit a ověřit hypotézu o centralitě tohoto elementu, stejně tak jako zvolit tento element jako pojem pro zkoumání jeho obsahů pro danou skupinu lidí.

V přehledu výsledků sociálních reprezentací byla pozornost z důvodu rozsahu této práce věnována především elementům, které jsou umístěny v poli centrálních elementů. Považujeme však za významné povšimnout si elementu Agresivní Hádavý, který je umístěn v poli první periferie pro pojem „Já“ u výzkumné skupiny. Periferie sociální reprezentace tvoří spojnici jádra (norem) s praxí (Abric, 2003). Agrese a Hádavost jako součást struktury

konceptu sebe sama u lidí se zkušeností s ústavní výchovou zajisté stojí za pozornost. V témže poli u téže skupiny a pojmu zároveň nalézáme element zahrnující výpovědi o Negativních charakteristikách sebe sama.

Podle Mackových závěrů do obrazu ideálního já adolescentů patří: aktivita, neemotivnost, přímo se prosazující a druhými uznávaná osobnost (Macek, 1987; Macek, Osecká, 1990 vše in Macek, 1999). Aktivita se v našem výzkumu často objevuje ve spojení s pracovitostí, neemotivnost bychom mohli najít právě v touze po stabilnější náladě a menší impulzivitě a prosazování se a uznávání druhými lidmi v charakteristikách týkajících se cílevědomosti, společenskosti, komunikativnosti, které mj. tvořily často zmiňované elementy v část sociálních reprezentací.

V části sledující, co by na sobě respondenti chtěli změnit, u výzkumné skupiny převládala kategorie Nálad, tedy touhy po stabilnější náladě, zmírnění impulzivity apod. V případě této otázky, však četnost nevyjadřovala počet respondentů, nýbrž četnost s jakou byla respondenty zmíněna. Může tedy značit spíše naléhavost této charakteristiky pro dané respondenty. Pokud se však podíváme na část výzkumu sociálních reprezentací element Agresivní Hádavý se u pojmu „Já“ vyskytl u výzkumné skupiny. U kontrolní skupiny se neobjevil. Situaci dokresluje závěry výzkumu ukazující, že děti žijící v ústavní péči mají dvakrát více působících stresorů v průběhu života ve srovnání s vrstevníky (Glover, Glenwick, 2009). Tyto působící stresory zahrnují nestabilitu v příbuzenských vztazích a hlavně s pečujícími osobami, a podle autorů ne neočekávaně, tyto děti zažily více rizikových faktorů jako týrání a užívání návykových látek rodiči (Glover, Glenwick, 2009). Podle Koolse (1997) by pak agresivní projevy měly být chápány terapeuticky. Stejně jako Langmeier a Matějček (1963) poznamenávají v souvislosti s psychickou deprivací, i tito autoři zmiňují, že nejen děti z ústavní péče, ale i děti z rodin s nízkým socioekonomickým statusem jsou ohroženy působením vícera stresorů (Glover, Glenwick, 2009). K tomu snad můžeme dodat jen osobní zkušenost s prací s těmito dětmi, že často se do dětských domovů dostávají děti právě ze socioekonomických důvodů. Objevující se charakteristika agresivity a impulzivní nálady nás v textu Macka (1999) opět vrací k tématu vztahů s druhými lidmi a ke vztahu k sobě samému. Jako důležitý aspekt vztahů Macek (1999) zmiňuje komunikaci. Macek dále cituje Lloydovou (1985 in Macek, 1999) a text propojuje vícero témat našeho výzkumu. Pokud adolescent tedy dokáže

adekvátně dobře fungovat v komunikaci s ostatními lidmi, prostřednictvím vztahů s vrstevníky dochází k ventilaci agresivity a vnitřního napětí, adolescent se tak také méně dostává do rozporu s autoritami (Lloyd, 1985 in Macek, 1999). Zároveň prostřednictvím jistějších vztahů s druhými lidmi dochází k upevňování sebejistoty, k emoční podpoře, vědomí vlastní prestiže, kompetence a k podporování pocitu vlastní hodnoty (Lloyd, 1985 in Macek, 1999). Pokud se podíváme na sociální reprezentaci „Já“, vidíme, že v obou skupinách v oblasti centrálních elementů co do četnosti rozhodně převládá element Společenský Komunikativní (výzkumná skupina) a Společenskost (kontrolní skupina). Stejně tak mezi charakteristikami na sobě nejvíce oceňovaných byly Komunikativnost a Přátelé (výzkumná skupina) a Společenskost, Komunikativnost (kontrolní skupina). K sebehodnocení a kontextu hodnocení druhými lidmi byla položena otázka: „Co si podle Vašeho názoru o Vás myslí ostatní lidé?“ V našem výzkumu převládalo pozitivní hodnocení sebe v souvislosti s druhými lidmi. Macek (1999) popisuje své výsledky. Položené otázky v jeho výzkumu se týkaly spíše porovnání hodnocení sebe sama s ostatními lidmi, ale také došel k závěrům, že se adolescenti hodnotí častěji pozitivně. Na druhou stranu dle jeho výsledků mají k negativnímu hodnocení sebe sama tendenci spíše dívky. V našem vzorku se častěji negativně hodnotili muži z výzkumné skupiny. Ze způsobu formulace námi položené otázky, tedy reflektování názorů druhých na sebe sama, se opět dostáváme k tématu vztahů s ostatními lidmi, a jak bylo již citováno, Macek (1999) mj. mezi důležité konsekvence dobrého fungování mezilidských vztahů uvádí upevňování pocitu vlastní hodnoty. Toto dokresluje náš výsledek z části: „Co si na sobě nejvíce ceníte?“. Pro výzkumnou skupinu charakteristika Pomoc druhým, Empatie, Laskavost byla nejčastěji zmiňovanou a pro skupinu kontrolní charakteristika významově podobná Pomoc, Podpora druhým, Empatie, Starostlivost byla co do četnosti druhou v pořadí.

Pokud opět zmíníme odpovědi na otázku týkající se oblastí, které by respondenti na sobě chtěli změnit, ve výsledcích si můžeme všimnout, že „koláč“ odpovědí respondentů z kontrolní skupiny je jaksí rozčleněnější. Přestože tato data nebyla v současném stavu analýzy podrobena hlubšímu zkoumání, navedlo nás to na přemýšlení o aspiracích na sebe sama. Kools (1997) uvádí, že nízká sebedůvěra a chybějící orientace do budoucna mohou být dalšími důsledky self – stigmatizace u lidí vyrůstajících v ústavní péči. Kools (1997) zároveň zmiňuje problematiku (ne)závislosti. Konsekvencemi pak může být přílišná orientace na „teď a tady“. Tématu neschopnosti nezávislého rozhodování se ve svých sděleních dotkli také

respondenti našeho výzkumu. Tyto výpovědi se týkaly např. výběru školy. Přesvědčení o vlastním vlivu je podle Macka (1999) zároveň jedním z důležitých prediktorů pocitu pohody. Silně ovlivněné složky konceptu sebe sama týkající se schopností, možností a zároveň limitů mohou dále zkomplikovat dokončení vývoje identity (Erikson, 2002). Ztížené podmínky někdy však mohou zafungovat jako posilující faktor. Ve výzkumné skupině se objevily odpovědi, které odkazovaly ke schopnosti překonání těžkých životních podmínek, např. Postavit se na vlastní nohy či Dětský domov ve smyslu otevřených možností oproti stavu setrvání v biologické rodině. Je nutné poznamenat, že i v kontrolní skupině se někteří respondenti vyjádřili ke své schopnosti čelit náročným životním podmínkám.

Kools (1997) dále dodává, že adolescenti žijící v dětském domově často neprožijí periodu adolescentního moratoria. Autor popisuje, že adolescenti (pokud tedy nestudují) v 18ti letech musejí z dětského domova odejít a postarat se sami o sebe, vývoj identity tak u nich neproběhne až do konce. Můžeme připomenout stadia utváření identity dle Marcia (in Macek, 1999) a stavy, neadekvátně uzavřené identity. Na tento jev můžeme odkázat i do našich výsledků a to k otázce: „Co je pro vás v životě důležité?“ U výzkumné skupiny vznikla kategorie Dům, domov, která byla sycena odpověďmi týkajícími se zázemí, bytu či domu jako stavby, střechy nad hlavou. Respondenti v našem vzorku byly vzhledem k věku právě v období nutnosti opuštění dětského domova, či pokud studovali, je tato událost čekala v blízké době. Pokud měli respondenti opouštějící dětský domov k dispozici tzv. „startovací byt“, bylo tomu tak po dobu jednoho roku. Druhou nejčastější kategorií zmiňovanou respondenty z kontrolní skupiny byla Seberealizace Smysl Dělat co mě baví, která by mohla souviset s obdobím hledání a zkoušení alternativ ve stadiu moratoria. U výzkumné skupiny se podobná kategorie také objevila, ale byla spojena více s odpověďmi odkazujícími na spokojený život, zároveň byla co do důležitosti níže než u skupiny kontrolní. Je však důležité poznamenat, že u kontrolní skupiny se objevila kategorie Peníze, finanční jistota, jež byla třetí nejčastější kategorií.

Mezi hodnoty pozdní adolescence Macek (1999) zmiňuje partnerský život a rodinu. V našem výzkumu kategorie Rodina v rámci odpovědi na otázku: „Co je pro Vás ve Vašem životě důležité?“ byla pro obě skupiny na prvním místě. Zároveň u sociálních reprezentací „Já muž“ a „Já žena“ se element týkající se rodiny vyskytoval jak u žen a mužů z výzkumné skupiny

tak u žen a mužů ze skupiny kontrolní v centrálním poli (jádro) reprezentace. Kategorie Partnerství byla také velmi často zmiňována, u výzkumné skupiny byla na třetím místě a u kontrolní na čtvrtém.

Sociální reprezentace „Já muž“ a „Já žena“ korespondují s tradičním rozdělením charakteristik připisovaných muži a ženě. U mužů z rodin se však vyskytují obě charakteristiky Bubleovou, Kovaříkem a Matějčkem (1997) připisovaných společenskému úkolu muže, tedy dominance a protektivity (v našem výzkumu obrana, byla spojena s elementem síly a fyzické zdatnosti). U mužů z dětských domovů se nevyskytla kategorie dominance. Kategorie obrany, či protektivního chování vůči někomu také ne. Objevuje se však element Starostlivosti a pomoci vůči druhým, který však významy obrany či ochrany také není sycen.

Za zajímavý výsledek pokládám shrnutí četností u kategorií vzniklých analýzou odpovědí na výzkumnou otázku: „Jste rád/a, že jste se narodila jako muž/žena?“ Tyto výsledky ukázaly, že v našem souboru respondenti uváděli přibližně podobný počet „výhod“ býtí ženou jako mužem. Naopak však „nevýhod“ býtí ženou bylo uvedeno značně více oproti skutečnosti „býtí mužem“. Nejčastěji uvedené důvody byly fyziologického rázu, tedy porod, menstruace apod. Pokud některý z respondentů uvedl „nevýhodu“ býtí mužem, byla to žena. Nejvíce zastoupenou výhodou u mužů u skupiny výzkumné byla fyzická síla. U skupiny kontrolní uvedlo tuto „výhodu“ o něco méně respondentů. Hlubší analýze však data nebyla podrobena.

Ve výpovědích popisujících postavy matky a otce zcela převládala kontrolní skupina. U výzkumné skupiny naproti tomu bylo zaznamenáno více odpovědí popisujících jinou dospělou osobu mimo rodinu. Přisouzené charakteristiky matce, u kterých byl zaznamenán nejvýznamnější rozdíl mezi skupinami: Citlivost Empatie a Opora Pomoc Spolehnutí. Přisouzené charakteristiky otci, u kterých byl zaznamenán nejvýznamnější rozdíl mezi skupinami: Dominantní, Přelétá ve vztazích Snadněji je nevěrný a Zklamání nezvládnutí role. A totéž pro jinou dospělou osobu mimo rodinu: Zabezpečuje rodinu a domov finančně, materiálně. Vidíme, že nejvýraznější rozdíly v popisu charakteristik směřovaných k postavám rodičů respondenty vyrůstajících v rodinách nebyly nutně charakteristiky pozitivního rázu. Jak bylo řečeno u popisu výběru vzorku do kontrolní skupiny. Faktory byly věk a vzdělání. Mezi respondenty z kontrolní skupiny tak byli i lidé z rozpadlých rodin a rodin, kde se

vyskytly nepříznivé okolnosti včetně alkoholismu či domácího násilí. Pokud se týká rozvodu, může být podle Macka (1999) tato zkušenost z vlastní rodiny zúročena pozitivně. Autor uvádí, že dívky se zkušeností s rozvodem v rodině, berou tuto zkušenost jako negativní vzor a uvádějí, že vědí jak nejednat. Pro chlapce zkušenost s rozvodem znamenala prostor k rozvoji vlastní samostatnosti (Macek, 1999). Odpovědi tohoto typu se během rozhovoru vyskytly i v našem výzkumu u kontrolní skupiny, ale také u skupiny výzkumné, kdy skutečnost života v dětském domově byla vnímána pozitivně, jako možnost studia a vlastního rozvoje. I odpověď 'Zabezpečuje rodinu finančně, materiálně zaznamenaná výrazně více u jiné dospělé osoby mimo rodinu byla často sycena právě odkazy k dětskému domovu.

Mezi limity výzkumu je nutné zmínit projektivní charakter rozhovoru nad kresbou a postavami Adama a Evy jako modelovými postavami muže a ženy. Samotný projektivní charakter přináší nepřesnosti odpovědí a složitost možnosti zobecnění na představy jedince v reálném životě. Zároveň postavy a Adama a Evy určují charakter dané situace. Někteří respondenti tuto problematiku zmiňovali již během rozhovoru, pro jiné tento fakt nepředstavoval problém a sami reflektovali podobnosti svých výpovědí o Adamovi a Evě se sebou a svými partnerskými, rodinnými a životními zkušenostmi. Zvolení tématu Adama a Evy vyplynulo ze zkušeností diplomatky ze studia arteterapie, kde toto téma slouží jako jedno z partnerských témat. Jelikož tato práce se zaměřovala mj. právě na charakteristiky v rámci partnerského vztahu, bylo toto téma zvoleno. K dalším limitům výzkumu zajisté patří vytváření kategorií odpovědí pouze jediným posuzovatelem a to diplomantkou. Bylo tomu tak z praktických důvodů. Vytvořené kategorie jsou z důvodu tohoto limitu často popsány relativně dlouhými názvy, které mohou působit ne příliš estetickým dojmem. Rozsáhlejší název kategorie pak více popisuje významový obsah dané kategorie. V etapě výzkumu náslechu a posouzení rozhovorů by bylo záhodno využít více nezávislých posuzovatelů. Ze stejných výše zmíněných důvodů byl na každý rozhovor jeden nezávislý posuzovatel. Výsledky jsou nejčastěji prezentovány bez rozdělení odpovědí mužů a žen v rámci skupin. Je tomu tak z důvodu malého souboru a také z důvodu hledání především rozdílů mezi skupinami lidí se zkušeností s ústavní výchovou a lidí vyrůstajících v biologických rodinách. Však vzhledem k tématu by bylo velmi zajímavé se na některá data podívat, či při budoucích výzkumech, v rámci porovnání mezi pohlavími. Tato komplikace se týká značného množství povahy otázek rozhovoru a tedy výsledků. Z časových a praktických důvodů však nebylo

možné do tvorby kategorií zahrnout nezávislého posuzovatele. Jedná se o kvalitativní výzkum, výsledky tedy nelze pokládat za potvrzené. Stejně tak se při tomto typu výzkumu setkáváme s problematikou jasného významu popisu charakteristik uváděných respondenty. Např. často zmiňovaná charakteristika Hodný/á Milý/á či někdy Milující může obsahovat více významů, např. směřování dané charakteristiky spíše k významu poslušný, láskyplný apod. Přesnější významové vymezení daných kategorií by bylo možné určit použitím standardizovaných metod, či většího vzorku a vícera posuzovatelů.

Při tvorbě polostrukturovaného rozhovoru bylo snahou zahrnout relativně široké spektrum témat tak, aby byla zjištěna významná témata (kategorie) týkající se tématu. Získané výsledky tak obsahují mnoho proměnných, které by bylo možné podrobit důslednější analýze a zjistit souvislosti mezi jednotlivými proměnnými. Tato cesta zůstává při momentální fázi zpracování dat otevřenou.

V průběhu tvorby výzkumu vznikl záměr a snaha doplnit data o Learyho Dotazník interpersonální diagnózy (Leary, LaForge, Suczek, 1976). Výsledky tohoto dotazníku by mohly více objasnit charakter identifikace sebe sama s určitou významnou osobou a dynamiku vztahů vůči partnerovi a rodičům. Však pro jeho nízkou návratnost nebyla data zpracována a zahrnuta mezi výsledky této práce. Pro budoucí výzkumné záměry by však tento dotazník mohl představovat zajímavý vhled do dynamiky osobnosti a způsobu identifikace s osobami dalšími.

Mezi navrhované směry pro budoucí výzkum navrhuje podrobnější prozkoumání sebehodnocení mužů vyrůstajících v dětských domovech v rámci vnímaného hodnocení druhými lidmi. Jakým způsobem se začleňují do mezilidských vztahů, zejména partnerských. Již Bubleová, Kovařík a Matějček ve svých výsledcích uvádějí, že právě muži vyrůstající v dětských domovech na shrnujícím skóru psychosociální adaptace (SPSA) skórují výrazně méně ve srovnání s ženami z dětských domovů. Zmínění autoři mezi vlivy uvádějí nedostatek mužské autority a mužského identifikačního vzoru v dětských domovech (Bubleová, Kovařík et Matějček, 1997). K zaměření pozornosti na muže vede také výsledek určitých rozdílů sociální reprezentace „Já muž“ ve srovnání s kontrolní skupinou. Sociální aspekty identity, jak bylo probráno v teoretické části, nabývají na významu právě v adolescenci (Macek, 1999)

a souvisejí se sebehodnocením, které je dle některých výzkumů výše zmíněných založené na jiných elementech u chlapců a u dívek (např. Larson, 1981).

Jak muži, tak ženy z dětských domovů popisovali sebe ve vztahu méně ve srovnání s kontrolní skupinou. Jednou z charakteristik s nejvýraznějším rozdílem se ukázala Pozornost vůči druhému Ujistění o lásce pro osobu Já ve vztahu. Tedy směr pozornosti a lásky od sebe k partnerovi/ce. Celkově téma Já ve vztahu představuje další možnosti budoucího výzkumu u této populace. Viz. také Bubleová, Kovařík a Matějček (1997), kteří mezi svými závěry uvádějí problematiku citové odezvy, konkrétně populace zasažené citovou deprivací.

Kategorie Seberealizace, Smysl, Dělat co mě baví, která se vyskytla u kontrolní skupiny a byla v diskuzi zmíněna v souvislosti s fází moratoria, představuje další možnou cestu budoucího výzkumu. Toto téma jsme mj. dali do souvislosti s nutností opustit dětský domov po osmnáctém roce života, či ihned po ukončení studia. A také s volností při výběru školy, tedy s možnostmi rozhodování o sobě samém a svém budoucím směřování, která je (či není) dětem v dětských domovech umožněna.

Dalším možným tématem budoucího výzkumu může být jeden z našich výsledků, který ukazuje, že respondenti tohoto výzkumu připisují více negativ situaci býti ženou ve srovnání s mužem. Přičemž jedním z nejdůležitějších negativ zmíněných u ženy byl porod, menstruace apod. Konkrétně na vnímání porodu jako negativa, či naopak pozitiva navrhuje jako další výzkumný směr uvažování.

Výsledky realizovaného výzkumu ukázaly, že v našem souboru se respondenti z dětských domovů příliš nelišili v popisu role muže a ženy od respondentů z rodin. Zároveň v rozhovoru zaměřeném na partnerský vztah mezi mužem a ženou obě skupiny uváděli relativně tradiční rozdělení mužsko – ženských rolí. Podle elementů sociálních reprezentací „Já muž“ a „Já žena“ je zřejmá určitá identifikace s tímto rozdělením. Mezi „nevýhodami“ býti ženou či mužem se neobjevily výrazná přesvědčení o negativním vnímání sociální role plynoucí z daného biologického pohlaví. Rozdíly se ukázaly především v kategoriích odkazující k fyziologické stránce (Porod, menstruace apod., Síla, fyzická odolnost a zdatnost). Tedy zjištění absence výrazných rozdílů v představách o roli muže a ženy mezi výzkumnou a kontrolní skupinou považujeme za přínos tohoto výzkumu. Za další přínos považujeme

zdůraznění významu rozdílů mezi skupinami v popisování fungování sebe ve vztahu, především tedy partnerském. A zdůraznění vyšší sebekritičnosti mužů z dětských domovů v rámci hodnocení druhými lidmi. Stejně tak považujeme za důležitý výsledek týkající se nestability nálady a elementu Agresivity, Hádavosti v sociální reprezentaci „Já“ u respondentů z dětských domovů. Fungování v partnerském vztahu, sebehodnocení a snahy o stabilizaci nálady stojí za pozornost nejen ve výzkumu, ale i v praxi.

Závěr

Diplomová práce se zabývala tématem pohlavní identity u dospívajících v dětských domovech. První část teoretická se zaměřila na období adolescence a téma identity. Druhá část teoretické části se již přímo zabývala pohlavní identitou. Závěrečná kapitola se věnovala problematice formování pohlavní identity v dětských domovech. Tato část představovala přechodovou kapitolu k části empirické. Realizovaný výzkum se zaměřil na pozdní adolescenci, věk 18 – 26 let, kdy by mělo dojít či docházet, dle Eriksona (2002) k zakončení formování identity a započetí etapy navazování velmi blízkých intimních vztahů. Výzkum byl povahy kvalitativní. Právě díky kvalitativní povaze výzkumu diplomantka podle jejího názoru získala velké množství zkušeností. Osobní setkání a relativně hluboký rozhovor byl obohacující zkušeností pro budoucí směřování a práci. V rámci výzkumu byly provedeny polostrukturované rozhovory se 32 dvěma respondenty, přičemž polovina představovala skupinu výzkumnou (lidé se zkušeností s ústavní péčí, resp. životem v dětském domově) a skupinu kontrolní (lidé vyrůstající v biologické rodině). Data byla analyzována několika způsoby popsány v příslušné kapitole. Pozornost byla zaměřena především na oblasti rozdílů mezi oběma skupinami. V závěrečné diskuzi byla pozornost věnována charakteristikám vztahu (partnerských, popř. dítě-rodíč), problematice bytí s někým a nebytí sám, tématu Já ve vztahu, agresi a negativním elementům v sebepojetí a sociální reprezentaci „Já“, snížené sebehodnotě. Výsledky byly dávány do vztahu s dříve realizovanými výzkumy.

Seznam použité literatury

Abric, J. (1994). L'organisation interne des représentations sociales: Système central et système périphérique. In C. Guimelli (Ed.), *Structures et transformations des représentations sociales* (pp. 73-84). Lausanne: Delachaux et Niestlé.

Abric, J.C. (2003). La recherche du noyau central et de la zone muette des représentations sociales. In J.C. Abric (Ed.), *Méthodes d'étude des représentations sociales* (pp 119 – 143) Ramonville SaintAgne: Érès.

Ålgars, M., Santtila, P., & Sandnabba, N. (2010). Conflicted Gender Identity, Body Dissatisfaction, and Disordered Eating in Adult Men and Women. *Sex Roles*, 63(1/2), 118 - 125. doi:10.1007/s11199-010-9758-6.

Badinter, E. (2005). *XY: o mužské identitě*. Praha. Litomyšl. Paseka

Beal, C. (1994). *Boys and Girls: the Development of Gender Roles*. New York: McGraw-Hill, Inc.

Bem, S. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal Of Consulting & Clinical Psychology*, 42(2), 155 - 162.

Bem, S. L. (1983). Gender schema theory and its implications for child development: raising gender-aschematic children in a gender-schematic society. *Signs: Journal Of Women In Culture & Society*, 8(4), 598 - 616.

Blakemore, S., & Robbins, T. W. (2012). Decision-making in the adolescent brain. *Nature Neuroscience*, 15(9), 1184 - 1191. doi:10.1038/nn.3177

Blatný, M., Osecká, L., & Macek, P. (1993, January 1). Sebepojetí v současné kognitivní a sociální psychologii. *Československá Psychologie: Časopis Pro Psychologickou Teorii a Praxi*, 36(6), 444 – 454.

Bowlby, J. (1947). The Study of Human Relations in the Child Guidance Clinic. *Journal Of Social Issues*, 3(2), 35 - 41.

Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.

- Breakwell, G. M. (1993). Social representations and social identity. *Papers on social representations*, 2(3), 198 - 217.
- Breakwell, G. M., & Millward, L. J. (1997). Sexual self-concept and sexual risk-taking. *Journal Of Adolescence*, 20(1), 29 - 41.
- Brody, G. H., & Stoneman, Z. (1994). Financial Resources, Parent Psychological Functioning, Parent Co-Caregiving, and Early Adolescent Competence in Rural Two-Parent African-American Families. *Child Development*, 65(2), 590 - 605. doi:10.1111/1467-8624.ep9405315147
- Bronfenbrenner, U. (1995). Developmental Ecology Through Space and Time: A Future Perspective. In. Moen, P., Elder, G. H. Jr. & Luscher, K. (Eds.), *Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development* (pp. 619-647). Washington, DC: American Psychological Association Press.
- Bubleová, V., Kovařík, J., & Matějček, Z. (1997). *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum Praha.
- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106(4), 676 - 713.
- Campbell, L., & Wilbur, C. J. (2009). Are the Traits we Prefer in Potential Mates the Traits they Value in Themselves? An Analysis of Sex Differences in the Self-concept. *Self & Identity*, 8(4), 418 - 446. doi:10.1080/15298860802505434
- Cohen-Scali, V., & Moliner, P. (2008). Représentations sociales et identité: des relations complexes et multiples. *L'orientation scolaire et professionnelle*, 37(4), 465 - 482. Retrieved 02/17/2014 from <http://osp.revues.org/1770>
- Côté, J. (2005). Identity capital, social capital and the wider benefits of learning: generating resources facilitative of social cohesion. *London Review Of Education*, 3(3), 221 - 237. doi:10.1080/14748460500372382.
- Cramer, P. (2001). Identification and Its Relation To Identity Development. *Journal Of Personality*, 69(5), 667 - 688.

- Cross, S. E., & Madson, L. (1997). Models of the self: Self-construals and gender. *Psychological Bulletin*, 122(1), 5 - 37.
- Davison, T. E., & McCabe, M. P. (2006). Adolescent Body Image and Psychosocial Functioning. *Journal Of Social Psychology*, 146(1), 15 – 30.
- Declercq, C. (2008). DE LA CONSTRUCTION DE L'IDENTITE SEXUEE AUX DIFFERENCES PSYCHOLOGIQUES SELON LE GENRE. *Conférence à la journée des correspondant-e-s janvier 2008. Université de Reims Champagne-Ardenne*. Retrieved 02/05/2014 from http://web.ac-reims.fr/files/SAIO_identite_sexuee.pdf.
- Doherty, N. A., & Feeney, J. A. (2004). The composition of attachment networks throughout the adult years. *Personal Relationships*, 11(4), 469 - 488. doi:10.1111/j.1475-6811.2004.00093.x.
- Dumora, B., Aisenson, D., Cohen-Scali, V., & Poyaud, J. (2008). Les perspectives contextuelles de l'identité. *L'orientation scolaire et professionnelle*, 37(3) 387 – 411, Retrieved 05/25/2014 from <http://osp.revues.org/1737>; DOI: 10.4000/osp.1737.
- Dunovský, J., Šulová, L. (2011). Poruchy rodiny a rodičovství. In L. Šulová, T. Fait, & P. Weiss a kol. (Eds.), *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví* (pp. 227 - 234). Praha: Maxdorf.
- Duveen, G. (1996). The development of social representations of gender. *Japanese Journal of Experimental Social Psychology*, 35, 256 - 262.
- Erban, V. (2010). *Maska a tvář: hra s identitou v mezikulturních proměnách*. Praha: Malá Skála.
- Erikson, E. (1968). *Identity: youth, and crisis*. London: Faber & Faber.
- Erikson, E. (1996). *Osm věků člověka*. Praha: Portál.
- Erikson, E. (2002). *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Erikson, E. (1964). *Insight and responsibility: lectures on the ethical implications of psychoanalytic insight*. New York: Norton.

- Feinstein, B. A., Davila, J., & Yoneda, A. (2012). Self-concept and self-stigma in lesbians and gay men. *Psychology & Sexuality*, 3(2), 161 - 177. doi:10.1080/19419899.2011.592543
- Fialová, L. (2001). *Body image jako součást sebepojetí člověka*. Praha: Karolinum.
- Fifková, H. (2010). Poruchy pohlavní identity. In P. Weiss a kol. (Ed.), *Sexuologie* (pp. 439 - 468). Praha: Grada.
- Fifková, H., Weiss, P. (2002). Etiologie transsexuality. In H. Fifková, P. Weiss, I. Procházka, L. Jarolím, J. Veselý, & V. Weiss (Eds.), *Transsexualita: Diagnostika a léčba* (pp. 21 - 26). Praha: Grada.
- Freud, S. (2003). *Spisy z let 1917-1920*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství.
- Freud, S. (1991). *Vybrané spisy*. Praha: Avicenum.
- Gallegos, A., Roller White, C., Ryan, C., O'Brien, K., Pecora, P. J., & Thomas, P. (2011). Exploring the Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual, and Questioning Adolescents in Foster Care. *Journal Of Family Social Work*, 14(3), 226 - 236. doi:10.1080/10522158.2011.571547
- Gerber, G. (2009). Status, Personality, and Gender Stereotyping: Response to Commentators. *Sex Roles*, 61(5/6), 352 - 360. doi:10.1007/s11199-009-9672-y
- Gilligan, C. (2001). *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.
- Glover, R. L., & Glenwick, D. S. (2009). Stressful Life Events Experienced by Clinically Referred Foster Care and Nonfoster Care Children. *Journal Of Early Childhood & Infant Psychology*, (5), 127 - 140.
- Grandbois, D. M., & Sanders, G. F. (2012). Resilience and Stereotyping: The Experiences of Native American Elders. *Journal Of Transcultural Nursing*, 23(4), 389 - 396. doi:10.1177/1043659612451614
- Hendl, J. (2012). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

- Henry, C. C., Courty, E. E., & Jalenques, I. I. (2006). Fonction identitaire et place du corps à l'adolescence chez des sujets élevés dans des familles adoptives ou d'accueil. (French). *Annales Medico Psychologiques*, 164(5), 413 - 418. doi:10.1016/j.amp.2006.04.004.
- Hoffman, L. W., & Kloska, D. D. (1995). Parents' gender-based attitudes toward marital roles and child rearing: Development and... *Sex Roles*, 32(5/6), 273 - 295.
- Howard, J. A. (2000). Social psychology of identities. *Annual review of sociology*, 26, 367 - 393.
- Janošová, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí*. Praha: Grada.
- Johnson, R. J., Rew, L., Fredland, N., & Bowman, K. (2010). Sexual self-concept in sexually abused homeless adolescents. *Vulnerable Children & Youth Studies*, 5(1), 44 - 51. doi:10.1080/17450120903335151
- Jung, C. (1998). *Mandaly: obrazy z nevědomí*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.
- Kohlberg, L., & Hersh, R. H. (1977). Moral Development: A Review of the Theory. *Theory Into Practice*, 16(2), 53 - 59.
- Kools, S. M. (1997). Adolescent Identity Development in Foster Care. *Family Relations*, 46(3), 263 - 271.
- Koudelka, J. et al. (2012). *Marketingový význam body image*. Zlín: VeRNuM. Retrieved 04/09/2014 from <http://kmg.vse.cz/wp-content/uploads/2009/03/Body-image-web.pdf>
- Krejčířová, D., Langmeier, J., & Langmeier, M. (1998). *Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurofyzologie*. Praha: H + H. Praha.
- Kroger, J., Martinussen, M., & Marcia, J. E. (2010). Identity status change during adolescence and young adulthood: A meta-analysis. *Journal Of Adolescence*, 33(5), 683 - 698. doi:10.1016/j.adolescence.2009.11.002
- Lamke, L. K. (1982). Adjustment and sex-role orientation in adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 11(3), 247 - 259.

- Lancmanová, I. (2011). Tělesné dospívání chlapců. In L. Šulová, T. Fait, & P. Weiss a kol. (Eds.), *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví* (pp. 100 - 104). Praha: Maxdorf.
- Langmeier, J., & Matějček, Z. (1963). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.
- Larson, P. C. (1981). SEXUAL IDENTITY AND SELF-CONCEPT. *Journal Of Homosexuality*, 7(1), 15 - 32.
- Leary, T., LaForge, R. L., & Sucek, R. F. (1976). *Dotazník interpersonální diagnózy – ICL*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- Lerner, R. M., Sorell, G. T., & Brackney, B. E. (1981). Sex Differences in Self-Concept and Self-Esteem of Late Adolescents: A Time-Lag Analysis. *Sex Roles*, 7(7), 709 - 722.
- Lewin, K. (1935). *A dynamic theory of personality: selected papers*. New York: McGraw-Hill.
- Lheureux, F., Rateau, P., & Guimelli, C. (2008). Hiérarchie structurale, conditionnalité et normativité des représentations sociales. *Les cahiers internationaux de psychologie sociale*, (1), 41 - 55. Retrieved 03/21/2013 from <http://www.cairn.info/revue-les-cahiers-internationaux-de-psychologie-sociale-2008-1-page-41.htm>
- Lin, S. (2003). The Association Between Adult Attachment Styles and Conflict Resolution in Romantic Relationships. *American Journal Of Family Therapy*, 31(3), 143 - 157. doi:10.1080/01926180390167142
- Lloyd, B., & Duveen, G. (1992). *Gender identities and education: the impact of starting school*. New York, NY: St. Martin's Press.
- Macek, P. (1999). *Adolescence: psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál.
- Macek, P. (2009). *Kdo má nárok na identitu? Může (vývojová) psychologie inspirovat sociální vědy?* Retrieved 15/01/2014 from http://ispo.fss.muni.cz/uploads/2download/pol_mob_identita.pdf

- Mahler, M., Pine, F., & Bergman, A. (2006). *Psychologický zrod dítěte*. Praha: Triton.
- Marcia, J. E., & Friedman, M. L. (1970). Ego identity status in college women. *Journal Of Personality*, 38(2), 249 - 263. doi:10.1111/1467-6494.ep8933330
- Martin, C. L., & Eisenbund, L. (1995). Children's Gender-Based Reasoning about Toys. *Child Development*, 66(5), 1453 - 1471. doi:10.1111/1467-8624.ep9510075273.
- Martin, C. L., & Ruble, D. (2004). Children's Search for Gender Cues Cognitive Perspectives on Gender Development. *Current Directions In Psychological Science (Wiley-Blackwell)*, 13(2), 67 - 70. doi:10.1111/j.0963-7214.2004.00276.x.
- Martin, J., & Govender, K. (2011). "Making Muscle Junkies": Investigating Traditional Masculine Ideology, Body Image Discrepancy, and the Pursuit of Muscularity in Adolescent Males. *International Journal Of Men's Health*, 10(3), 220 - 239. doi:10.3149/jmh.1003.220.
- Matějček, Z. (1986). *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.
- Matějček, Z. (1992). *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Matějček, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál.
- Matějček, Z., Kovařík, J. & Bubleová, V. (1996). Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace II. část: Děti z náhradní rodinné péče. *Československá psychologie*, 40(1), 14 - 27.
- Mead, M. (2010). *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Meroll, D. M., Serpe, R. T., Stryker, S., & Schultz, P. (2012). Structural Precursors to Identity Processes: The Role of Proximate Social Structures. *Social Psychology Quarterly*, 75(2), 149 - 172. doi:10.1177/0190272511436352.
- Moore, S., & Boldero, J. (1991). Psychosocial Development and Friendship Functions in Adolescence. *Sex Roles*, 25(9/10), 521 - 536.

- Moscovici, S. (1961). *La psychanalyse, son image et son public: étude sur la représentation sociale de la psychanalyse*. Presses universitaires de France.
- Muñoz, M. E., & Ferguson, C. J. (2012). Body Dissatisfaction Correlates with Inter-Peer Competitiveness, Not Media Exposure: A Brief Report. *Journal Of Social & Clinical Psychology*, 31(4), 383 - 392. doi:10.1521/jscp.2012.31.4.383.
- Munson, W. W. (1993). Perceived freedom in leisure and career salience in adolescence. *Journal Of Leisure Research*, 25(3), 305 - 314.
- Petersen, A. C. (1988). ADOLESCENT DEVELOPMENT. *Annual Review Of Psychology*, 39(1), 583 - 607.
- Petersen, A. C. (2008). Spiritual development in adolescence: Toward enriching theories, research, and professional practice. *New Directions For Youth Development*, 2008(118), 119-130. doi:10.1002/yd.266.
- Piaget, J. (1966). *Psychologie intelligence*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Piaget, J. (n.d). *The construction of reality in the child*. Oxon: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1997). *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
- Plaňava, I. (1999). *Manželství a rodiny: struktura, dynamika, komunikace*. Brno: Nakl. Doplněk.
- Procházka, I., Weiss, P. (2002). Pohlavní identita. In H. Fifková, P. Weiss, I. Procházka, L. Jarolím, J. Veselý, & V. Weiss (Eds.), *Transsexualita: Diagnostika a léčba* (pp. 13 - 20). Praha: Grada.
- Příhoda, V. (1967). *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Rašticová, M. (2009). PREDIKTORY NESPOKOJENOSTI S TĚLEM A SOUVISLOST S DEPRESÍ V ADOLESCENCI. *E-psychologie*, 3(1), 30 - 42. Retrieved 11/22/2013 from <http://www.e-psycholog.eu/pdf/rasticova.pdf>.

Rutherford, M. B. (2008). Children's Autonomy, Responsibility, and Self-Esteem: An Analysis of Childrearing Advice. *Conference Papers -- American Sociological Association*, 1 - 21.

Říčan, P. (1990). *Cesta životem*. Praha: Panorama.

Sartor, C. E., & Youniss, J. (2002). THE RELATIONSHIP BETWEEN POSITIVE PARENTAL INVOLVEMENT AND IDENTITY ACHIEVEMENT DURING ADOLESCENCE. *Adolescence*, 37(146), 221 - 234.

Schmitt-Rodermund, E., & Vondracek, F. (1999). Breadth of Interests, Exploration, and Identity Development in Adolescence. *Journal Of Vocational Behavior*, 55(3), 293-317.

Sedláková, M. (2004). *Vybrané kapitoly z kognitivní psychologie: mentální reprezentace a mentální modely*. Praha: Grada.

Skřenková, I. (2011). Význam gynekologické prevence v dětství a adolescenci – tělesné dospívání dívek. In L. Šulová, T. Fait, & P. Weiss a kol. (Eds.), *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví* (pp. 91 - 100). Praha: Maxdorf.

Snopek, M., Hublová, V., Blatný, M., & Jelínek, M. (2011). Osobnostní koreláty životní spokojenosti a sebehodnocení u adolescentů: rodové rozdíly. *Československá psychologie*, 55(6), 521-533.

Spilková, J. (2010). Psychosexuální vývoj. In P. Weiss a kol. (Ed.), *Sexuologie* (pp. 93 - 106). Praha: Grada.

Stryker, S. (2007). Identity Theory and Personality Theory: Mutual Relevance. *Journal Of Personality*, 75(6), 1083-1102. doi:10.1111/j.1467-6494.2007.00468.x.

Šulová, L. (2011). Faktory ovlivňující trvalost partnerského vztahu a volba partnera. In L. Šulová, T. Fait, & P. Weiss a kol. (Eds.), *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví* (pp 183 – 190). Praha: Maxdorf.

Šulová, L. (2011). Psychosociální změny v dospívání. In L. Šulová, T. Fait, & P. Weiss a kol. (Eds.), *Výchova k sexuální reprodukčnímu zdraví* (pp. 104 - 112). Praha: Maxdorf.

- Švancara, J. (1973). *Emoce, city a motivace*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Tajfel, H. (Ed.). (2010). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tanti, C., Stukas, A. A., Halloran, M. J., & Foddy, M. (2011). Social identity change: Shifts in social identity during adolescence. *Journal Of Adolescence*, 34(3), 555-567. doi:10.1016/j.adolescence.2010.05.012.
- Tap, P. (2005). Identité et exclusion. *Connexions*, 1(83), 53-78. Retrieved 11/09/2014 from www.cairn.info/revue-connexions-2005-1-page-53.htm. DOI : 10.3917/cnx.083.0053.
- Tap, P., & Pi-Sunyer, M. T. (1988). Crise d'identité et troubles d'altérité à l'adolescence. *Annales de Vaucresson*, 28(1),13-34. Retrieved 11/09/2014 from <http://www.pierretap.com/pdfs/75.pdf>.
- Tortajada, I., Araüna, N., & Martínez, I. J. (2013). Advertising Stereotypes and Gender Representation in Social Networking Sites. *Comunicar*, 21(41), 177 - 186. doi:10.3916/C41-2013-17.
- Trapková, L., & Chvála, V. (2009). *Rodinná terapie psychosomatických poruch: rodina jako sociální děloha*. Praha: Portál.
- Tucker, C. J., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2003). Dimensions of Mothers' and Fathers' Differential Treatment of Siblings: Links With Adolescents' Sex-Typed Personal Qualities. *Family Relations*, 52(1), 82.
- Tucker, C. J., McHale, S. M., & Crouter, A. C. (2008). Links between older and younger adolescent siblings' adjustment: The moderating role of shared activities. *International Journal Of Behavioral Development*, 32(2), 152-160. doi:10.1177/0165025407087214.
- Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2005). *Vývojová psychologie*. Praha: Karolinum.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.

Vidal, C. (2002). Le cerveau, le sexe et l'idéologie dans les neurosciences. *L'orientation scolaire et professionnelle*, 31(4), 495-505. Retrieved 08/14/2014 from <http://osp.revues.org/3389> ; DOI : 10.4000/osp.3389

Vinet, É., & Moliner, P. (2006). Asymétries de la fonction explicative des représentations intergroupes hommes/femmes. *Les cahiers internationaux de psychologie sociale*, (1), 47-57. Retrieved 08/15/2014: http://www.cairn.info/resume.php?ID_ARTICLE=CIPS_069_0047.

Viviani, F. (2006). SOME ASPECTS OF THE BODY IMAGE AND SELF-PERCEPTION IN ADOLESCENTS. *Papers On Anthropology*, 15, 302-309.

Vouillot, F. (2002). Construction et affirmation de l'identité sexuée et sexuelle: éléments d'analyse de la division sexuée de l'orientation. *L'orientation scolaire et professionnelle*, 31(4), 485-494. Retrieved 08/15/2014 from <http://osp.revues.org/3388> ; DOI : 10.4000/osp.3388

Weiss, P. (2011). Vývoj pohlavní identity. In L. Šulová, T. Fait, & P. Weiss a kol. (Eds.), *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví* (pp. 71 - 76). Praha: Maxdorf.

Weiss, P. P. (2013). Poruchy pohlavní identity. *Psychiatr. prax*, 14(2), 69-71. Retrieved 09/12/2014 from <http://www.solen.sk/pdf/349f02ff425325247bdc8d63793991ab.pdf>

Weiss, P., Fifková, H., Procházka, I. (2002). Diagnostika transsexuality. In H. Fifková, P. Weiss, I. Procházka, L. Jarolím, J. Veselý, & V. Weiss (Eds.), *Transsexualita: Diagnostika a léčba* (pp. 27-42). Praha: Grada.

Willi, J. (2011). *Psychologie lásky: osobní rozvoj cestou partnerského vztahu*. Praha: Portál.

Winnicott, D. W. (1958). The Capacity to be Alone. In Winnicott, D. W. (1965). The maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development. *Int. Psycho-Anal. Lib.*, 64(1-276), 29 - 36. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis. Retrieved 08/19/2014 from <http://www.abebe.org.br/wp-content/uploads/Donald-Winnicott-The-Maturational-Process-and-the-Facilitating-Environment-Studies-in-the-Theory-of-Emotional-Development-1965.pdf>.

Winnicott, D. W. (1960a). The Theory of the Parent-Infant Relationship. In Winnicott, D. W. (1965). The maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development. *Int. Psycho-Anal. Lib.*, 64(1-276), 29 - 36. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis. Retrieved 08/19/2014 from <http://www.abebe.org.br/wp-content/uploads/Donald-Winnicott-The-Maturational-Process-and-the-Facilitating-Environment-Studies-in-the-Theory-of-Emotional-Development-1965.pdf>

Winnicott, D. (1960b). Ego Distortion in terms of True and False Self. In Winnicott, D. W. (1965). The maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development. *Int. Psycho-Anal. Lib.*, 64(1-276), 29 - 36. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis. Retrieved 08/19/2014 from <http://www.abebe.org.br/wp-content/uploads/Donald-Winnicott-The-Maturational-Process-and-the-Facilitating-Environment-Studies-in-the-Theory-of-Emotional-Development-1965.pdf>

Winnicott, D. (1962). Ego Integration in Child Development In Winnicott, D. W. (1965). The maturational processes and the facilitating environment: Studies in the theory of emotional development. *Int. Psycho-Anal. Lib.*, 64(1-276), 29 - 36. London: The Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis. Retrieved 08/19/2014 from <http://www.abebe.org.br/wp-content/uploads/Donald-Winnicott-The-Maturational-Process-and-the-Facilitating-Environment-Studies-in-the-Theory-of-Emotional-Development-1965.pdf>

Winnicott, D. (1998). *Lidská přirozenost*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek.

Wyrobková, A., & Škarková Stojanová, L. (2007). Reprezentace genderových kategorií v českém kulturním kontextu. In D. Fedáková, M. Kentoš, & J. Výrost (Eds.), *Sociálne procesy a osobnosť 2006. Zborník Príspevkov* (pp. 408-418). Košice: Spoločenskovedný ústav SAV.

Přílohy:

Příloha č. 1: Polostrukturovaný rozhovor

V závorkách drobným písmem jiné barvy jsou uvedeny oblasti, které se daná položka týká. V poslední části rozhovoru D je v příloze verze pro výzkumnou skupinu. Verze pro kontrolní skupinu byla totožná vyjma otázek týkajících se pobytu v dětském domově. Místo toho byli respondenti vyzváni, aby popsali svou rodinnou situaci.

Část C – Adam a Eva

Instrukce:

„Znáte příběh o Adamovi a Evě?“

„Na předložený papír prosím nakreslete Adama a Evu.“

Témata k rozhovoru nad obrázkem:

1. Popište prosím, co se na obrázku odehrává. (celkové ladění, vzájemná interakce Adama s Evou)
2. Co postavy na obrázku dělají? Jak se chovají? (interakce)
3. Můžete mi říci něco o Evě? (představa ženy; jak odpovídá tradičním stereotypům? Porovnání s představou ženy z ostatních částí výzkumu. U žen: identifikace s postavou?)
  - Jaká je?
  - Jaké má vlastnosti, charakteristiky apod.?
4. Můžete mi nyní říct něco o Adamovi? (představa muže; jak odpovídá tradičním stereotypům? Porovnání s představou muže z ostatních částí výzkumu. U mužů: identifikace s postavou?)
  - Jaký je?
  - Jaké má vlastnosti, charakteristiky apod.?
5. Můžete mi něco říct o vztahu mezi Adamem a Evou? (představa partnerského vztahu, charakteristiky, jakým způsobem respondent popisuje tento vztah)
  - Pokud Adam a Eva tvoří pár, z jakého důvodu spolu jsou? (důvody bytí v partnerství, např. praktické důvody vztahu, fyzická přitažlivost apod.)
6. Předvádí se nějakým způsobem Adam před Evou a Eva před Adamem? (strategie zaujmutí druhého, míra autenticity v páru)
  - Jak?
  - Proč?
7. Může se Eva/Adam (dle pohlaví respondenta) svěřit tomu druhému? (intimita, důvěra, autenticita, blízkost a otevřenost ve vztahu, citová blízkost)

- Může mu/jí říct to, co neřekne jiným lidem?
  - Může mu říct, ukázat věci, za které se například stydí před jinými lidmi?
8. Co tak spolu rádi dělají? (volný čas)
  9. Co Adam na Evě/Eva na Adamovi miluje? (na předpokladu identifikace s postavou stejného pohlaví: co na mne partner/ka může oceňovat, proč mě může ten druhý milovat?)
    - Co na ní/na něm oceňuje? Čeho si váží?
  10. Co naopak může Adama/Evu na tom druhém štvát?
    - A obráceně? Jak to přijímají? (realistické vidění toho druhého a jeho přijetí takového, jaký je)
  11. Mají spolu někdy spory? (strategie řešení konfliktní situace v páru?)
    - Jak řeší případnou hádku či konflikty?
  12. Jak se Eva s Adamem/Adam s Evou cítí? (pocitová rovina bytí s partnerem/partnerkou, význam pocitu štěstí v partnerství)
    - Je s ním/ní šťastná/ý? Proč?
  13. Co si Adam o Evě/Eva o Adamovi myslí? (odpovídá realitě? Co si respondent o identifikační figuře v situaci partnerství myslí?)
  14. Může se některá z postav podobat Vám osobně?
  15. Jakými charakteristikami se Vám daná postava podobá?
  16. Čím se od Vás naopak liší? A v čem?

A – Identita „Já“

1. Uveďte **5** vlastností, charakteristik či dovedností, které se Vám vybaví, když si řeknete „JÁ“ (Reprezentace „Já“, sebeobraz, obsah a struktura)
  - 1)
  - 2)
  - 3)
  - 4)
  - 5)
2. Seřadte výše uvedené pojmy dle důležitosti pro Vás o Vaší osobě významné. Pojmy očísľujte od 1 do 5 (1 – nejdůležitější, 5 – nejméně důležité). Čísla uveďte vlevo vedle pojmu. (Reprezentace „Ideální Já“, sebeobraz, obsah a struktura)
3. Uveďte **5** vlastností, charakteristik či dovedností, které se Vám vybaví, když si řeknete „MÉ IDEÁLNÍ JÁ“ (Reprezentace „Já“, sebeobraz, obsah a struktura)

- 1)
  - 2)
  - 3)
  - 4)
  - 5)
4. Seřad'te výše uvedené pojmy dle důležitosti pro Vás. Pojmy očísľujte od 1 do 5 (1 – nejdůležitější, 5 – nejméně důležité). Čísła uveďte vlevo vedle pojmu. (Reprezentace „Ideální Já“, sebeobraz, obsah a struktura)
5. Uveďte **5** vlastností, charakteristik či dovedností, které se Vám vybaví, když si řeknete „IDEÁLNÍ MUŽ“ (Reprezentace „IDEÁLNÍ MUŽ“, sebeobraz, obsah a struktura)
- 1)
  - 2)
  - 3)
  - 4)
  - 5)
6. Seřad'te výše uvedené pojmy dle důležitosti pro Vás. Pojmy očísľujte od 1 do 5 (1 – nejdůležitější, 5 – nejméně důležité). Čísła uveďte vlevo vedle pojmu. (Reprezentace „IDEÁLNÍ MUŽ“, sebeobraz, obsah a struktura)
7. Uveďte **5** vlastností, charakteristik či dovedností, které se Vám vybaví, když si řeknete „IDEÁLNÍ ŽENA“ (Reprezentace „IDEÁLNÍ ŽENA“, sebeobraz, obsah a struktura)
- 1)
  - 2)
  - 3)
  - 4)
  - 5)
8. Seřad'te výše uvedené pojmy dle důležitosti pro Vás. Pojmy očísľujte od 1 do 5 (1 – nejdůležitější, 5 – nejméně důležité). Čísła uveďte vlevo vedle pojmu. (Reprezentace „IDEÁLNÍ ŽENA“, sebeobraz, obsah a struktura)

9. Čeho si na sobě nejvíce ceníte? Uveďte alespoň 5¹⁷ položek. (sebehodnota)
- 1)
  - 2)
  - 3)
  - 4)
  - 5)
10. Co Vás na Vás samotných naopak štve, co byste chtěli změnit? (sebehodnota)
11. Co si podle Vašeho názoru o Vás myslí ostatní lidé?
12. Souhlasíte s tím? (sebepřijetí, přesvědčení o sobě x o tom, jak působí na druhé = soulad)
13. Zdůvodněte prosím svoji odpověď.
14. Co je pro Vás ve Vašem životě důležité? Uveďte alespoň 5 položek. (hodnoty jako součást sebepojetí, gender směřování)
- 1)
  - 2)
  - 3)
  - 4)
  - 5)
15. Seřad'te výše uvedené pojmy dle důležitosti pro Vás. Pojmy očísľujte od 1 do 3 (1 – nejdůležitější, 3 – nejméně důležité). Čísla uveďte vlevo vedle pojmu. (obsah a struktura)
16. Co Vás v životě baví? Co máte rád/a? Uveďte alespoň 5 položek. (zájmy, genderové směřování)
- 1)
  - 2)
  - 3)

---

¹⁷ U otázek: 9, 14 a 16 se nejprve výzkumník zeptá na alespoň 5 položek, pokud však v průběhu rozhovoru zjistí, že je tento počet pro respondenta příliš, spokojí se se třemi položkami.

4)

5)

17. Sám/Sama si sebe vážím, protože ... (sebehodnota)

18. Lidé si mne váží, protože ... (sebehodnota)

19. Na škále od -4 do 4 se mám rád/a: (vztah k osobě, k vlastní existenci, přesah k intimitě)

(nemám se rád/a) -4 ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ 4 (mám se rád/a)

20. Jsem rád/a, že jsem na světě: (vztah k sobě, k vlastní existenci, přesah k intimitě)

(Ne) -4 ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ ○ 4 (Ano)

21. Kdybych si mohl/a vybrat, raději bych se nenarodil/a (vztah k sobě, k vlastní existenci, přesah k intimitě)

Souhlasím

Nesouhlasím

22. Přibližte prosím svou odpověď na otázky č. 20 a 21 (vnímání hodnoty vlastní existence)

23. Pokud mě někdo uhodí ...

budu se bránit, nikdo i nesmí ubližovat

budu našťvaný/á, ale přeжду to

to se mi holt v životě stává

budu smutný/á a budu se litovat

Budu v šoku, něco takového se mi neděje.

24. Jste rád/a, že jste se narodil jako muž/žena? (přijetí své pohlavní role)

25. Zdůvodněte prosím Vaši odpověď.

26. Jaké vás napadnou charakteristiky, vlastnosti, schopnosti či dovednosti, když si řeknete

„Já žena“/„Já muž“? Uveďte minimálně 5 položek. (sebeobraz v kontextu vlastního pohlaví, aktivace stereotypu?)

1)

2)

3)

4)

5)

27. Seřadte výše uvedené pojmy dle důležitosti pro Vás. Pojmy očísľujte od 1 do 5 (1 – nejdůležitější, 5 – nejméně důležité). Čísla uveďte vlevo vedle pojmu. (struktura)

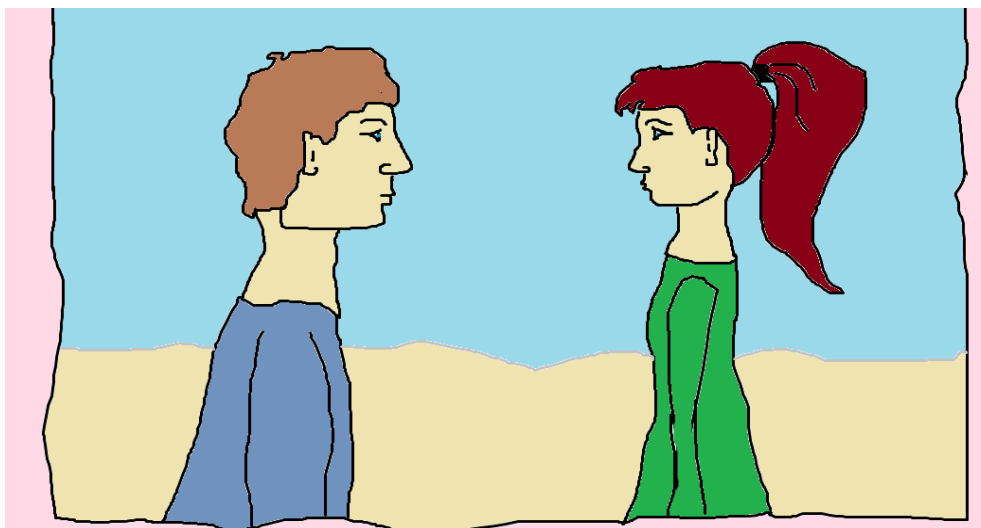
28. Jsem rád/a, když můžu být sám/sama se sebou. (vztah k sobě, chvíle možné intimity, schopnost být sám se sebou)
29. Co v takových chvílích děláte?
30. Chodíte na preventivní lékařské prohlídky? (zubař, gynekologie, praktický lékař...)
(zodpovědnost k sobě, tělu)
31. Dbáte o to, co jíte?
32. Co Vám dělá dobře? A jak často si takovéto chvíle dopřejete? (opečování se, sebecit)

Rozhovor část D (verze DD)

1. V jakém věku jste se poprvé ocitl/a v dětském domově (dále jen DD) či podobném zařízení? (popř. jakém)
2. Jaké byly příčiny Vašeho umístění do ústavní péče?
3. Od této doby jste již bez přerušeni bydlel v dětském domově (či podobném zařízení)?
  - Pokud ne, popište prosím
4. V kolika letech jste opustil dětský domov?
  - Z jakých důvodů?
5. Kde a s kým momentálně žijete?
6. Jak jste vnímal skutečnost, že žijete v DD?
7. A jak tuto skutečnost vnímáte nyní?
8. Pamatujete si na svou původní rodinu?
  - Rodiče
  - Sourozence – počet, pohlaví, pořadí narození respondenta
  - Další příbuzné
9. Stýkal/a jste se s původní rodinou během Vašeho života v DD?
  - Jak často?
10. Stýkáte se nyní s někým z původní rodiny?
  - S kým a jaké jsou důvody vašich setkání či kontaktů?
11. Jsou pro Vás významní?
  - Kdo a čím?
12. Můžete říct, že se v případě potřeby o Vaši původní rodinu můžete tzv. „opřít“?
13. Jak vnímáte Vaši matku jako ženu?
  - Popř. byla nějaká jiná ženská postava ve Vašem životě významná? Proč?

14. Jak vnímáte Vašeho otce jako muže?
  - Popř. byla nějaká jiná ženská postava ve Vašem životě významná? Proč?
15. V kolika letech jste začal/a sexuální život?
16. Kolik jste měla sexuálních partnerek/partnerů?
17. Kolik jste měl/a partnerek/partnerů, se kterými jste měl/a vztah (sexuální vztah není podmínkou, tedy i vztahy bez sexuálních aktivit)?
18. Jak dlouho trval/trvá Váš nejdelší vztah?
19. Máte nyní partnera/partnerku?
  - Pokud ano, jak dlouho jste spolu?
20. Nastávaly ve Vašich vztazích konflikty?
  - Jaké byly nejčastější důvody těchto konfliktů
21. Jakým způsobem jste konflikty ve vztahu řešili?
  - Jak jste se v takových chvílích cítila a co jste dělal/a?
22. Jaké byly důvody k ukončení Vašich předchozích vztahů?
  - Ukončení vzešlo z Vaší strany nebo ze strany partnera/partnerky?
23. Jak se cítíte či jste se cítil/a s Vaší poslední partnerkou/Vaším posledním partnerem?
24. Proč s ním/s ní jste? Či jste v minulosti byla/byl?

Příloha č. 2: Leták informující o výzkumu a možnosti účasti.

Dobrý den,

Ve své diplomové práci se zabývám pohledem na roli muže a ženy u dnešních mladých lidí. Setkání s mladými lidmi probíhá formou rozhovoru, který trvá přibližně dvě hodiny. Součástí je také vyplnění dotazníku. Za Váš čas nabízím drobnou finanční odměnu. Nemusíte nikam dojíždět, ráda za Vámi přijedu.

Pokud je Vám tedy od 18ti do 26 let, můžete mne kontaktovat na tel. čísle: 732 275 978, nebo na emailu: pekarkova.marketa@email.cz.

*S pozdravem
Markéta Pekárková*

Příloha č. 3: Instrukce pro posuzovatele nahrávek rozhovorů a záznamové archy s vytvořenými kategoriemi.

Vytvořené kategorie odpovídají kategoriím, které byly součástí analýzy dat neparametrickými testy.

Instrukce pro posuzovatele

Před sebou vidíte dva listy. První se týká popisů osob a druhý popisů elementů ve vztahu. Charakteristiky týkající se osob nebo vztahů jsou uvedeny v levém sloupci. V horním řádku jsou uvedeny osoby, kterým jsou dané charakteristiky přisuzovány.

Prosím pozorně poslouchajte nahrávku. Od prvního významového momentu, najděte příslušné políčko a udělejte svislou čárku (/), pokud platí u dané osoby nebo u vztahu charakteristiky popsané v okénku. Viz příklad č. 1. Pokud platí opak a pro dané tvrzení neexistuje samostatné okénko, kde byste mohli udělat svislou čárku, uděláte vodorovnou čárku (-) u okénka s opačným tvrzením. Viz příklad č. 2

Příklad č. 1: „*Je důležité se ve vztahu svěřovat, lidé si pak rozumí, chápou, proč dělají to a to, je to o důvěře.*“, uděláte svislou čárku u políčka spojující: Autenticita Důvěra Intimita Přirozenost Porozumění + Elementy ve vztahu (partnerském, přátelském).

Příklad č. 2: „*Moje máma se vůbec o nás nedokázala postarat, naprosto se o mě nezajímala.*“, uděláte vodorovnou čárku v políčku spojující: Péče a zájem o dobro druhého hodný/á starostlivost + Matka.

Osoby Adama/muže a Evy/ženy, zaškrťávejte, pokud respondent hovoří o těchto osobách, nebo o lidech v obecnějším slova smyslu. Pokud charakteristika platí také pro respondenta samotného nebo pro jinou osobu z jeho života, udělejte příslušné znaménko také u konkrétní osoby (např. „*Adam je tvořivý, teď se mi vybavuje můj přítel, který je také tvořivý.*“, v tomto případě zaškrtnete charakteristiku tvořivost jak u Adama, tak u Partnera). Kolonka Elementy vztahu (obecně) zaškrťávejte, pokud respondent hovoří o vztahu obecně, např.: „*Základem vztahu je důvěra, na ní je to přece postavené*“.

Oba dva listy mějte před sebou, témata se během rozhovoru prolínají. Může se stát, že některé charakteristiky naleznete v obou tabulkách, zaškrtněte pak obojí. Některé charakteristiky jsou jen v jedné tabulce. Tabulky vystihují spíše kategorie, pokud tedy respondent použije synonymum, které jasně odpovídá dané kategorii, zaškrtněte ji také, př. „*Táta je hlavou*

rodiny, je vůdčí typ.“odpovídá kategorii dominantní. Pokud si však nejste jisti, raději políčko nezaškrtněte. Můžete si však na záznamový arch dělat poznámky, aby informace úplně nezmizela.

Před započítím poslechu si prosím pozorně pročtete obě dvě tabulky, abyste získali představu o obsahu polí a jejich přibližné pozici v tabulce z důvodu snazší orientace při samotném poslechu.

Budete poslouchat dvě části rozhovoru. Nahrávku si prosím posouvejte dle uvedených časových horizontů.

Pro snazší zaznamenávání doporučuji záznamové listy vytisknout. Do pravého horního rohu prosím napište číslo rozhovoru, ke kterému se vztahuje.

Zde prosím uveďte svůj věk a pohlaví:

Děkuji Vám za spolupráci, Markéta Pekárková.

Vztah	Elementy ve vztahu (obecně)	Oceňované elementy na Evě/ženě	Oceňované elementy na Adamovi/muži	Oceňované elementy na partnerovi/ce	Já ve vztahu	Oceňované elementy na otci	Oceňované elementy na matce
Pozornost vůči druhému Ujistění o lásce							
Aktivita Pracovitost							
Blízkost Intimita Otevřenost Autenticita Upřímnost Porozumění Důvěra							
Být spolu Nebýt sám Spolupráce "Ve dvou se to lépe táhne" Lidská společnost							
Fyzická přitažlivost							
Humor Zábava							
Jistota Opora Bezpečí							
Konflikt jako posun Otevřená komunikace							
Láska Milovat a být milován Mít rád							
Obdiv Inspirace							
Péče a Starostlivost Zájem o druhé							
Podoba Společné zájmy a Hodnoty							
Přátelství							
Přijetí druhého jaký je							
Rodina Děti							
Rozdílnost partnerů Doplnování se							
Společně trávený čas							
Vzájemný rozvoj a Obohacování se							

Poznámky: